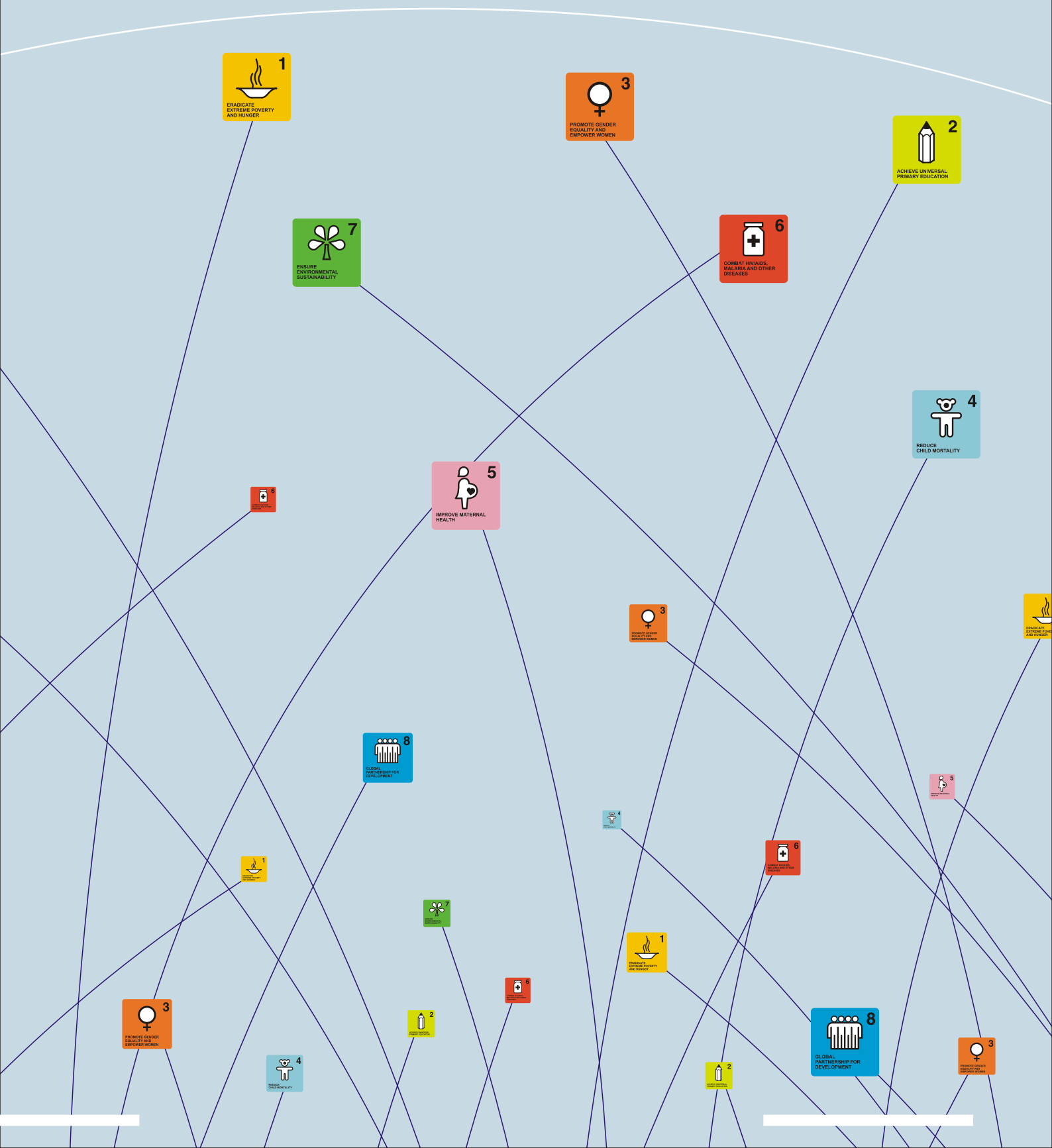

Napredak u realizaciji MILENIJSKIH RAZVOJNIH CILJEVA u Bosni i Hercegovini 2010

Napredak u realizaciji MILENJSKIH RAZVOJNIH CILJEVA u Bosni i Hercegovini 2010

Ovaj izvještaj je zajednički pripremljeno Ministarstvo financija i trezora Bosne i Hercegovine i
Tim Ujedinjenih nacija u BiH.

Sarajevo, juli/august 2010.

Sadržaj

Lista skraćenica	3
Uvod	5
1. Specifičnosti BiH i MRC	6
2. MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad	9
3. MRC 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja	22
4. MRC 3: Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena	28
5. MRC 4: Smanjiti smrtnost djece	35
6. MRC 5: Unapređenje zdravog materinstva	39
7. MRC 6: Suzbijati HIV/AIDS i tuberkulozu	44
8. MRC 7: Osigurati održivost okoliša	47
9. MRC 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj	51
10. Opći zaključak	60
Aneks I: Indikatori za praćenje Milenijskih razvojnih ciljeva Bosne i Hercegovine 2010.	62
Aneks II: Korišteni izvori	72

VODITELJI TIMA ZA IZRADU DOKUMENTA

Dušanka BASTA (Ministarstvo financija i trezora)
Armin SIRČO (UNDP)

POMOĆ U KOORDINACIJI

Lidia HERNANDEZ ALONSO (UNRCO)
Envesa HODŽIĆ-KOVAČ (UNRCO)
Aris SEFEROVIĆ (UNRCO)
Jadranka DAKIĆ-KULENOVIĆ (UNRCO)

AUTORI

Žarko PAPIĆ (IBHI - Nezavisni biro za humanitarna pitanja)
Majda FETAHAGIĆ (Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo)

EDITOR

Fatima BAŠIĆ

DOPRINOSI (abecednim redu)

Danijela ALIJAGIĆ (UNFPA), Klelija BALTA (UNDP), Thuy Ha BUI (UNRCO), Regina BOUCAULT (IOM), Jasmin BRANKOVIĆ (Ministarstvo obrazovanja i nauke FBiH), Nina BRANKOVIĆ, Aida BUZALJKO (Ministarstvo obrazovanja i nauke FBiH), Reuf HADŽIBEGIĆ (MVTEO), Haris HAJRULAHOVIĆ (WHO), Envesa HODŽIĆ-KOVAČ (UNRCO), Mirela IBRAHIMOVIĆ (DEP), Rajko KLIČKOVIĆ (Ministarstvo rada i boračko-invalidne zaštite RS), Omer KORENIĆ (Federalni zavod za zapošljavanje), Ljubo LEPIR (Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS), Amir LUBOVAC (MVTEO), Fahrundin MEMIĆ (UNICEF), Aida MUSLIĆ-KURTOVIĆ (UNFPA), Orhan NIKŠIĆ (WB), Ahmed NOVO (WHO), Igor PALANDŽIĆ (UNDP), Jagoda PETROVIĆ (Ministarstvo izbjeglica i raseljenih lica RS), Saša POTEZICA (UNDP), Mirela PROZARAC (UNDP), Darija RAMLJAK (DEI), Boris REBAC (WHO), Lejla RIĐANOVIĆ (UNHCR), Azra ROGOVIĆ-GRUBIĆ (MVTEO), Amila SELMANAGIĆ-BAJROVIĆ (UNDP), Hjalmar SIGMARSSON (UNIFEM), Lejla SOMUN-KRUPALIJA (UNIFEM), Edin ŠABANOVIĆ (BHAS), Nešad ŠEREMET (UNDP), Slobodan TADIĆ (UNDP), Veselinka TADIĆ (UNDP), Lejla TANOVIĆ (ILO), Radmila URTA (DEI), Azemina VUKOVIĆ (UNICEF), Goran VUKMIR (UNDP), Asim ZEČEVIĆ (Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH).

TEHNIČKA PODRŠKA

Vladimir MIKHALEV (UNDP Bratislava Regional Centre), Envesa HODŽIĆ-KOVAČ (UNRCO), Thuy Ha BUI (UNRCO), Mersiha ČURČIĆ (UNDP)
Lucia DESIGIS (UNDP)

DIZAJN

Samir PLASTO

APD	- Anketa o potrošnji domaćinstava
ARS	- Anketa o radnoj snazi
BAT	- Best available techniques/najbolja praksa (tehnika, sredstvo)
BDP	- Bruto domaći proizvod
BH MAC	- Centar za uklanjanje mina
BHAS	- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
BiH	- Bosna i Hercegovina
BND	- Bruto nacionalni dohodak
CB BiH	- Centralna banka Bosne i Hercegovine
CDS	- Državna razvojna strategija
CEDAW	- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama
DB	- Distrikt Brčko
DEI	- Direkcija za evropske integracije
DEP	- Direkcija za ekonomsko planiranje BiH
DFID	- Odjel Vlade Ujedinjenog kraljevstva za međunarodni razvoj
EBRD	- Evropska banka za obnovu i razvoj
ECTS	- Evropski sistem akumulacije i transfera kredita (bodova) u obrazovanju
EK	- Evropska komisija
EU	- Evropska unija
EUROSTAT	- Statistički ured Evropske unije
FBiH	- Federacija Bosne i Hercegovine
FZS	- Federalni zavod za statistiku
GAP	- Gender akcioni plan
GFATM	- Globalni fond za borbu protiv HIV-a/AIDS-a, TBC-a i malarije
GTZ	- Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit
HDI	- Indeks humanog razvoja
HDR/MDG	- Izvještaj o humanom razvoju/ Izvještaj o milenijским ciljevima
HPI	- Indeks siromaštva
HSEI	- Indeks socijalne isključenosti
IBHI	- Nezavisni biro za za humanitarna pitanja
ICITAP	- International Criminal Investigative Training Assistance Program (Međunarodni program pomoći u obuci u oblasti kriminalističkih istraga)
ILO	- International Labour Organisation (Međunarodna organizacija rada)
IOM	- International Organisation for Migration (Međunarodna organizacija za migracije)
IPA	- Pretpristupni instrument
IPPC EU	- Direktiva o integralnoj prevenciji i kontroli zagađivanja
IUCN	- International Union for Conservation of Nature (Međunarodna unija za očuvanje prirode)
LiBiH	- Anketa-Živjeti u BiH
LSMS	- Anketa o mjerenu životnog standarda
MFT	- Ministarstvo financija i trezora
MICS	- Istraživanje višestrukih pokazatelja
MIPD	- Višegodišnji indikativni planski dokument - Multi-Annual Indicative Planning Document
MMF	- Međunarodni monetarni fond
MOR	- Memorandum o razumijevanju
MRC	- Milenijski razvojni ciljevi
MTDS	- Srednjoročna strategija razvoja
MVTEO	- Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
NAP	- Nacionalni akcioni plan
NGO/NVO	- Nevladina organizacija
NHDR	- Izvještaj o humanom razvoju za zemlju
ODA	- Službena razvojna pomoć
OECD	- Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OSCE	- Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
OSF	- Fond otvoreno društvo (Open Society Fund)
PDV	- Porez na dodanu vrijednost
PRSP	- Strategija smanjenja siromaštva
PSBiH	- Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine
R&D	- Istraživanje i razvoj

Lista skraćenica

RAK	- Regulatorna agencija za komunikacije
RS	- Republika Srpska
RZSRS	- Republički zavod za statistiku RS
SB	- Svjetska banka
SSE/JIE	- Jugoistočna Evropa
SIS	- Strategija socijalnog uključivanja
UN	- Ujedinjene nacije
UNDP	- Razvojni program Ujedinjenih nacija
UNECE	- Ekonomska komisija UN-a za Evropu
UNFPA	- Fond UN-a za stanovništvo
UNHCR	- Visoki komesarijat UN-a za izbjeglice
UNICEF	- Fond UN-a za djecu
UNRCO	- Ured rezidentnog koordinatora UN-a
WDI	- Svjetski razvojni indikatori (World Development Indicators)
WHO/SZO	- Svjetska zdravstvena organizacija
WRI	- Svjetski institut za resurse (World Resources Institute)
ZZJZ FBiH	- Zavod za javno zdravstvo FBiH
ZZZ RS	- Zavod za zaštitu zdravlja/Institut za zaštitu zdravlja RS

Izveštaj o napretku BiH u ostvarivanju Milenijskih razvojnih ciljeva 2010 je pripremljen od strane Ministarstva finansija i trezora BiH, Sektora za koordinaciju međunarodne ekonomske pomoći, i Ujedinjenih nacija u BiH.

U pripremi Izveštaja korišteni su brojni dokumenti i analize bh. institucija i međunarodnih organizacija, te pojedinačne ili zajedničke konsultacije sa Agencijom za statistiku BiH (BHAS), Direkcijom za ekonomsko planiranje (DEP), Direkcijom za evropske integracije (DEI), Ministarstvom vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, nadležnim entitetskim ministarstvima i agencijama. Analize Svjetske banke i UN agencija bile su od velike koristi u izradi ovog izvještaja.

Prethodni izvještaji UNDP-ja: HDR 2003, „Milenijski razvojni ciljevi u BiH“ i UNDP-jev „Kratki osvrt na status Milenijskih razvojnih ciljeva u BiH - PRSP, Evropa i daljnje perspektive“, 2004., kao i UN-ova Zvanična lista indikatora MRC-a (15. januar, 2008.), osnova su za definiranje i praćenje indikatora ostvarivanja MRC-a.

Uz univerzalne indikatore MRC-a, definirani su i praćeni indikatori specifični za BiH. Sa druge strane, neki od univerzalnih indikatora nisu relevantni za BiH. Napredak u ostvarivanju MRC-a praćen je na bazi stanja 2000/2001. godina, ostvarenih indikatora prema SRS/PRSP-u u 2007. godini, kao i ostvarenih rezultata u 2009. u odnosu na date ciljeve za 2015. godinu, pri čemu su se imale u vidu posljedice globalne ekonomske krize. Za 2015 godinu, tamo gdje nije bilo zadatih ciljeva u prethodno navedenim izvještajima, izvršena je njihova procjena. U ovom izvještaju također su analizirani i problemi navedeni u Milenijskoj deklaraciji, koji nisu direktno obuhvaćeni MRC-om (na primjer, izbjeglice i interno raseljena lica).

U Bosni i Hercegovini je potrebno provesti popis stanovništva. Nepostojanje popisa stanovništva predstavlja ograničenje u planiranju politika kao i u preciznom, usmjerenom fokusiranju socijalne politike. Praćenje demografskih trendova, socijalni i indikatori koji se tiču siromaštva su, zbog nepostojanja novih podataka iz popisa stanovništva, složeni i ograničeni. Osim toga, s obzirom na to da se sve ankete i istraživanja većih razmjera oslanjaju na kvalitetne metode uzorkovanja, postojanjem recentnih podataka iz popisa stanovništva značajno bi se popravilo i utvrđivanje ovakvih uzoraka u BiH.

S obzirom na nedostatak određenih zvaničnih pokazatelja za BiH, u pripremi Izveštaja morali su se koristiti različiti međunarodni izvori, čije metodologije nisu uvijek iste (u takvim slučajevima navedene su metodološke razlike). I pored toga, nisu se mogli naći podaci za sve indikatore i sve periode praćenja. Odgovarajući indikatori za svaki cilj MRC-a i napredak u njihovom ostvarivanju analizirani su u okviru svakog posebnog poglavlja o MRC-u. Također, dati su i argumenti za procjenu o njihovom ostvarivanju za 2015. godinu.

Na početku svakog poglavlja data je tabela sa osnovnim ciljem i zadacima, koje prate obavezujući univerzalni indikatori, kao i ocjena ostvarenog napretka do zadatih ciljeva u 2015. godini. Kompletna tabela sa svim indikatorima i dodatnim indikatorima za BiH, sa izvorima podataka i metodološkim objašnjenjima, data je u Poglavlju 12 Izveštaja. Osnovni cilj ovog izvještaja je da prati napredak u ostvarivanju MRC-a, analizira probleme u njihovom ostvarivanju, te sugerira preporuke za politike.

1. Specifičnosti BiH i MRC

BiH je evropska zemlja koja je do rata od 1992-1995. bila srednje razvijena. Rat je uzrokovao ogromne ljudske i materijalne gubitke¹. Tokom poslijeratne obnove i rekonstrukcije, BiH je dobila veliku međunarodnu finansijsku i stručnu pomoć. Ustavom definirana administrativna struktura zemlje veoma je kompleksna i traži snažan proces usaglašavanja različitih interesa kako bi se ostvarila funkcionalnost. BiH je u poslijeratnom periodu prolazila kroz trostruku tranziciju: od rata ka miru, od međunarodne finansijske pomoći ka održivom razvoju i od komandne ekonomije i političkog monopola ka tržišnoj ekonomiji i demokratiji.

Kompleksnost unutrašnjih procesa u BiH imala je uticaja na stanje MRC-a, posebno u 2000/2001. godini, i na napredak u njihovom ostvarenju. Budućnost Bosne i Hercegovine je u njenoj punoj integraciji u glavne evropske strukture. Evropska unija i Bosna i Hercegovina potpisale su Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) 16. juna 2008. godine, koji će stupiti na snagu kada se okonča proces ratifikacije. Ulaskom u ove odnose sa EU, BiH je preuzela obavezu da ostvari napredak u ispunjavanju kriterija za članstvo i u implementaciji evropskih standarda, tj. da postepeno usklađuje svoje zakonodavstvo i politike sa pravnom stečevinom EU (Acquis Communautaire). Radi se o ogromnom korpusu zakona i biće potrebno mnogo rada da bi se zakonske odredbe i tehnički standardi u BiH uskladili sa sadašnjom praksom EU. Napredak Bosne i Hercegovine ka ispunjenju kriterija Evropske unije o pristupanju prati se kroz godišnje analize Izvještaja Evropske komisije o *napretku BiH*. Izvještaj prati neke od indikatora Laekena, koji su dio procesa monitoringa evropskog Plana socijalne inkluzije.

MRC, humani razvoj i socijalno uključivanje

Usvajanje Milenijske deklaracije od strane 189 članica Ujedinjenih nacija u septembru 2000. godine bio je veoma važan trenutak za globalnu saradnju u 21. vijeku. Deset godina kasnije, svjetski lideri ponovo će se okupiti u Ujedinjenim nacijama kako bi ocijenili napredak, dali preporuke i usaglasili se o konkretnim strategijama i akcijama kako bi se osam MRC-eva ostvarilo do 2015. godine. Ovi ciljevi predstavljaju ljudske potrebe i osnovna prava koja bi moralo uživati svako ljudsko biće.

Globalni milenijski razvojni ciljevi (MRC):

- I. Iskorjenjivanje krajnjeg siromaštva i gladi
- II. Dostizanje sveobuhvatnosti osnovnog obrazovanja
- III. Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanja žena
- IV. Smanjenje smrtnosti djece
- V. Unapređenje zdravog materinstva
- VI. Suzbijanje HIV-a/SIDE, malarije i drugih bolesti
- VII. Osiguranje održivosti okoliša
- VIII. Uspostavljanje globalnog partnerstva za razvoj

MRC je razvijen na osnovu koncepta humanog razvoja. Pristup humanog razvoja u fokus, odnosno kao svoju osnovu, stavlja slobodu ljudskih bića, ili, bolje rečeno, "mogućnost" pozitivnog izbora, i to ne u formalnom smislu, već u smislu stvarnog stanja i uvjeta koji ograničavaju slobode čak i u najdemokratskijim društvima. Posljednjih je godina koncept humanog razvoja proširen uključivanjem perspektive ljudskih prava, što je dovelo do pojave pristupa razvoju koji se temelji na ljudskim pravima (HRBA), ili usvajanju osnovnih međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava.

Milenijska deklaracija Ujedinjenih nacija² izričito u središte međunarodne agende za novi milenij stavlja oboje - humani razvoj i ljudska prava. Kada su zemlje članice UN-a obnovile svoju obavezanost

¹ Procjene ljudskih i materijalnih gubitaka date su u UNDP-ovom, *HDR 2003. Milenijski razvojni ciljevi u BiH*, 2003.

² Usvojena od strane Generalne skupštine UN-a u okviru Rezolucije 55/2, 8. septembra 2000., Vidjeti <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>.

na promoviranje humanog razvoja i zaštitu ljudskih prava, dogovorile su i osam mjerljivih i vremenski određenih ciljeva - tzv. Milenijske razvojne ciljeve. Ovi ciljevi osiguravaju fokus u nastojanjima da smanje siromaštvo te predstavljaju zajedničku osnovu za mjerenje napretka.

Sa konceptom humanog razvoja i MRC-om komplementaran je koncept socijalne isključenosti. Socijalna isključenost opisuje proces kojim se određene grupe sistematski stavljaju u podređeni i nepovoljan položaj jer su diskriminirane na osnovu nacionalne pripadnosti, rase, vjerske pripadnosti, seksualne orijentacije, klase, porijekla, spola, dobi, invaliditeta, zaraženosti virusom HIV-a, migracijskog statusa ili mjesta prebivališta. Diskriminacija se javlja u javnim institucijama, npr. u pravnom ili obrazovnom i zdravstvenom sistemu, ali i u okvirima društvenih zajednica domaćinstvima, npr.³ Humani razvoj i socijalno uključivanje također su komplementarni sa konceptom društvenog kapitala, koji se bavi blagostanjem ljudi unutar društvenog konteksta i integracijom pojedinca, zajednice i društva, što je osnova blagostanja⁴.

Značaj MRC-a za BiH

Za BiH i njene građane ostvarivanje MRC-a je značajno upravo zbog pomenutih posljedica rata, te napora u ostvarivanju održivog razvoja. Polazeći od toga, BiH je već 2003. godine u svoju prvu Srednjoročnu razvojnu strategiju 2004-2007 (PRSP) ugradila indikatore MRC-a za praćenje implementacije Strategije⁵. Time je ostvarenje MRC-a u BiH postalo sastavni dio strategije razvoja i njenog ostvarenja.

Konačan izvještaj⁶ o implementaciji mjera iz Akcionog plana (SRS/PRSP 2004-2007) pokazuje da je u tom srednjoročnom periodu ostvaren napredak u ostvarivanju MRC-a. UNDP je 2004. godine pripremio UNDP-jev „Kratki osvrt na status Milenijskih razvojnih ciljeva u BiH - PRSP, Evropa i daljnje perspektive“, koji je bio korak dalje u povezivanju ciljeva MRC-a u BiH i procesa evropskih integracija. U završnoj je fazi usvajanje Srednjoročne razvojne strategije BiH i Srednjoročne strategije socijalnog uključivanja. Svrha ovih strategija je da, oslanjajući se na smjernice Lisabonske strategije EU, osiguraju stabilniju, efikasniju i konkurentniju ekonomiju BiH, te smanje siromaštvo i postignu socijalnu uključenost u BiH, kao i njenu integraciju u EU.

Ciljevi Razvojne strategije BiH su: makroekonomska stabilnost, konkurentnost, zapošljavanje, održivi razvoj, EU integracije i socijalna uključenost. Posljednji cilj je razrađen u posebnom dokumentu - *Strategiji socijalnog uključivanja*, čiji su ciljevi: socijalna politika u funkciji zapošljavanja (sa posebnim dijelom o socijalnoj zaštiti), poboljšanje položaja porodica sa djecom, poboljšanje obrazovanja, poboljšanje zdravstvene zaštite, poboljšanje penzione politike i poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom.

Svaki od ovih ciljeva u datom je dokumentu razrađen kroz definirane prioritete i ciljeve, koji su u akcionim planovima razrađeni operativno. Obje strategije rađene su uz puno učešće svih nivoa vlasti u BiH (BiH, entiteti, kantoni, općine) i participaciju organizacija civilnog društva. Ciljevi i prioritete su komplementarni sa ciljevima MRC-a, te će implementacija tih strategija biti veoma značajna za budući napredak u ostvarivanju ciljeva MRC-a. Stoga je vrlo važno da Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u postizanju Milenijskih razvojnih ciljeva 2010 kroz analizu i preporuke uključi prioritete na koje će se ova dva strateška dokumenta fokusirati. Ovaj pristup omogućava kvalitetniji monitoring napretka BiH u razvoju i, istovremeno, osigurava učešće širokog spektra aktera koji će podržati BiH na njenom putu u Evropsku uniju.

³ DFID, *Reducing Poverty by Tackling Social Exclusion - Smanjenje siromaštva rješavanjem pitanja socijalne isključenosti*, septembar, 2005, str. 3.

⁴ Vidi: UNDP, NHDR BiH 2009 „Veze među nama Društveni kapital u Bosni i Hercegovini“. P. 29.

⁵ Pritom su korišteni indikatori za srednjoročni period iz UNDP-a; HDR 2003 (Ibid). Ovaj izvještaj je 2004. godine dobio specijalno priznanje UNDP-a u svjetskim razmjerima za saradnju sa vladom.

⁶ DEP „Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004-2007 (PRSP) Konačni izvještaj o implementaciji mjera iz Akcionog plana“, mart, 2008.

1. Specifičnosti BiH i MRC

Tabela 1.1. Kratak pregled 20 osnovnih indikatora za Bosnu i Hercegovinu

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnovna 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Podaci - postignuto				
MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad							
1.1. Procenat ljudi ispod apsolutne linije siromaštva	19,1	16,0	14,0	14,0 (2007.)	9,0	izvjesno	
1.8 Stopa nezaposlenosti u %	ILO definicija	22,9	22	29,0	24,1 (2009.) 29,9 (2010.)	22,0	neizvjesno
	registrirana	43,4	30	44,1	42,7	30,0	neizvjesno
1.9. Stopa nezaposlenosti za dobnu grupu od 15-24 godine u %	34,8 dobna grupa 19-24	30	58,4	47,5	12	neizvjesno	
MRC 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja							
2.1. Neto stopa upisa u osnovnu školu u %	b1) 97	95	98,4 (2005/6.) 98,3 (m) 98,6 (ž)	96	100	moguće /izvjesno	
	b2) 95						
	b3) 92,8						
	b4) 98,9						
2.4..Stopa upisa u srednje škole u %	b1) 56,8	75	79,3 (2005/06.) 77,9 (m) 81,1 (f)	77	85	moguće	
	b2) 72,6						
	b3) 68,3						
2.5. Stopa upisa na visoko obrazovanje	b1) 19,8	25	d1) 25 (2004.) d2) 33,5 (2007.)	e1) 34 (2008.) e2) 50 (2009.)	35	izvjesno	
	b2) 24,2						
	b3) 23,0						
MRC 3: Unaprijediti jednakost spolova i osnažiti žene							
3.3. Udio žena zaposlenih u plaćenom radu u nepoljoprivrednom sektoru u %	39,2	40,0	33,8	34,9	45,0	neizvjesno	
3.4. Procenat žena na zastupničkim mjestima u državnom Parlamentu BiH	14,3	16,0	10,5 (2008.)	10,5 (2008.)	25	moguće	
MRC 4: Smanjiti smrtnost djece							
4.1. Stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina na 1000 živorođenih	b1) 17 b2) 10,3 b3) 11,2	9,3	d1) 14 d2) 7,9	15 (2008.)	7,0	moguće	
4.2. Stopa smrtnosti novorođenčadi (mlađih od jedne godine) na 1000 živorođenih	b1) 14 b2) 8,5 b3) 7,6	7,0	d1)13 d2)6,6	e1)12,7 e2)6,9 (2008.)	5,0	izvjesno	
MRC 5: Unapređivanje zdravog materinstva							
5.1. Maternalna smrtnost (na 100.000 živorođenih)	5,05	4,0	3(2006.) 1(2007.)	1 (2007.)	2,5	postignuto	
5.2. Procenat rođenih uz stručnu pomoć u %	b1) 99 b2) 99,6	100	99,5	99,9	100,0	postignuto	
5.3. Stopa prevalencije kontracepcije	49 (2001.)	55	35,7 (2006.)	35,7 (2006.)	65	moguće	
MRC 6: Suzbijati HIV/AIDS, malariju i druge zarazne bolesti							
6.1. Odrasli oboljeli od AIDS-a, broj novih slučajeva AIDS-a/broj smrtnih slučajeva	51/3	n/a	33/4	43	50	izvjesno	
6.3. Prevalenca i smrtnost od tuberkuloze /100.000	slučajevi	50	30	55	30	20	izvjesno
	smrtnost	4	0	8	<6	2	
MRC 7: Osigurati održivost okoliša							
7.1. Procenat zemlje prekriven šumama u %	b1) 44,6 b2) 55,6	52	42,7	53	60	moguće	
7.5. Procenat stanovništva priključenog na sistem vodosnabdijevanja	53	58	65 (2008.)	65 (2008.)	67	postignuto	
7.6. Procenat stanovništva sa sistemom za odlaganje kanalizacijskog otpada (sistem kanalizacije)	33	36	36 (2008.)	36 (2008.)	40	izvjesno	
MRC 8: Razviti globalno partnerstvo za razvoj							
8.4. Učešće zvanične razvojne pomoći (ODA) u BDP-u u %	11,1	n/a	2,97	2,6	1,0	izvjesno	
8.7 Broj personalnih kompjutera na 100 stanovnika	3,9 (2000.)	4,0	6,4	6,4 (2008.)	12,0	moguće	
8.8 Telefonske linije na 100 stanovnika	22,6	15,0	28,2	27 (2008.)	26,0	postignuto	

Napomena: Za više detalja i izvore podataka vidjeti glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

2. MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad

Tabela 2.1. Indikatori za MRC 1

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova za 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Podaci ostvareno				
1.A Zadatak:							
<i>Prepoloviti, u periodu između 1990. i 2015. godine, udio ljudi sa prihodom ispod jednog dolara dnevno</i>							
1.1. Procenat ljudi ispod apsolutne linije siromaštva	19,1	16,0	14,0	14,0 (2007.)	9,0	izvjesno	
1.2. Relativna linija siromaštva	18,3 (2004.)	n/a	18,2	18,2 (2007.)	14,0	izvjesno	
1.3. Učešće najsiromašnije petine u prihodima u %	9,5	n/a	7,2	7,2 (2007.)	>10	moguće	
2.B Zadatak: Postići puno i produktivno zapošljavanje i pristojan (određen) posao za sve, uključujući žene i mlade							
1.4. Stopa zaposlenosti u odnosu na radno sposobno stanovništvo u %	36,1	n/a	31,2	33,1(2009.) 32,5(2010.)	37,3	moguće	
3.C Zadatak: Prepoloviti, u periodu između 1990. i 2015. godine, udio ljudi koji su neuhranjeni							
1.5. Neuhranjenost djece do 5 godina u %	4,2 (2000.)	n/a	1,6 (2006.)	1,6 (2006.)	0,0	izvjesno	
1.6. Udio stanovništva koji živi ispod nivoa minimalne potrebne kalorične vrijednosti ishrane u %	Manje od 5 (2002.)	n/a	d1) 0.52 (2007.) d2) manje od 5 (2004-2006.)	e1) 0.52 (2007.) e2) manje od 5 (2004-2006.)	blizu nule	izvjesno	
1.7. Ginijev indeks	26,0	25,0	33,3	33,3 (2007.)	20,0	neizvjesno	
1.8 Stopa nezaposlenosti u %	Definicija ILO	22,9	22	29,0	24,1 (2009.); 29,9 (2010.)	22,0	neizvjesno
	registrirana	43,4	30	44,1	42,7	30,0	neizvjesno
1.9. Učešće neformalnog sektora u ukupnoj zaposlenosti u %	b1) 33,3 b2) 36,5	n/a	d1) 21,4 d2) 33,6 (2006.)	e1) 20,1 e2) 33,6 (2006.)	f1) 16,0 f2) 25	moguće	
1.10. Odnos najbogatije i najsiromašnije petine stanovništva (najbogatiji-najsiromašnji 20%)	35,8:9,5=3,8	n/a	41,45:7,22=5,7	41,45:7,22=5,7 (2007.)		nema podataka	
1.11. Stvarna godišnja stopa rasta BDP-a u %	4,1	5,5	6,2	-3,2	5,0	moguće	
1.12. Stopa nezaposlenosti za dobnu grupu od 15-24 godine u %	34,8 dobna grupa 19-24	30	58,4	47,5	12	neizvjesno	
1.13. Prosječna godišnja stopa inflacije u %	3,1	2,2	1,5	-0,4	manje od 4	postignuto	

Napomena: Za više detalja i izvore podataka vidjeti glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

2. MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad

Pregled stanja i napredak

Dinamika siromaštva

BiH je u periodu 2000-2008. godina bilježila značajan ekonomski rast - prosječni godišnji BDP je rastao za 6%. Generatori rasta su bili visok izvoz, snažni rast domaće potrošnje i investicija, podstaknuti snažnim rastom kreditiranja i novčanim doprinosima, te visokim cijenama nekih bosansko-hercegovačkih proizvoda na svjetskom tržištu (metala, na primjer). Rast BDP-a bio je praćen smanjenjem siromaštva.⁷ Apsolutno siromaštvo, procenat stanovništva ispod linije siromaštva, što predstavlja nivo potrošnje definiran kao 205 KM po osobi mjesečno, smanjio se u periodu između 2004. i 2007. godine sa oko 18 na 14 posto, prema procjenama SB-a/DEP-a. Važno je napomenuti da je za taj period korištena drugačija serija podataka. Od 2001. do 2004. godine svake je godine provedena serija anketa za mjerenje životnog standarda (Living Standard Measurement Survey, LSMS). Od 2004. godine Agencija za statistiku BiH (BHAS) za praćenje siromaštva koristi Anketu o budžetu domaćinstava za praćenje siromaštva (HBS). Važno je napomenuti da je siromaštvo u 2004. godini slično za obje serije, ako se koristi ista linija siromaštva.

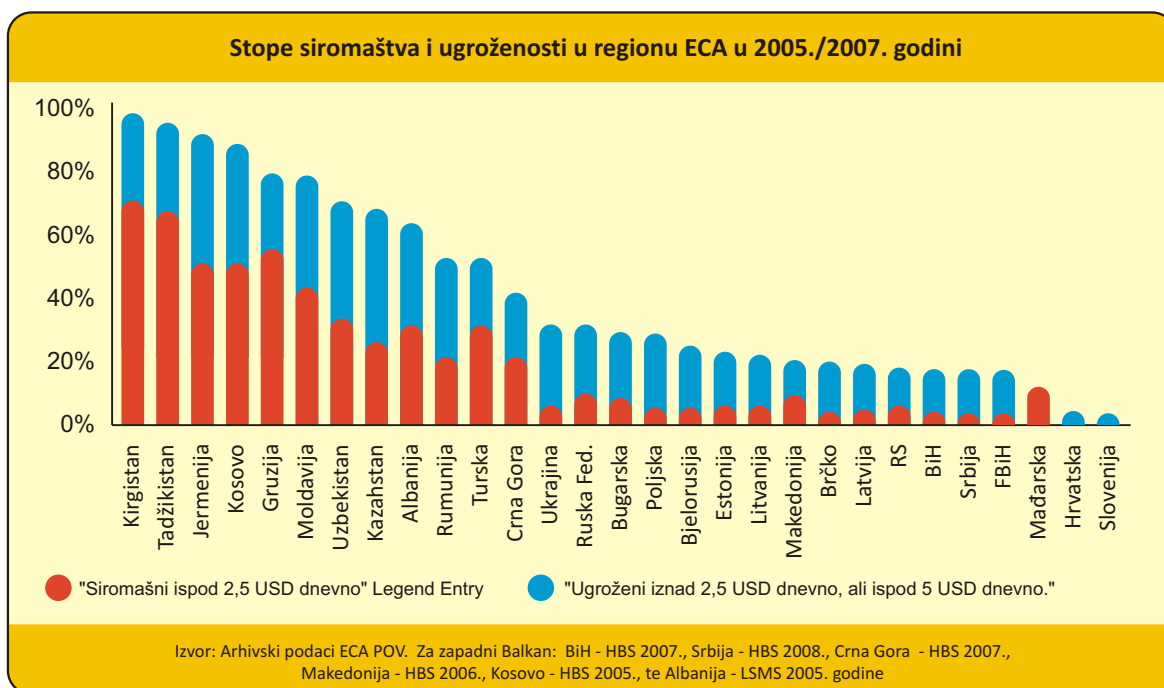
Bez obzira na poboljšanje u novijem periodu, prema izvještaju SB-a/DEP-a, značajan procenat stanovništva ima nivo potrošnje koji su tek nešto iznad linije siromaštva. Na osnovu podataka iz ankete HBS-a za 2007. godinu, procjenjuje se da oko 20 posto stanovništva, na primjer, ima nivo potrošnje po osobi između 204 i 306 KM. Ova populacija je osjetljiva na ekonomske promjene koje bi mogle dovesti do smanjenja dohotka, čak i u skromnim iznosima, te ih na takav način gurnuti ispod linije siromaštva.

Pa ipak, Bosna i Hercegovina ima jednu od najnižih stopa siromaštva u regionu Jugoistočne Evrope, kada se koriste procjene siromaštva uporedive na međunarodnom nivou (ECA POV).

Slika 2.1. Regionalna poređenja stopa siromaštva uz korištenje uporedivih agregatnih pokazatelja potrošnje i najnovijih stopa PPP-a (ICP 2005.)

⁷ Detaljnije vidi: SB/DEP, „Zaštita siromašnih u vrijeme globalne krize: Ažurirani izvještaj o siromaštvu u Bosni i Hercegovini za 2009. godinu“, 18. decembar 2009, p. 8-9.

Izazovi socijalne politike

Osnovni problem sistema socijalne zaštite u BiH je njegova vrlo niska efikasnost u smanjivanju siromaštva.⁸ BiH je 2007. godine trošila 4% BDP-a na novčanu pomoć koja se isplaćuje kroz različite oblike socijalne zaštite koji se ne zasnivaju na doprinosima. To je znatno više u poređenju sa prosjekom zemalja u regionu (1,6% BDP-a). U isto vrijeme, najsiromašnija petina stanovništva prima samo 17% od ukupnog iznosa novčane pomoći iz socijalne zaštite, što je čak manje nego njihov udio u ukupnom broju stanovnika (20%) i ni blizu ne može zadovoljiti njihove stvarne potrebe. Stoga je učinak ovih davanja na smanjenje siromaštva nedovoljan. Ako bi se ova davanja (koja iznose 4% BDP-a) ukinula, siromaštvo bi se neznatno povećalo, sa 18,6% na 19,2%, odnosno za 0,6 indeksnih poena (na osnovu procjena BHAS-a). S druge strane, i uz pretpostavljeno udvostručavanje ovih davanja, efekat na smanjenje siromaštva bio bi zanemariv. Socijalna davanja u BiH uglavnom se zasnivaju na programima koji se temelje na statusnim pravima korisnika.

Naknada borcima apsorpira oko 1/3 ukupne potrošnje na naknade iz socijalne zaštite nevezane za osiguranje. Svega 15% naknada borcima prima najsiromašniji kvintil stanovništva, dok 27% naknada borcima prima najbogatija petina stanovništva. Bolju efikasnost bilježe dječji dodaci, socijalna pomoć, naknade neratnim invalidima i naknade civilnim žrtvama rata, tako da 26-30% ovih naknada prima najsiromašnija petina stanovništva.

U citiranom izvještaju Svjetske banke, ova situacija je procijenjena kao fiskalno neodrživa, ekonomski neefikasna i socijalno nepravedna. BiH treba reformirati socijalna novčana davanja nevezana za osiguranje u programe i mjere koje imaju za cilj razvoj mreže socijalne sigurnosti, koja je: (a) manje opterećenje za javne resurse, (b) efikasnija i (c) bolje usmjerena na siromašne.

Od početka 2009. godine, u FBiH, gdje je ovaj problem najizraženiji, preduzete su značajne mjere kroz izmjene i dopune propisa o civilnim invalidima, dok se u kontekstu aranžmana sa MMF-om od sredine 2009. godine preduzimaju značajne mjere u odnosu na ratne vojne invalide i druge dijelove boračke populacije. Kriteriji iz aranžmana MMF-a također su realizirani u RS-u.

Procjene uticaja krize i buduće dinamike siromaštva

Procjenjuje se da će globalna ekonomska kriza imati ozbiljan uticaj na BiH. U 2009. godini očekuje se smanjivanje BDP-a za 3,5 do 4 posto, ali su stvarna veličina pada i njegovo potencijalno trajanje i dalje neizvjesni⁹. Čak i ako se oporavak u globalnoj ekonomiji pojavi tokom 2010. godine, očekuje se da će on biti spor. Smanjivanje obima proizvodnje bilo je posebno jako u izvoznom sektoru. Proizvodni sektor je podnio najteži teret. Očekuje se da će obim proizvodnje u proizvodnom sektoru u prvom kvartalu 2009. godine biti smanjen za više od 20% u poređenju sa istim kvartalom 2008. godine.

Stepen ugroženosti domaćinstava povećao se u više dimenzija. Stopa nezaposlenosti u BiH početkom 2009. godine iznosila je 24% i predstavlja jednu od najviših stopa u Jugoistočnoj Evropi. Predviđa se da će novčani doprinosi, koji su predstavljali ukupno 15% društvenog dohotka BiH, opasti za 3 do 5% u poređenju sa tokovima iz 2008. godine. Na kraju, zaduženost dodaje još jednu dimenziju ugroženosti domaćinstava. Do 2007. godine dug domaćinstava iznosio je 27% BDP-a i to je predstavljalo polovinu duga cijelog privatnog sektora. Većina zajmova u BiH bila je sa varijabilnim kamatnim stopama i vezana za strane valute. Povećanje kamatnih stopa u zemljama iz kojih su poticali navažniji zajmovi, što je nametnulo tekuće smanjivanje kredita, vjerovatno će dovesti do povećavanja troškova vraćanja zajmova.

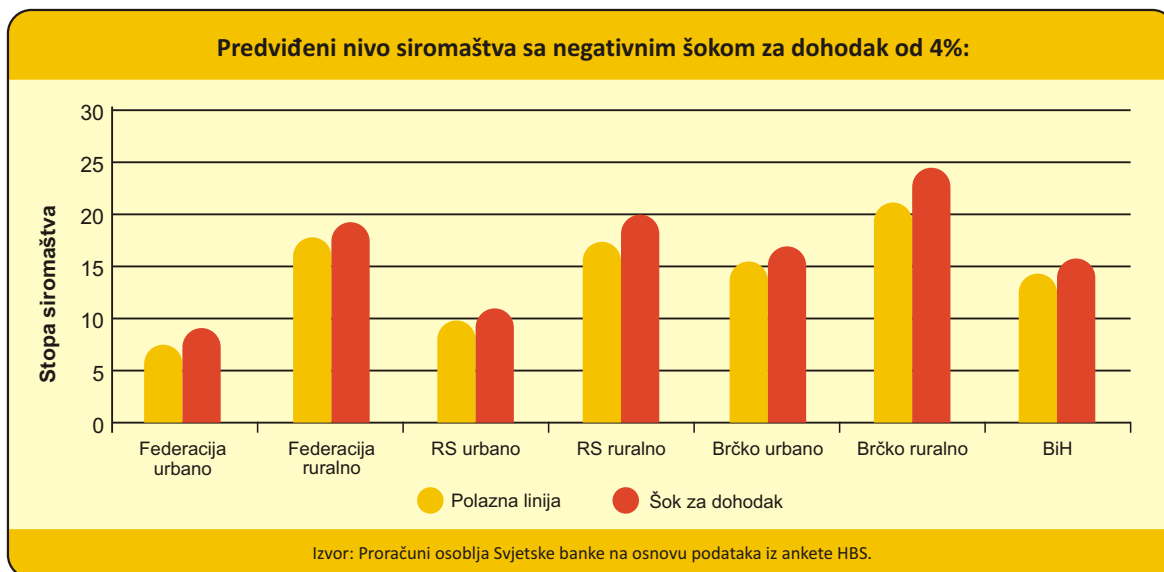
⁸ Vidjeti izvještaj Svjetske banke, «Napomena o politikama - socijalna davanja u Bosni i Hercegovini: ka održivijoj i bolje usmjerenoj sigurnosnoj mreži», 30.04.2009., str. 6-9.

⁹ SB/DEP, Ibid, p. 32

2. MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad

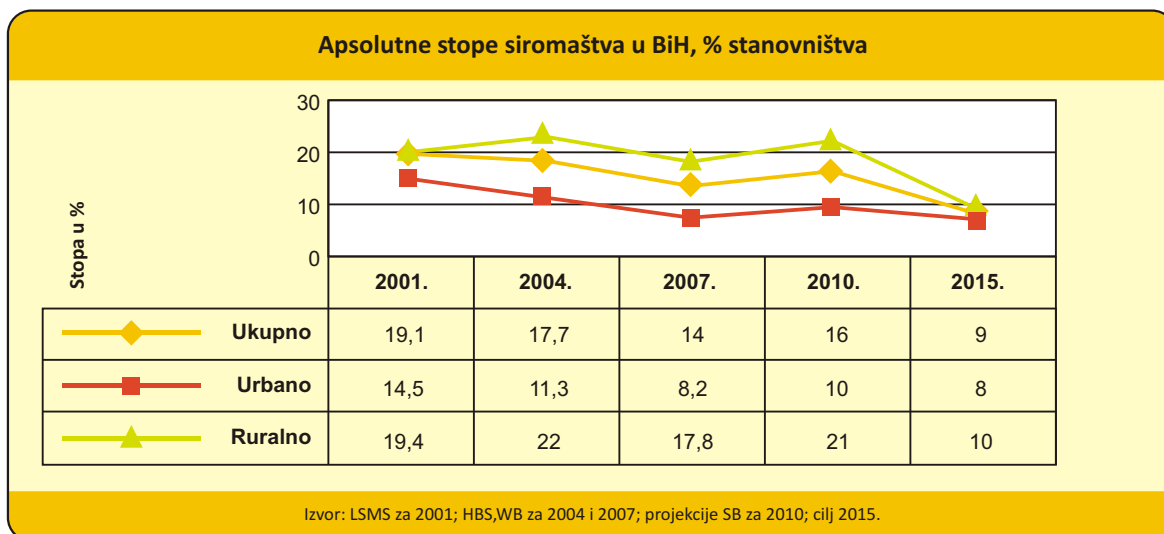
Slika 2.2: Predviđeni nivo siromaštva sa padom dohotka od 4%.¹⁰

Empirijske simulacije Svjetske banke ukazuju na to da bi smanjenje BDP-a, koje se predviđa, moglo dovesti do povećanja siromaštva, čime bi se poništila polovina napretka koji je postignut prije krize. Pad prihoda domaćinstava za 4% doveo bi do povećanja stope siromaštva za dva procentna poena.

Globalna ekonomska kriza je zaustavila napredak u smanjenju siromaštva i dovela do njegovog povećanja u regionu Evrope i Centralne Azije, kao i u drugim regionima svijeta. Postkrizno povećanje siromaštva u BiH dio je globalne tendencije i relativno je manje nego u drugim zemljama.¹¹ Podaci o stopi apsolutnog siromaštva u BiH za 2001., 2004. i 2007. godinu, te procjene SB-a za 2010. kao i zadati cilj za 2015. godinu, daju očitu sliku dinamike siromaštva, vidljivu na slici 2.3. Evidentno je da je stopa siromaštva konstantno veća kod ruralnog stanovništva.

Slika 2.3: Apsolutne stope siromaštva u BiH, % stanovništva

¹⁰ SB/DEP, Ibid, p. 32

¹¹ Tako, na primjer, „preliminarni podaci pokazuju da je veći dio napretka u smanjenju siromaštva, ostvaren između 2000. i 2008. godine, poništen zbog globalne ekonomske krize“. UNDP, itd. Draft Report on MDGs in Europe and Central Asia Nacrt izvještaja o MRC-u u Evropi i Centralnoj Aziji, konferencija u Istanbulu 2010, str. 21. Također vidi: UN. The Millenium Development Goals Report - Izvještaj o milenijским razvojnim ciljevima, Njujork, 2010.

Uz rast BDP-a u periodu 2001-2007. godina, smanjenju siromaštva doprinijelo je i smanjivanje stepena nejednakosti. Ginijev koeficijent je opao sa 34,7 (2004) na 33,3 (2007), i to više u ruralnim nego u urbanim područjima.¹²

Projekcije za 2015. godinu zasnivaju se na procjeni da će, poslije stagnacije BDP-a u 2010., u narednih 5 godina rast BDP-a biti više dinamičan. Radne procjene DEP-a u Nacrtu razvojne strategije BiH za srednjoročni period govore o rastu BDP-a od 5,8% u 2011. i 6,6% u 2012. godini¹³, te je realno procijeniti prosječni godišnji rast BDP-a od 5,5% u periodu 2011-2015. godina. Sa druge strane, implementacija Strategije socijalnog uključivanja, unapređenje socijalne zaštite, prije svega u pogledu bolje procjene stvarnih potreba korisnika, ubrzo će smanjenje siromaštva. Stoga je realno ocijeniti da će siromaštvo do 2015. godine opasti na 9% stanovništva ispod opće linije siromaštva (metodologija Izvještaja SB-a/DEP-a).

Socijalno uključivanje i humani razvoj

Imajući u vidu multidimenzionalnost siromaštva te njegovu međuzavisnost sa širim konceptom socijalne isključenosti, važno je osvrnuti se i na mjerenje socijalne isključenosti. Socijalna isključenost u EU mjeri se Laeken indikatorima. U BiH se tek počelo sa pripremama statističkih istraživanja (SILC) koja bi omogućila metodološki korektno praćenje Laeken indikatora. U međuvremenu, tim domaćih eksperata razvio je metodologiju za izračunavanje indeksa socijalne isključenosti, proveo reprezentativnu anketu i došao do sljedećih nalaza za 2006. godinu.¹⁴

Tri indeksa daju sliku socijalne isključenosti u BiH:

1. Indeks generalne socijalne isključenosti (HSEI) posmatra međusobnu zavisnost životnog standarda, zdravstvenog statusa, obrazovanja, učestvovanja u društvu, pristupa službama i uslugama.¹⁵ Indeks generalne socijalne isključenosti za BiH pokazuje da je u 2006. godini 50,32% stanovništva u BiH socijalno isključeno u barem jednom od ovih oblika.
2. Indeks ekstremne socijalne isključenosti (HSEI-1) procjenjuje da je krajnja socijalna isključenost stanovništva u BiH za 2006. godinu iznosila 21,85%, što znači da je nekih 22% stanovništva BiH isključeno iz najosnovnijih procesa i potreba. Vidljive su razlike između FBiH (24,53%) i RS-a (20,01%), te urbanog (19,75%) i ruralnog (23,57%) stanovništva.
3. Indeks dugoročne socijalne isključenosti (HSEI-2) razlikuje se od ostalih indeksa u tome što mjeri dio stanovništva BiH koji ima ograničene izbore za poboljšanje vlastite situacije, što znači da su u riziku od dugoročne isključenosti. Vrijednost ovog indeksa za BiH u 2006. godini iznosila je 47,31%, odnosno, 47,31% stanovništva u BiH koje je zaposleno nalazi se u riziku da ostane u kategoriji dugoročno socijalno isključenih.

S obzirom na to da sličnog istraživanja u BiH nije bilo ni prije, ni poslije, nije moguće poređenje i utvrđivanje dinamičkih promjena indeksa socijalne isključenosti. Imajući u vidu multidimenzionalnost siromaštva, te potrebu da se ono analizira i sa stanovišta humanog razvoja, važno je napomenuti da je u BiH permanentno prisutan napredak sa stanovišta humanog razvoja, mjereno indeksom humanog razvoja (Tabela 2.1).

Tabela 2.1 Indeks humanog razvoja BiH

Godine	2001.	2007.	2009.	2015.
Indeks humanog razvoja - HDI	0,744	0,812	0,829	0,847

Izvor: za 2001. NHDR BiH 2006; 2007. HDR 2009; projekcija za 2015.

15 UNDP/IBHI "Izvještaj o humanom razvoju 2007 Socijalna isključenost u BiH", Sarajevo, 2007.

2. MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad

Procjena HDI-ja za 2015. godinu bazira se na procjenama/ciljevima ostvarenja svih MRC-ova datih u ovom izvještaju i na procjeni o prosječnom rastu BDP-a od 5,5% godišnje u periodu 2011-2015. godina (koja je zasnovana na procjenama DEP-a o rastu BDP-a za 2011. i 2012.). Važno je istaći da je BiH u 2004. godini ušla u grupu zemalja sa visokim HDI-jom.¹⁶

Kretanja i karakteristike zaposlenosti

Zaposlenost u BiH je od 2000. do 2006. godine bila u padu. Nakon toga, došlo je do snažnog porasta, broj zaposlenih osoba porastao je sa 810 000 u 2006. na 890 000 u 2008. godini, što predstavlja rast od 10%. U tom periodu također je došlo do prelaska zaposlenih iz nezvanične u zvaničnu kategoriju, dijelom kao rezultat uvođenja poreza na dodanu vrijednost. (PDV)¹⁷ U 2009. godini je, prema podacima ARS-a 2009 (Tabela 2.3.), došlo do smanjenja zaposlenosti.

Tabela 2.3. Stope zaposlenosti i nezaposlenosti u BiH, prema spolu, u %

Stope	2006.	2007.	2008.	2009.
stopa aktivnosti ukupno				
muškarci	56,2	57,7	57,1	56,2
žene	30,8	31,0	31,6	31,9
stopa neaktivnosti ukupno				
muškarci	43,8	42,3	42,9	43,8
žene	69,2	69	68,4	68,1
stopa zaposlenosti ukupno	29,7	31,2	33,6	33,1
muškarci	39,9	42,3	44,9	43,2
žene	20,0	20,8	23,1	23,7
stopa nezaposlenosti ukupno			23,4	24,1
muškarci	28,9	26,7	21,4	23,1
žene	34,9	32,9	26,8	25,6

Izvor: 2006. Anкета o radnoj snazi, pilot projekat; 2007, 2008, 2009. Anкета o radnoj snazi 2009, BHAS
Stopa aktivnosti: radna snaga u odnosu na radno sposobno stanovništvo;
Stopa zaposlenosti u odnosu na radno sposobno stanovništvo; Stopa nezaposlenosti u odnosu na radnu snagu

Osnovne karakteristike tržišta rada u BiH su visoka stopa neaktivnosti i visoka stopa nezaposlenosti, kao i visok udio zaposlenosti u neformalnoj ekonomiji. Jedna od upadljivih odlika tržišta rada u BiH odnosi se na veoma nisku ukupnu stopu aktivnosti. Stopa aktivnosti od oko 44% u BiH ukazuje na to da ogroman broj stanovnika radne dobi ne učestvuje na tržištu rada i „neaktivno“ je.¹⁸ Stopa aktivnosti u BiH je prilično ispod stopa u drugim zemljama regiona. Štaviše, ona na niskom nivou stagnira već godinama, uz malo znakova potencijalnog povećanja.

U prosjeku, oni koji su neaktivni imaju nizak nivo vještina 65% neaktivnog stanovništva završilo je samo osnovnu školu, ili ni toliko, 32% ima srednje obrazovanje, a tek 3% univerzitetsko obrazovanje.¹⁹ U poređenju sa drugim zemljama u regionu i EU, stopa aktivnosti među mladima u BiH je posebno niska. Lica u dobnoj grupi od 15 do 24 godine imaju stopu aktivnosti od samo 33%.

Od ukupnog broja nezaposlenih, 84% su dugoročno nezaposleni, duže od 12 mjeseci (što daje stopu dugoročne nezaposlenosti od 20,1%). To ukazuje na to da oni nemaju vještine koje su potrebne da bi postali zaposleni. Uz to, 72,4% su nezaposleni već duže od 2 godine, a 27,6% već duže od 10 godina!²⁰ Procenat dugoročno nezaposlenih od 84% ukazuje na to da su u pitanju strukturalni faktori, a ne ciklični. Nezaposleni, kako izgleda, ne posjeduju vještine potrebne da bi postali zaposleni, dok u

¹⁶ Zemlje sa visokim humanim razvojem imaju HDI od 0,800 do 0,899

¹⁷ Vidi: SB; „Da li ograničenost vještina ograničava rast u Bosni i Hercegovini?“, april, 2010., str. 6.

¹⁸ Neaktivna lica su sva lica u dobi od 15 i više godina koja nisu zaposlena, ne poduzimaju nikakve mjere da potraže zaposlenje i lica koja ne bi bila spremna da počnu da rade kada bi im se ponudilo zaposlenje.

¹⁹ Vidi: SB, Ibid, p. 10-13

²⁰ ASBiH, Anкета o radnoj snazi 2009, str.50.

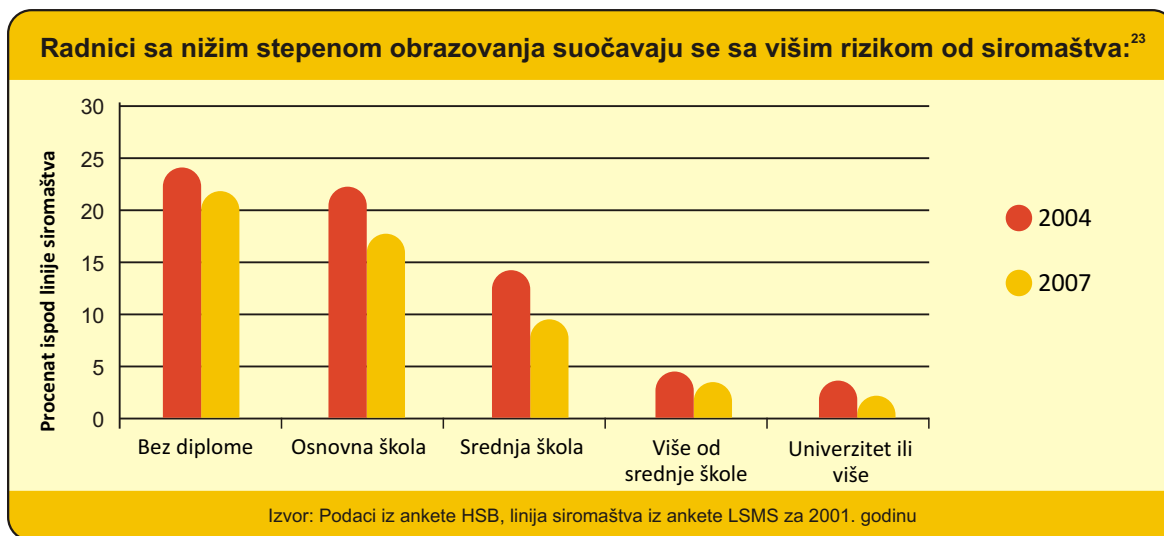
2. MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad

preduzećima ne postoji potražnja za onim tipovima vještina koje imaju na raspolaganju dugoročno nezaposleni.

Zabrinjavajuće je to što oko polovine nezaposlenih predstavljaju lica koja traže prvi posao, koja su često završila srednju školu ili usmjerene programe. Stopa nezaposlenosti među licima od 15 do 24 godine 2009.godine iznosila je veoma velikih 48,7%²¹. Ankete na nivou preduzeća ukazuju na to da lica koja su nedavno završila srednju školu nemaju pravi tip obuke, vještina i iskustava koja su potrebna poslodavcima. Rizik od siromaštva pokazuje i visoki stepen korelacije sa niskim nivoom vještina²².

Slika 2.4: Radnici sa nižim stepenom obrazovanja suočavaju se sa višim rizikom od siromaštva:

Većina siromašnih su siromašni koji rade.²⁴ Stopa siromaštva među onima koji su klasificirani kao zaposleni bila je najniža, u poređenju sa samozaposlenima, nezaposlenima, penzionerima i onima koji su neaktivni. Samozaposleni su bili siromašniji i od zvanično zaposlenih i od penzionera. Ipak, oko jedne trećine siromašnih su zaposleni, što ukazuje na to da većina siromašnih rade. Sljedeća najveća grupa među siromašnima je grupa penzionera, koji sačinjavaju 25 posto siromašnih.

Nezvanična zaposlenost također je velika. Za BiH u cjelini, „zvanična“ ili registrirana nezaposlenost i dalje stoji na tek nešto iznad 40%. Radi poređenja, Anketa o radnoj snazi iz 2008. godine pokazuje da je stvarna stopa nezaposlenosti oko 23%, što ukazuje na veliku neformalnu zaposlenost. Postoji nekoliko razloga koji bi mogli da objasne značaj nezvaničnog sektora. Najprije, direktni porezi koji se naplaćuju na zvaničnu zaposlenost su relativno visoki (socijalni doprinosi iznose oko 41 posto bruto plate, dok porez na lični dohodak iznosi 10 i 8% u Federaciji i Republici Srpskoj).

Strategija zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010-2014, usvojena polovinom jula 2010. godine, kao ključne probleme prepoznala je povećanje ukupne zaposlenosti, povećanje zaposlenosti žena i smanjenje nezaposlenosti mladih. Planirano je godišnje povećanje od 2% ukupne stope zaposlenosti, 2,5% godišnje povećanje stope zaposlenosti žena i smanjenje nezaposlenosti mladih na 30% do 2014. godine.²⁵ Polazeći od ovog cilja, opća stopa zaposlenosti u 2015. godini bila bi 37,3%, zaposlenosti žena 27,5% i nezaposlenosti mladih 29,5%.

Sljedeća tabela pokazuje kretanje stope zaposlenosti (muškaraca/žena) i stope nezaposlenosti, kao i stope nezaposlenosti mladih (15-24 godine) u periodu 2000-2010. godina, sa projekcijom za 2015. godinu, koja je zasnovana na ciljevima Strategije zapošljavanja u BiH 2010-2014. Ostvarenje ovih

²¹ ASBiH, ARS 2009.

²² SB/DEP, Ibid, p. ii

²³ SB/DEP, Ibid, p. iii

²⁴ SB/DEP; Ibid, p. iv

²⁵ Vijeće ministara BiH; „Strategija zapošljavanja u BiH 2010-2014“, juli 2010, p 33

2. MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad

ciljeva u 2015. godini tražit će značajne napore na implementaciji srednjoročnih strateških dokumenata (Strategija zapošljavanja, Državna razvojna strategija i Strategija socijalne uključenosti).

Tabela 2.4. Kretanje stopa rasta zaposlenosti i nezaposlenosti do 2015. prema ILO metodologiji

Pokazatelji	2001 .	2007.	2009 .	2015 .	Prosječne godišnje stope rasta u %, 2010 -2015.
		31,2	33,1	37,3	2,0
muškarci	Nema podataka	42,3	43,2	47,7	1,7
žene	Nema podataka	20,8	23,7	27,5	2,5
Stopa nezaposlenosti	22,9	29,0	24,1	20,2	-2,9
Stopa nezaposlenosti mladih od 15-24 godine	Nema podataka	58,4	48,7	29,5	-8,0

Izvor: 2001, Živjeti u BiH, talas 1, 2007 i 2009, Anкета o radnoj snazi 2009 - 2015 - procjena na temelju tendencija registrirane zaposlenosti i nezaposlenosti, opredjeljenja Strategije zapošljavanja u BiH 2010 -2014 i Gender akcionog plana.

Djeca²⁶

Djeca koja su najviše izložena riziku su djeca iz domaćinstava sa sljedećim karakteristikama: iz domaćinstava sa troje ili više djece, u kojima je najmlađe dijete mlađe od pet godina; iz domaćinstava u kojima je četiri ili više odraslih osoba; domaćinstava u kojima žive dvije ili tri starije osobe; nositelj domaćinstva je žena; nositelj domaćinstva je neoženjen/neudata ili razveden/a; nositelj domaćinstva nije obrazovan ili ima završenu samo osnovnu školu; niko od odraslih u domaćinstvu ne radi; žive u ruralnom području. Najveći rizik siromaštva imaju djeca koja, pored navedenih karakteristika, žive u ruralnim područjima.

Uz postojeće karakteristike domaćinstva, rizik siromaštva i socijalne isključenosti povećava se za sljedeće specifične kategorije djece: djeca bez roditeljskog staranja, djeca sa invaliditetom, djeca Romi i raseljena djeca. Siromaštvo je jedan od vodećih uzroka uskraćenosti kod djece. Analize zasnovane na istraživanju MICS3 iz 2006. godine jasno pokazuju da su djeca koja žive u siromaštvu puno više izložena riziku uskraćenosti u smislu ishrane i zdravlja. Siromaštvo je najveći pojedinačni uzrok uskraćenosti u razvoju i obrazovanju kod djece u BiH.

Analize jasno pokazuju da su djeca u domaćinstvima u kojima je nositelj domaćinstva žena znatno više izložena riziku siromaštva i uskraćenosti nego djeca u domaćinstvima u kojima je nositelj domaćinstva muškarac (23% u poređenju sa 18%). Najznačajniji uzrok navedenog je nejednakost žena u smislu prihoda. Žene u stvaranju prihoda učestvuju samo sa 27%. Kao što možemo vidjeti, rodna dimenzija izuzetno je važna za dohodovni i ekonomski položaj domaćinstva. Preciznije, rodni jaz u BiH u pogledu prihoda vrlo je velik. Žene zarađuju 146,40 KM manje od muškaraca u neformalnim sektorima, te 86,82 KM u formalnim sektorima. Važno je istaći da je u BiH značajno smanjena nahranjenost djece, od 4,2 (2000.) na 1,6 (2006.), sa veoma realnim ciljem da neuhranjenost djece ispod 5 godina bude manja od 1% u 2015. godini.

Mladi

Populacija mladih u BiH suočena je sa mnogim izazovima ekonomske, institucionalne i socijalne prirode. Mladi (15 - 24) čine 17,1%²⁷ populacije u BiH, što je nešto više od prosjeka EU (EU 25 je 12,7%²⁸, EU 15 je 12,2%²⁹). Međutim, stopa aktivnosti mladih, 32,6%, u BiH je znatno niža nego u

²⁶ UNICEF-ov izvještaj Stanje djece u svijetu za 2005. godinu dao je radnu definiciju dječjeg siromaštva, koja je inspirirana načelima Konvencije o pravima djeteta i fokusira se na resurse koji su djeci potrebni za opstanak i rast: «Djeca koja žive u siromaštvu uskraćena su za materijalne, duhovne i emocionalne resurse koji su im potrebni za opstanak, razvoj i napredak, što im onemogućava da uživaju svoja prava, ostvare svoj puni potencijal ili učestvuju kao punopravni i ravnopravni članovi društva.» Vidi: UNICEF. Global Policy Section, Division of Policy and Planning. „Global Study on Child Poverty and Disparities“. 2007-2008. New York September 2007, p. 7

²⁷ BHAS. ARS BiH, 2009.; ²⁸ BHAS. ARS BiH, 2009.; ²⁹ BHAS. ARS BiH, 2009.; ³⁰ BHAS. ARS BiH, 2009.

2. MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad

zemljama Jugoistočne Evrope (62%) i članicama EU 27 (70%). Stopa zaposlenosti mladih u 2009. godini iznosi 16,7%³⁰ i dosta je niža kada se poredi sa ostalim dobnim grupama i prosjekom EU 27 (37,2%) i EU 15 (40,8%).

Stopa nezaposlenosti mladih od 15 - 24. godine u 2009. godini iznosila je 48,7%, dakle skoro tri puta veća nego u Rumuniji i Bugarskoj, a skoro četiri puta veća nego u EU 25. Za BiH se može reći da je jedna od zemalja sa najvišom stopom nezaposlenosti mladih. Stopa nezaposlenosti žena iznosila je 52,7%, a muškaraca 46,4%. U decembru 2007. godine, prema podacima zavoda/službi za zapošljavanje, od ukupnog broja nezaposlenih osoba, oko 50% su osobe koje prvi put traže posao, a najveći broj njih su upravo mladi. Ovakvi podaci ukazuju da se javne politike ne bave pitanjima zapošljavanja i zaposlenosti među mladima na odgovarajući način.

Učešće mladih u obrazovanju značajno se smanjuje nakon dobi od 18 godina, dok se ulazak na tržište rada dešava u dobi od oko 20 godina. U dobi od 25 godina samo manji dio mladih se obrazuje, bez značajnih razlika među spolovima. Uglavnom su muškarci ti koji su u većem riziku napuštanja obrazovanja bez sticanja kvalifikacija. Nedavna istraživanja su pokazala da mladi koji napuste obrazovanje trebaju mnogo više vremena (otprilike 16 mjeseci³¹) da se integiraju na tržište rada nego njihove kolege sa stečenim kvalifikacijama (7 mjeseci). Uglavnom su nezaposlenošću najviše pogođene osobe sa nižim stepenom obrazovanja, poput SSS i KV radnika.

Osobe sa invaliditetom

Procjenjuje se da čak 10% stanovnika BiH ima fizičke, senzorne, razvojne, mentalne ili emotivne oblike invaliditeta, a 30% ukupnog stanovništva je posredno ili neposredno pogođeno posljedicama invaliditeta, što već samo po sebi dovodi do rizika od socijalne isključenosti. Pri tome, većina ovih osoba i dalje je izložena izolaciji i nepotrebnj patnji zbog stereotipa i staromodnih praksi.

Siromaštvo i nezaposlenost najviše pogađaju osobe sa invaliditetom, a i oni koji imaju zaposlenje najčešće imaju minimalna primanja. U BiH³² invaliditet povećava mogućnost siromaštva za 18%. Gotovo dvije trećine od ukupnog broja odraslih osoba sa invaliditetom žive blizu ili ispod praga siromaštva. Značajne društvene, obrazovne, ekonomske, fizičke i transportne barijere sprečavaju većinu osoba sa invaliditetom da uživaju u osnovnim pravima. Ova situacija ima veoma negativan uticaj na kvalitet života svake osobe sa invaliditetom u BiH.

U kontekstu dobrih praksi i konkretnog napretka, treba navesti da je Vijeće ministara 2008. godine usvojilo dokument „Politike u oblasti invalidnosti“, na osnovu kojeg su pripremane entitetske strategije. Parlament FBiH usvojio je Zakon o osnivanju Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja³³, čime je stvorena dobra pretpostavka za ujednačavanje pristupa pri procjeni invalidnosti, te primjeni jedinstvenih kriterija za procjenu invalidnosti, koje će utvrditi nadležne institucije. Vlada FBiH vodi i strateški projekat „Program zapošljavanja pripadnika boračkih populacija“, čiji je cilj da interresornim pristupom i u saradnji sa nevladinim organizacijama dođe do bitnih osnova za izradu Programa zapošljavanja boračkih populacija. U RS-u postoji Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, koji definira poticajne mjere i sredstva za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Normativni okvir za zapošljavanje osoba sa invaliditetom pod posebnim uslovima dopušta osnivanje ustanova i preduzeća za ove svrhe. Na ovaj način osigurana je posebna zaštita osoba sa invaliditetom, kao i mehanizam za potpunu realizaciju prava na rad ovih osoba. Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida RS-a je, provodeći ovaj zakon, od 2006. godine pružio podršku zapošljavanju 2.950 osoba sa invaliditetom, od čega je 1.014 direktno zaposleno putem Fonda, i podržao 224 projekta

³¹ Agencija za rad i zapošljavanje BiH, Statistički bilten za 2008. g.

³² „Invalidnost i siromaštvo u BiH“, Svjetska banka i I.C. „Lotos“, 2006, kalkulacije na osnovu LSMS-a.

³³ Zakon je objavljen u Službenim novinama FBiH (broj 70/07). Ovim zakonom je osnovan jedinstven Institut za medicinsko vještačenje na području cijele FBiH. Sjedište Instituta je u Sarajevu, a svoja odjeljenja za prvostepeni postupak ima u Bihaću, Mostaru, Sarajevu, Tuzli, Zenici, Travniku, Ljubuškom i Livnu, a po potrebi može imati odjeljenja i u drugim mjestima, što se bliže uređuje Pravilima Instituta. Zakonom se određuje organizacija Instituta, kao i njegov rad i funkcioniranje.

2. MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad

Romi

Romi su najveća manjina u BiH od ukupno 17 nacionalnih manjina. U nedostatku popisa stanovništva, možemo govoriti samo o procjenama broja Roma u BiH. Procjene su različite: najrealnija je ona koja govori o oko 76.000 Roma, stanovnika BiH u 2007. godini.³⁴ U odnosu na procijenjeni broj stanovništva, riječ je o značajnom učešću Roma od 2,2% u ukupnom broju stanovnika BiH.

Romska populacija se tradicionalno susreće sa socijalnom isključenošću. Kod djece Roma češća je niska tjelesna težina i pothranjenost nego u drugim grupama (stopa niske tjelesne težine je pet puta viša kod romske djece, 24,2% je umjereno pothranjeno, dok je 12,1% ozbiljno pothranjeno³⁵). 50% Roma je upisano u osnovno obrazovanje, dok ih je svega 2% uključeno u srednje obrazovanje.³⁶ Stvarne dimenzije socijalne isključenosti Roma mogu se vidjeti iz nekoliko ilustrativnih podataka. Svega 3% Roma ima stalno zaposlenje, najčešći izvori prihoda su prodaja sekundarnih sirovina (za 29% Roma) i prosjačenje (19%), dok 76% Roma nikada nije pohađalo i nije završilo osnovnu školu.³⁷ Siromaštvo kod Roma je veoma izraženo, 27% Roma u BiH živi u domaćinstvima sa ekvaliziranim dnevnim troškovima ispod PPP 2.15 USD.³⁸

Težak i neprihvatljiv položaj romske manjinske zajednice u BiH nastojao se riješiti nizom zakonodavnih i programskih inicijativa. Tako je 2003. godine usvojen Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, a dvije godine kasnije državni program "Strategija BiH za rješavanje pitanja Roma", koji obuhvata usvajanje 15 posebnih programa iz različitih oblasti života koji će uticati na poboljšanje ukupnog socijalnog položaja romske populacije u BiH. U 2004. godini izrađen je i "Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina", a zatim je usvojen i Akcioni plan BiH za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite. Istovremeno, Vijeće ministara BiH donijelo je Odluku o osnivanju koordinacionog odbora za praćenje provođenja ovog akcionog plana.³⁹ Od posebnog značaja je to što su u izradi ovih dokumenata učestvovali predstavnici romskog nevladinog sektora, a mnoge međunarodne vladine i nevladine organizacije dale su stručnu i materijalnu podršku u izradi ovih planova. Upravo usvajanjem navedenih akcionih planova Bosna i Hercegovina je ispunila uslov potreban za pristupanje međunarodnoj inicijativi Dekada uključivanja Roma 2005-2015.⁴⁰

Starije osobe

Starije osobe zaslužuju posebnu pažnju, s obzirom na to da je njihov broj u porasti, a ova grupa ima posebne zdravstvene probleme i rizike od socijalne isključenosti. Starije osobe su pod najvećim rizikom od pada ispod granice siromaštva, barem kada govorimo o siromaštvu mjenom prihodima. Pravo na penziju u značajnoj mjeri, a posebno u slučaju žena, smanjuje rizik od siromaštva. Siromašno je 36.1% dvočlanih domaćinstva u kojima je barem jedna osoba starija od 65 godina i u kojima nema održavane djece. Ukupno je, 28.8% jednočlanih domaćinstava u kojima žive osobe u dobi od 65 godina ili starijih. Drugim riječima, svaka treća starija osoba u BiH može se smatrati siromašnom. Kada govorimo o ženama, najsiromašnije su starije žene koje žive same u dobi od 65 ili više godina bez ikakvih prihoda.⁴¹ Penzionim sistemom u BiH obuhvaćeno je 81% osoba starijih od 64 godine. Prosječna penzija u BiH još uvijek je veoma niska. Penzije nisu uspjele održati korak sa promjenama u troškovima života i nejednakostima do kojih je među korisnicima došlo.

Osim sa siromaštvom, starije osobe se suočavaju i sa rizikom od socijalne isključenosti. Stopa nepismenosti u BiH je najviša među ženama u dobi od 65 ili više godina. Stariji imaju najveće šanse da budu pogođeni nedostatkom društvenih veza (tzv. 'network poor' na engleskom). Društvene promjene i posljedice rata značajno su uticale na nivo podrške koju starije osobe dobijaju iz društvenih

³⁴ BOSPO "Akcioni plan BiH za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite"

³⁵ UNICEF, „Study on Nutritional and Development Status of Roma Children“ (Nepotpuna referenca, UNHCR input).

³⁶ Institut Otvoreno društvo, „Monitoring Education for Roma“ Monitoring obrazovanja za Rome, 2006.

³⁷ UNDP/IBHI "Izveštaj o humanom razvoju 2007 Socijalna isključenost u BiH", Sarajevo, 2007.

³⁸ UNDP Bratislava, „At Risk: Roma and Displaced in Southeast Europe“, 2006. (Dopuniti referencu, UNHCR input)

³⁹ http://www.bhric.ba/dekada/pristup_bih_dekadi.php, <http://www.oscebih.org/public/cro/default.asp?d=6&article=show&id=2298>

⁴⁰ Ibid Napredovanje u obrazovanju Roma u Bosni i Hercegovini, Procjena stanja u zemlji i strateški smjerovi romskog obrazovnog fonda (Roma Education Fund), [http://www.romaeducationfund.hu/documents/Country%20Assessment%20-%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20\(final%20-%20BCS\).pdf](http://www.romaeducationfund.hu/documents/Country%20Assessment%20-%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20(final%20-%20BCS).pdf)

⁴¹ BiH NHDR, 2007, "Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini"

mreža koje su ranije postojale. Što se, pak, sudjelovanja u javnom životu tiče, kod osoba starijih od 60 godina daleko je manje onih koji su aktivni članovi udruženja u odnosu na osobe u dobi od 30 do 60 godina te osoba mlađih od 30 godina. Istraživanje u ovoj oblasti pokazuje kako svaka druga osoba u dobi od 65 ili više godina često ili veoma često smatra kako je sve teško i da im je svaka aktivnost teška, što je indikator aktivne isključenosti starijih osoba u bh. društvu.⁴² Značajna grupa unutar povratničke populacije su starije osobe bez izvora prihoda ili podrške porodice, a veliki broj njih nemaju mogućnost dobijanja penzije.

Izbjegllice, raseljena lica i migranti

Izbjegllice i raseljena lica su jedna od najvećih posljedica rata u BiH. Polazeći od toga, Aneks VII Dejtonskog mirovnog sporazuma odnosi se na povratak izbjeglica i raseljenih lica. Do 31. marta 2010. godine, ukupan broj povratnika iz inostranstva (izbjeglica) iznosio je 447.623, a povratnika, interno raseljenih lica 579.163. Dakle, ukupan broj povratnika u BiH iznosio je 1.026.786.⁴³ Uz ove, nesumnjivo, pozitivne rezultate, problem je i dalje veoma veliki: u BiH i dalje je 113.191 raseljenih lica.

Parlamentarna skupština BiH je u junu 2010. godine usvojila Revidiranu strategiju BiH za implementaciju Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma kako bi se prevazišle prepreke za trajna rješenja za povratnike i interno raseljene osobe. Brza i efikasna implementacija Strategije, u kombinaciji sa implementacijom postojećih obaveza prema ljudskim pravima, ubrzala bi proces pronalaska trajnih rješenja za preostale interno raseljene osobe i povratnike, uključujući i one u kolektivnim centrima.

Ciljevi migracijske politike Bosne i Hercegovine jasno su navedeni u Strategiji iz oblasti migracija i azila i Akcionom planu za njeno provođenje 2008-2011., koji procjenjuju trenutne nedostatke i potrebe, te upućuju na aktivnosti i planove za razvoj i napredak na različitim poljima relevantnim za migracijske politike, što uključuje i pitanja imigracije. Prema ovim dokumentima, glavni cilj migracijske politike je razvoj efikasnog sistema upravljanja granicom, viznim režimom i sistemom migracija i azila u Bosni i Hercegovini po standardima EU, što je jedan od bitnih uslova za članstvo BiH u EU.⁴⁴

Iz migracijske perspektive, emigracija je i dalje važnija za Bosnu i Hercegovinu od imigracije. Novija istraživanja⁴⁵ navode da bi 62,6% bosanskohercegovačke omladine bilo spremno napustiti BiH radi zaposlenja. Fenomen emigracije postao je značajniji zbog pitanja koja su generalno vezana uz demografske posljedice emigracije i odljeva stanovništva sa stručnim obrazovanjem, znanjima i sposobnostima,⁴⁶ a Vijeće ministara BiH radi sve što je u njenoj moći da formuliра efektnu emigracijsku politiku.

Jačanje veza migrantskih zajednica u inostranstvu sa BiH, te njihovih potencijalnih doprinosa razvoju BiH, povećanje mogućnosti za profesionalnu migraciju državljana BiH i olakšavanje imigracije/ulaska u državu i boravka stranih državljana na teritoriji BiH, mogu se posmatrati kao „pozitivni“ aspekti trenutnog plana migracija BiH. Kvalitativni dokazi⁴⁷ pokazuju da su ukupni novčani doprinosi u BiH doprinijeli, i dalje doprinose, smanjenju siromaštva, i imaju potencijal da potpomognu dugoročni ekonomski razvoj, ukoliko se motiviraju štednja i investicije.

⁴² BiH NHDR 2009, "Veze među nama" i istraživanja iz datog izvještaja

⁴³ UNHCR. "Statistic package" Statistički paket, 31. mart 2010.

⁴⁴ Vijeće ministara BiH, 2008: 14.

⁴⁵ Oxford Research International, The Silent Majority Speaks: Snapshots of Today and Visions of the Future of Bosnia and Herzegovina, pripremljeno za UNDP BiH (2009.)

⁴⁶ Prema izvještajima UNESCO-a, Bosnu i Hercegovinu je od 1995. godine napustilo 79% inženjera i istraživača, 81% diplomiranih naučnika, od čega 75% na nivou doktora nauka. Vijeće ministara BiH, 2008: 133.

⁴⁷ Stites, Lautze, Mazurana i Anic 2005: Coping with war, Coping with Peace: Livelihood Adaptation in Bosnia and Herzegovina, 1989-2004. Studiju naručio USAID

2. MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad

Zaključak

BiH je u posmatranom periodu, za koji je moguće dati procjenu u ostvarenju MRC-a 1, ostvarila značajan napredak. U prvu deceniju 21. stoljeća BiH je ušla sa još uvijek veoma izraženim posljedicama rata od 1992-1995. Prije svega, sa posljedicama velikih ljudskih i materijalnih gubitaka, pada BDP-a u ratnom periodu, te odljevom ljudskih kapaciteta i kvalificirane radne snage u izbjeglištvu. Na početku ovog vijeka nivo ekonomske razvijenosti BiH bio je znatno ispod nivoa koji je dosegnut u posljednjim prijeratnim godinama. To je, svakako, uticalo, prije svega, na stanje indikatora MRC-a u 2000/2001. godini.

U prvih 8 godina ovog perioda ostvaren je značajan napredak u smanjivanju siromaštva i rastu zaposlenosti (posebno poslije 2006. godine). Rast BDP-a od prosječno 6% godišnje doveo je do smanjenja siromaštva za skoro 4 procentna poena i porasta zaposlenosti za 10%. Taj veoma pozitivan trend zaustavljen je posljedicama globalne ekonomske krize u 2009. godini. Visoka nezaposlenost, veća od regionalnog prosjeka, ostaje problem. Relativno umjeren pad BDP-a u 2009. godini, u poređenju sa drugim zemljama, te stabilan finansijski sistem, osnova su za realne procjene dinamiziranja rasta BDP-a od 2001. godine. Stoga su procjene za značajan pad siromaštva i nezaposlenosti u 2015. godini realne. U kontekstu MRC-a 1, posebno ranjive grupe su djeca, mladi, osobe sa invaliditetom, Romi i izbjeglice i raseljena lica. Za BiH je veoma važno da nastavi sa reformama u socijalnom sektoru i razvoju politika aktivnog tržišta rada.

Za BiH je veoma važno da nastavi sa reformama u socijalnom sektoru i razvoju politika aktivnog tržišta rada.

Preporuke

Slijedeće preporuke se odnose na socijalnu i politiku tržišta rada:

- Usvojiti i implementirati Srednjoročnu razvojnu strategiju BiH i Akcioni plan njene implementacije, koji su pripremljeni. Posebno je važna implementacija trećeg strateškog cilja, koji se odnosi na zapošljavanje, a posebno:
  - o poboljšati uslove za razvoj i razviti instrumente finansijske podrške razvoju malih i srednjih preduzeća;
  - o podsticati razvoj poslovnih zona, klastera i tehnoloških parkova;
  - o povećati fleksibilnost i sigurnost tržišta rada;
  - o unaprijediti funkcioniranje institucija tržišta rada i upravljanja aktivnim mjerama zapošljavanja, te unaprijediti socijalno-ekonomski dijalog;
  - o poboljšati vještine na tržištu rada, strukovno obrazovanje i treninge;
  - o nastaviti reforme srednjeg stručnog obrazovanja;
  - o unaprijediti zapošljavanje žena i muškaraca, a posebno najugroženijih;
  - o unaprijediti djelotvornost i efikasnost u politikama i upravljanju institucijama tržišta rada.
- Usvojiti i implementirati Srednjoročnu strategiju socijalnog uključivanja, koja je pripremljena sa Akcionim planom njenog provođenja. U kontekstu MRC-a posebno je važno:
  - o reformirati sistem socijalne zaštite u pravcu njegove fiskalne održivosti, koja će se postići boljom procjenom stvarnih potreba korisnika i time biti efikasniji u borbi protiv siromaštva;
  - o posebnu pažnju trebalo bi posvetiti djeci, tj. zaštiti porodica sa djecom, prije svega, kroz unapređenje zakonskih regulativa od značaja za status djece i porodica sa djecom, kao i međusektorsku saradnju;

2. MRC 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad

- o razvijati praksu razvoja „zajednica prijatelja djece“, te koristiti holistički pristup u otklanjanju siromaštva i deprivacije djece;
  - o razvijati senzitivne politike i budžete prema osobama sa invaliditetom, te osigurati njihovo uključivanje u definiranje tih politika;
  - o razviti inkluzivni socijalni model sa usklađenim kriterijima u oblasti otkrivanja i pomaganja ugroženih grupa stanovništva, te ih uskladiti sa standardima EU;
  - o implementirati postojeće usvojene bh. strategije koje se fokusiraju na ranjive grupe (Politika u oblasti invalidnosti; Akcioni plan za rješavanje problema Roma u oblasti zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite i Revidirana strategija BiH za implementaciju Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma (povratak).
- Statistički sistem u BiH (na svim nivoima) trebalo bi ojačati i finansijski podržati kako bi mogao:
    - o pripremiti i provesti popis;
    - o biti osposobljen za SILC istraživanje;
    - o periodično (svake dvije godine) provoditi prošireni APD i ARS i MICS;
    - o osigurati praćenje dječjeg siromaštva;
    - o osigurati jedinstvenu metodologiju za praćenje napretka u ostvarivanju MRC-a, posebno indikatora siromaštva i tržišta rada;
    - o početi sa monitoringom Laeken indikatora, specifičnih indikatora za socijalno uključivanje za BiH i harmonizirati ih po indikatorima MRC-a.

3.MRC 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja

Tabela 3.1. MRC 2 indikatori

Cilj/Zadatak/Indikator	Polazna osnova za 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno			
2.A Zadatak: <i>Osigurati da, do 2015. godine, djeca, dječaci i djevojčice, svuda, mogu završiti osnovno obrazovanje</i>						
2.1. Neto stopa upisa u osnovnu školu u %	b1) 97 b2) 95 b3) 92,8 b4) 98,9	95	98,4 (2005/6.) 98,3 (m) 98,6 (ž)	96	100	izvjesno
2.2. Procenat učenika 5. razreda od broja upisanih u 1. razred	ukupno	99,0	99,8	99,8	100	izvjesno
	muškarci	99,2	99,6	99,6		
	žene	98,8	100,0	100,0		
2.3. Stopa pismenosti dobi od 15 – 24 godine	ukupno	99,6	n/a	99,2	100	izvjesno
	muškarci	99,6	n/a	99,7		
	žene	99,7	99,6	98,7		
2.4. Stopa upisa u srednje škole u %	b1) 56,8 b2) 72,6 b3) 68,3	75	79,3 (2005/06.) 77,9 (m) 81,1 (ž)	77	85	moguće
2.5. Stopa upisa u visoko obrazovanje	b1) 19,8 b2) 24,2 b3) 23,0	25	d1) 25 (2004.) d2) 33,5 (2007.)	e1) 34 (2008.) e2) 50 (2009.)	35	izvjesno
2.6. Obuhvat djece predškolskim obrazovanjem u %	4,3	12	6,4 8,0 (ž) 4,7 (m)	9,9	25	neizvjesno
2.7. Procenat GDP-a za obrazovanje	b1) 5,2 b2) 6,0 b3) 6,8 (FBiH) 3,6 (RS)	5,6 (FBiH), 4,5 (RS)	4,14	4,51	7,5	moguće (cilj zahtijeva reviziju)
2.8. Stepenn pismenosti stanovništva u dobi iznad 15 godina u %	b1) 85,9 b2) 88,9	90	98	97,6	99	izvjesno

Napomena: Za više detalja i izvore podataka pogledati glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Analiza stanja i napredak

Prema Ustavu BiH, sektor obrazovanja je decentraliziran. Na državnom nivou Sektor za obrazovanje unutar Ministarstva civilnih poslova odgovoran je za koordinaciju aktivnosti na nivou BiH, izvršenje međunarodnih obaveza iz oblasti obrazovanja, usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i definiranje strategije u području nauke i obrazovanja. U FBiH, nadležne institucije su deset kantonalnih ministarstava za obrazovanje. Federalno ministarstvo obrazovanja ima koordinacijsku ulogu na entitetskom nivou. U RS-u, nadležna institucija je Ministarstvo za obrazovanje i kulturu. Unutar Brčko distrikta BiH, tijelo nadležno za obrazovanje je Sektor za obrazovanje pri Vladi BD-a. Koordinacija 14 ministarstava je olakšana Konferencijom ministara obrazovanja. Fragmentirana administrativna struktura također je povezana s finansiranjem obrazovanja. BiH ima 13 budžeta za obrazovanje (2 entitetska, 10 kantonalnih, jedan u DB-u), koji se finansiraju iz javnih fondova. Procenat BDP-a za obrazovanje u BiH u 2007. godini iznosio je 4,14%. Cilj od 5,6% rashoda BDP-a za obrazovanje u FBiH i 4,5% u RS-u nije dostignut. Dostizanje 7,5% u 2015. godini značilo bi značajno povećanje potrošnje na obrazovanje do 2015. godine. Potrebno je revidirati ovaj postotak u skladu sa planiranim politikama.

3.MRC 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja

Aktivnosti u sektoru obrazovanja su posljednjih deset godina bile fokusirane na usklađivanje bh. obrazovnog sistema po modernom evropskom obrazovnom modelu. BiH je pripremila i usvojila sveobuhvatan dokument/strateški okvir za razvoj obrazovanja do kraja 2015. godine.⁴⁸ Dokument uključuje sve nivoe obrazovanja (predškolsko, osnovno, srednje i visoko). U fazi usvajanja su i dvije strategije-Razvojna strategija BiH i Strategija socijalnog uključivanja, koje definiraju obrazovanje kao strateški cilj BiH. Nakon usvajanja nekoliko važnih zakona tokom 2007/08. godine, najznačajnije promjene u 2008. godini su osnivanje Agencije za visoko obrazovanje i osiguranje kvaliteta, Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i Centra za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja (CIP). Sve tri institucije su operativne i priznati su autoriteti za kreiranje obrazovnih standarda.

Predškolsko obrazovanje

PRSP cilj za 2007. godinu bio je dostizanje nivoa upisa djece od 12% u predškolskom obrazovanju i 25% do 2015. godine. Nivo upisa djece u predškolskom obrazovanju u 2006. godini iznosio je 6,4%, gdje su djevojčice (8%) bile nešto više obuhvaćene u odnosu na dječake (4.7%). Nivo upisa djece u urbanim sredinama (14.3%) značajno je veći nego u ruralnim sredinama (2,4%). Obrazovanje majke i životni standard domaćinstva značajno utiču na pohađanje predškolskog obrazovanja djeteta. Za dostizanje procenta od 25% djece u predškolskom obrazovanju u 2015. godini, BiH bi trebalo da uloži značajan napor s obzirom na nivo upisa od svega 9.9% u 2009. godini i ojača kapacitete za monitoring predškolskog obrazovanja.

Tabela 3.2. Broj djece u predškolskom obrazovanju u BiH

2001/2002.	2002/2003.	2003/2004.	2004/2005.	2005/2006.	2006/2007.	2007/2008.	2008/2009.	2009/2010.
15.004	11.692	13.548	13.135	12.989	13.384	14.517	16.260	16.784

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Osnovno obrazovanje

PRSP, s ciljem ostvarivanja MRC-a 2, je postavio neto stope upisa u osnovnu školu od 99% u 2007. godini i 100% u 2015. godini. Neto stopa upisa u osnovnu školu u BiH u 2001. godini kretala se od 92,8% do 98,9%, zavisno od izvora podataka. U 2006. godini neto stopa pohađanja osnovne škole u BiH iznosila je 97,9%⁴⁹, što upućuje da u BiH 1 do 2% djece osnovnoškolskog uzrasta ne pohađa osnovnu školu. Procenat učenika 5. razreda od broja upisanih u 1. razred u 2001. godini iznosio je 99%, a u 2006. 99,8%, što je u skladu sa zadatim ciljevima. Neprovođenje popisa stanovništva te nepostojanje strategije za redovno provođenje anketnih istraživanja o mjerenu životnog standarda, značajno otežavaju praćenje obrazovanja djece u BiH. Da bi se postigla neto stopa upisa od 100% do 2015. godine, BiH bi trebalo da uloži napor s ciljem uključenja djece u osnovno obrazovanje i uspostavljanja sistema monitoringa osnovnog obrazovanja u BiH. Ruralne i siromašne općine su područja gdje je potrebno ostvariti najveći efekat u uključivanju djece u osnovno obrazovanje. Stopa upisa djece koja dolaze iz siromašnih porodica, u kojima roditelji imaju nizak stepen obrazovanja, mnogo je niža, što otežava sticanje boljih preduslova za izlazak iz siromaštva. Direktni troškovi pohađanja škole su drugi najvažniji razlog za smanjenje broja siromašne djece koja idu u školu.

⁴⁸ Vijeće ministara BiH „Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja 2008-2015.“, juni, 2008.

⁴⁹ Istraživanje MICS3 provedeno 2005-2006., http://www.childinfo.org/files/MICS3_BiH_FinalReport_2006_Bos.pdf, tabela ED.3 ISCED. Neto stopa pohađanja osnovne škole - Procenat djece osnovnoškolskog uzrasta koja pohađaju osnovnu ili srednju školu, strana 114.

3.MRC 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja

Srednjoškolsko obrazovanje

Za stopu upisa u srednje škole PRSP postavio je cilj od 75% u 2007. te 85% u 2015. godini. BiH zadovoljava PRSP cilj za 2007. godinu. Stopa upisa u srednje škole, prema podacima iz 2001. godine, kretala se od 56,8% do 68,3%, zavisno od izvora podataka, a prema podacima iz 2006. godine, iznosila je od 80,3%⁵⁰ do 89,3%⁵¹, dok je stopa pohađanja srednje škole bila 79,3%. Ovo znači da svako peto dijete u BiH ne pohađa srednju školu. U ruralnim područjima (stopa 87,9%) jedno od troje djece ne pohađa srednju školu, dok u urbanim područjima (stopa 91,8%) tek jedno od deset djece ne pohađa srednju školu. Siromaštvo i obrazovni status majke su povezani sa pohađanjem srednjeg obrazovanja. Neprovođenje popisa stanovništva od 1991. godine i neprovođenje istraživanja na bazi uzorka u posljednjih 5 godina, koje mjere neto stopu upisa u srednju školu, su veliki izazov za praćenje obrazovanja djece u srednjoškolskoj dobi u BiH. Za postizanje cilja u 2015. potrebno je povećati stopu upisa tako da se broj neupisane djece u srednju školu prepolovi do 2015. godine.

Visokoškolsko obrazovanje

Stopa upisa na visoko obrazovanje u 2001. godini iznosila je 19,8%. U periodu od 2001. do 2010. godine broj studenata na visokoškolskim institucijama skoro se udvostručio (Tabela 5). SRS/PRSP je postavio cilj da se do 2007. godine stopa upisa poveća na 25%, a 2015. na 35%. Može se reći da BiH dobro napreduje u smislu dostizanja ovog cilja. U periodu od 2001. do 2007. godine broj diplomiranih studenata povećao se za oko 3 puta.

Tabela 3.3. Broj studenata koji su pohađali visokoškolske institucije u BiH

2001/2002.	2002/2003.	2003/2004.	2004/2005.	2005/2006.	2006/2007.	2007/2008.	2008/2009.	2009/2010.
66.246	70.956	77.033	84.422	91.263	99.557	104.938	105.488	109.579

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Tabela 3.4. Diplomirani studenti u BiH

2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
3.705	4.444	4.319	6.039	6.848	8.127	10.003	12.199	15.246	16.851

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Prema izvještaju o Analizi stanja ljudskih resursa na tržištu rada u BiH52, stepen obrazovanja je nizak u poređenju sa standardima EU. Procijenjeno je da je postignuti nivo stručne spreme za 41,8% (30,6% muškaraca i 53% žena) stanovništva nizak, za 47,4% (56,8% muškaraca i 38% žena) srednji, a za 10,8% (12,6% muškaraca i 9% žena) visok⁵³. Nivo obrazovanja žena u BiH naročito je nizak u poređenju sa EU standardima, što je sa gender aspekta veoma alarmantan podatak. Grupama sa niskim stepenom obrazovanja nedostaju temeljne vještine, stručna osposobljenost i osnova za cjeloživotno učenje.

Pristup obrazovanju za ugrožene grupe

Sa aspekta obrazovanja i siromaštva, najosjetljivije grupe stanovništva su:

Manjinske grupe (Romi)	Djevojčice
Raseljena lica	Djeca sa posebnim potrebama

⁵⁰ Ovaj indikator je dobijen kombinacijom dvaju indikatora. Istraživanje MICS3 provedeno 2005-2006.

http://www.childinfo.org/files/MICS3_BiH_FinalReport_2006_Bos.pdf Kombinirani indikatoru su neto stopa završetka osnovne škole, koja iznosi 86,6%, i stopa prelaska u srednjoškolsko obrazovanje, koja iznosi 92,7%

⁵¹ Istraživanje MICS3 provedeno 2005-2006. http://www.childinfo.org/files/MICS3_BiH_FinalReport_2006_Bos.pdf, tabela ED.4 ISCED. Neto stopa pohađanja srednje škole. Postotak djece srednjoškolskog uzrasta koja pohađaju srednju školu, strana 115.

⁵² Izvještaj o analizi stanja, Analiza stanja ljudskih resursa na tržištu rada u BiH, urađen je u okviru Programa Evropske unije za BiH

⁵³ Pregled tržišta rada BiH, ETF, 2007.

3.MRC 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja

Prema podacima Instituta Otvoreno društvo⁵⁴ iz 2006. godine, 50% romske djece u BiH upisuje se u osnovnu školu, a završava je svako treće romsko dijete ili 32,6% u dobi do 15 godina. Samo 2% romske djece upisuje se u srednju školu. Od ukupnog broja Roma starijih od 15 godina, svega 9,6% ima završenu srednju školu, dok samo 0,2% Roma završava univerzitet. Provođenjem Akcionog plana za Rome osigurava se direktna pomoć ženama i djeci romske zajednice u BiH, koji spadaju u najranjiviju kategoriju stanovništva. Teško je pronaći i ustanove koje organiziraju vanrednu nastavu za one koji su napustili školu. U zakonu je navedeno da djeci do petnaest godina, koja nisu završila osnovno obrazovanje i koja više ne mogu redovno pohađati nastavu, treba besplatno organizirati nastavu i omogućiti vanredno polaganje ispita. Ovo se dešava vrlo rijetko i škole koje su to pokrenule često dobijaju vrlo malu pomoć.

Obrazovni sistem ne stimulira povratak izbjeglica i raseljenih osoba, što je jedan od razloga zbog kojih je povratak izbjeglica i raseljenih osoba otežan. Činjenica da u njihovim prijeratnim selima/gradovima nema škole ili da se najbliža škola nalazi daleko, također se ubraja u razloge sporog povratka.⁵⁵ Znatno broj djece povratnika i dalje dugo pješači do škola. Zbog teških uslova, veliki broj djece povratnika završava samo osnovno školovanje.⁵⁶ Imajući u vidu potrebe porodica povratnika, ministri obrazovanja dva bh. entiteta su početkom marta 2003. godine potpisali Privremeni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika.⁵⁷ Potpisnici Akcionog plana su svi ministri obrazovanja. Cilj Privremenog sporazuma bio je stvaranje uslova za uključivanje djece povratnika u škole širom BiH i osiguranje rješenja koja će i kroz oblast školstva garantirati jednakopravnost svih konstitutivnih naroda u BiH kada je u pitanju pristup obrazovanju. Međutim, nije zabilježen značajan napredak u provođenju Privremenog sporazuma za djecu povratnika: U 2005. godini u RS-u ukupan broj učenika povratnika iznosio je 7.026 (uglavnom Bošnjaci, manje Hrvati i Srbi), odnosno 4,12%, a u FBiH 30.606 (uglavnom Bošnjaci, manje Hrvati i Srbi), odnosno 8,59%.

Opasnostima od napuštanja osnovnih škola najviše su izložene djevojčice koje potiču iz višečlanih porodica, ako žive više od 3 kilometra udaljenosti od škole, ako su roditelji nezaposleni, odnosno ukoliko su im sredstva za život izuzetno ograničena.⁵⁸ Ostaci tradicije ranog sklapanja braka jedan su od razloga zbog kojeg djevojčice, kako Romkinje, tako i pripadnice ostalih naroda, prekidaju obrazovanje u osnovnim školama, mada to ne mora biti osnovni razlog. Implementacija Gender akcionog plana BiH u narednom periodu trebalo bi da unaprijedi položaj žena iz svih ugroženih skupina kroz različite aktivnosti. Poglavlje IX- Cjeloživotno obrazovanje za cilj ima stvaranje jednakih mogućnosti i pristupa obrazovanju za djevojčice i dječake, žene i muškarce u svim životnim dobima, uključujući pripadnike/ce ranjivih grupa, bilo u urbanim ili ruralnim područjima, i sa istim perspektivama za budući profesionalni život.

U kontekstu socijalne inkluzije djece s posebnim potrebama (smetnjama u fizičkom i psihičkom razvoju), u posljednje tri godine u BiH je došlo do reforme obrazovnog sistema. Dva prethodna modela - 1. obrazovanje u redovnom sistemu za djecu s fizičkim smetnjama, i 2. usavršavanje u specijaliziranim školama su pretvoreni u obrazovanje djece s smetnjama u razvoju u redovnim školama, koja prate posebnu nastavu koja se temelji na potrebama i koja se prilagođava na osnovu procjene komisije. Novi sistem doživio je teškoće u provedbi, a najveći problemi su obuka osoblja i neadekvatna oprema u institucijama.

Dvije škole pod jednim krovom

U izvještaju, koji je usvojila Konferencija ministara obrazovanja u BiH, održana u januaru 2010. godine, utvrđeno je da više od 50 osnovnih i srednjih škola pod istim krovom još uvijek postoje u pet različitim oblicima. Ministarska konferencija također je preporučila redefiniciju pojma "dvije škole pod jednim krovom", uzimajući u obzir objektivne okolnosti poslovanja te škole. Daljnja detaljna analiza za procjenu da li se segregacija ili diskriminacija pojavljuje u školama također je preporučena.

⁵⁴ OSI: "Monitoring of Education for Roma 2006", Statistical Baseline from Central, Eastern and Southeastern Europe Monitoring obrazovanja za Rome inicijalne statistike iz srednje, istočne i jugoistočne Evrope. str. 42.

⁵⁵ UNHCR Studija o raseljenim osobama smještenim u Tuzlanskom kantonu, a koja potiču iz područja Podrinja, Istočna RS

⁵⁶ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH Revidirana strategija BiH za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma

⁵⁷ www.oscebih.org/document/29_cro.pdf

⁵⁸ Izvještaj o stanju na terenu, Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, Manjkavosti sistema: upisivanje u školu i pohađanje nastave u BiH, decembar, 2007.

3.MRC 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja

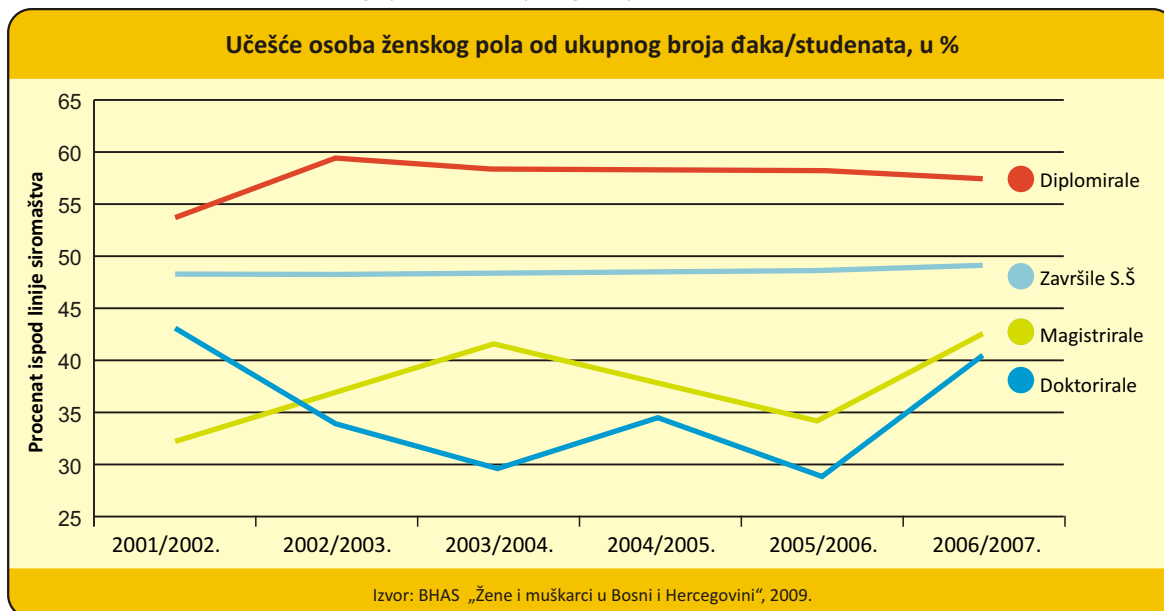

Gender aspekti obrazovanja

Gender razlike u pohađanju i završavanju visokoškolskog obrazovanja i postdiplomskih studija evidentirane su u BiH u periodu od 2001-2007. godine. Tri od 5 studenata u BiH su ženskog spola, a isti omjer je i pri završavanju univerzitetskog obrazovanja. Ovaj omjer se obrće u korist muškaraca kada je riječ o završavanju postdiplomskih studija, magisterija ili doktorata.

Slika 3.1: Učešće osoba ženskog spola od ukupnog broja đaka/studenata u %

Uticaj ekonomske krize na obrazovanje

Efekti ekonomske krize utiču na kvalitet obrazovnih servisa zbog smanjenja budžeta i rasta cijena energenata te udara na budžet domaćinstva, izazvanog poskupljenjem ili gubitkom posla jednog od članova domaćinstva. Istraživanja provedena u 2007. godini ukazuju da će u slučaju udara na budžet domaćinstva roditelji prioritizirati potrošnju na obrazovanje djece, ali da će najsiromašnije kategorije imati poteškoća da finansiraju vannastavne aktivnosti kao što su sport, računari i strani jezici, kao i finansiranje univerziteta. Ovo će imati za posljedicu smanjenje ljudskog kapitala u BiH. U situaciji velike ekonomske krize, posebno je važno tretirati potrošnju na obrazovanje kao investiciju, a ne kao rashod, i potrošnja na obrazovanje ne bi trebalo da se linearno smanjuje kao ostala budžetska potrošnja.

Zaključak

U kontekstu daljnjeg napretka u ostvarivanju ne samo MRC-a 2, već i ostalih ciljeva MRC-a, prije svega MRC-a 1 i 3, BiH bi trebalo da pojača napore u razvoju i reformi obrazovanja. Prioritet je, svakako, univerzalna obuhvaćenost osnovnim obrazovanjem jer na tome počiva mogući napredak na višim nivoima obrazovanja. Istovremeno, važno je poboljšati i više nivoe obrazovanja, a riječ je o komplementarnim procesima.

3.MRC 2: Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja

Preporuke

- Implementirati prioritete iz dokumenta "Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja 2008-2015."
- Povećati pristup (dostupnost) obrazovanju za cijelo stanovništvo - pojedine ciljne grupe (siromašni slojevi stanovništva, Romi, osobe sa invaliditetom) su materijalno ili fizički ugrožene, te im je dostupnost obrazovanju na neki način onemogućena.
- Osigurati provođenje odredbi o besplatnom obrazovanju, a posebno za ranjive ciljne grupe.
- Uspostaviti sistem obrazovne statistike u skladu sa EUROSTAT-om i ojačati statističke ustanove BiH, FBiH i RS-a kako bi mogle funkcionirati u skladu sa standardima EU.
- Reformirati sistem finansiranja obrazovanja s ciljem efikasnijeg obrazovanja - Podaci govore da smo među vodećim državama u okruženju po izdvajanju iz bruto društvenog proizvoda za obrazovanje. Međutim, u oblasti obrazovanja konstantno se osjeća nedostatak materijalnih sredstava, stoga je reforma u sistemu finansija u obrazovanju neophodna kako bi novac došao do svojih korisnika i kako bi obrazovanje odgovaralo potrebama tržišta rada.
  - o Uspostaviti nove modele finansiranja obrazovanja. Neophodno je stvoriti modele finansiranja koji bi bili efikasniji od postojećih.
  - o Definirati potrebe dodatnog investiranja u obrazovanje u BiH. U obrazovanje se može investirati ne samo iz budžeta, nego i dodatnim modelima kao što su: samofinansiranje (učenika - studenata), učešće u obrazovnim projektima, saradnja sa poslodavcima, kao i drugim modelima koji bi doprinijeli dodatnom investiranju u obrazovanje.
  - o Utvrditi obrazovne normative i standarde na nivou BiH. Potrebno je izvršiti racionalizaciju zaposlenih u obrazovanju. Statistički indikatori govore da je finansijski neodrživo postojanje odjeljenja sa malim brojem učenika (seoske škole sa nekoliko učenika), kao i mnogih drugih obrazovnih institucija sa velikim brojem nastavnog kadra i tendencijom smanjenja novopristiglih učenika. Neophodno je utvrditi obrazovne normative i standarde na nivou BiH, koji bi se sačinili prema standardima evropskih zemalja.
- Uskladiti sistem obrazovanja sa potrebama tržišta rada, te potrebama ekonomskog i socijalnog razvoja.
  - o Uspostaviti sistem međusektorske saradnje socijalnih partnera u obrazovanju. Sistem obrazovanja trebalo bi da bude usko povezan sa potrebama ne samo tržišta rada, nego i svih socijalnih partnera u državi. Tek tada će odgovoriti zadatku kojem je namijenjen.
  - o Izgraditi efikasan sistem certificiranja i prekvalifikacije. Potrebe tržišta rada zahtijevaju prekvalifikaciju zanimanja, usavršavanje već postojećih zanimanja shodno promjenama koje se dešavaju u nauci, tehnici i ostalim dijelovima društvenog razvoja.
- Ukratko, cilj obrazovanja u BiH je da se svojim obrazovnim sistemom integrira u obrazovni prostor EU, te omogući prohodnost znanja i savremeno obučenu radnu snagu.

4. MRC 3- Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena

Tabela 4.1. Indikatori za MRC 3

Cilj/Zadatak/Indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2007.	2015. ciljevi MRC-a	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ciljevi utvrđeni PRSP-om				
3.A Zadatak: Eliminirati gender nejednakosti u osnovnom i srednjem obrazovanju, po mogućnosti do 2005. godine, a na svim nivoima obrazovanja najkasnije do 2015.							
3.1. Odnos broja djevojčica i dječaka u obrazovanju	osnovnom	94,7	n/a	94,9	95,0	100	izvjesno
	srednjem	99,4	n/a	99,0	99,5	100	izvjesno
	visokom	122,2	n/a	126,6	127,4	100	izvjesno
3.2. Omjer pismenosti žena i muškaraca od 15-24 godine u %	1,01	n/a	0,99 (2008.)	0,99 (2008.)	1	1	izvjesno
3.3. Učešće žena u plaćenom zapošljavanju u neagrarnom sektoru u %	39,2	40,0	33,8	34,9	45,0		neizvjesno
3.4. Procenat žena na zastupničkim mjestima u državnom Parlamentu BiH	14,3	16,0	10,5 (2008.)	10,5 (2008.)	25		moguće
3.5. Stopa registrirane nezaposlenosti žena u %	49,4	n/a	49,2	48,1	40,0		moguće
3.6. Stopa zaposlenosti žena (učesće zaposlenih žena u ženskoj populaciji) u %	17	13	20,7	23,7	20		postignuto
3.7. Udio žena među zaposlenim stanovništvom u %	37,2	38,0	34,4	37,1	40,0		moguće
3.8. Učešće žena u izvršnoj vlasti u %	2,38	4	15	10 (2008.)	10		postignuto

Napomena: Za više detalja i izvore podataka pogledati glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Pregled stanja i napredak

Institucionalni, zakonodavni i politički okvir za integriranje gender koncepta

Proces uvođenja ravnopravnosti spolova u sve oblasti društvenog života u BiH zahtijeva, prije svega, djelovanje na podizanju svijesti i povećanju znanja o uzrocima i posljedicama diskriminacije po osnovu spola. Opći primjeri neravnopravnosti spolova najuočljiviji su kada je u pitanju učešće žena u javnom i političkom životu, što odražava njihov položaj u društvu, na tržištu rada, povećano nasilje nad ženama, uključujući i nasilje u porodici.

Napredak u promoviranju ravnopravnosti spolova i osnaživanju žena u BiH postignut je donošenjem Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH (2003. godine), osnivanjem Agencije za ravnopravnost spolova BiH, gender centara na entitetskim nivoima kao i drugih gender institucionalnih mehanizama na državnom, entitetskim, kantonalnim, gradskim i općinskim nivoima. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine 2006. godine usvojilo je Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine.⁵⁹ To je strateški dokument, čiji je osnovni cilj ostvarivanje principa ravnopravnosti spolova u BiH u svim oblastima javnog i privatnog života.

Obrazovanje⁶⁰

Prvi indikator za praćenje unapređenja jednakopravnosti spolova i osnaživanja žena mjeri učešće muškaraca i žena u obrazovanju od nivoa osnovnog do visokog obrazovanja. U Bosni i Hercegovini ovaj indikator pokazuje da je u osnovnom obrazovanju učešće dječaka i djevojčica gotovo izjednačeno, da postoje izazovi za veće učešće djevojčica u srednjoškolskom obrazovanju, dok studentice prednjače u upisu i diplomiranju u odnosu na kolege studente.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH od 2009. godine, redovno osnovno obrazovanje krajem školske 2006/2007. godine u BiH je pohađalo 367.176 učenika, od čega je 178.843 učenica ili 48,6%

⁵⁹ Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine ima osnovni cilj uključivanje i ostvarivanje principa ravnopravnosti spolova u BiH u svim oblastima javnog i privatnog života. Sadrži petnaest poglavlja: Evropske integracije u svjetlu ravnopravnosti spolova, suradnja i jačanje kapaciteta, makroekonomske i razvojne strategije, gender senzitivni budžeti, politički život i donošenje odluka, zapošljavanje i tržište rada, socijalna inkluzija, gender senzitivni mediji, cjeloživotno obrazovanje, zdravlje, prevencija i zaštita, nasilje u obitelji, seksualno uznemiravanje, uznemiravanje i trgovina osobama, uloga muškaraca, usklađivanje profesionalnog i porodičnog života, gender i održivi okoliš i komunikacijske i informacijske tehnologije. Svi dijelovi GAP-a, u svojoj strukturi, imaju određene zajedničke elemente, a to su: usklađivanje zakonodavstva i donošenje podzakonskih akata, definisanje strategija i politika, istraživanja, statistički podaci, aktivnosti edukacije i podizanja svijesti.

⁶⁰ Vidi dalje informacije u poglavlju o MRC-u 2.

4. MRC 3- Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena

svih učenika. Srednje obrazovanje pohađalo je 160.497 učenika, od čega 80.054 čine učenice ili 49,9%. Od ukupno 104.938 studenata u visokoškolskim ustanovama u školskoj 2007/2008. godini, 58.624 su činile žene ili 55,9%.⁶¹

Implementacija Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine u narednom periodu trebalo bi da unaprijedi položaj žena iz svih ugroženih skupina kroz različite aktivnosti. Poglavlje IX-Cjeloživotno obrazovanje za cilj ima stvaranje jednakih mogućnosti i pristupa obrazovanju za djevojčice i dječake, žene i muškarce u bilo kojoj životnoj dobi, uključujući pripadnike/ce ranjivih grupa i u ruralnim i u urbanim područjima i sa istim perspektivama za budući profesionalni život.

Rad i zapošljavanje

U Bosni i Hercegovini je još uvijek prisutna jaka veza između društvene uloge žene, njenog obrazovanja, zanimanja i položaja na tržištu rada.

BiH ima najniži procenat učešća žena svega 35% na tržištu radne snage u Jugoistočnoj Evropi.⁶²

Takva situacija spriječila je bilo kakvu značajniju promjenu omjera između zaposlenih žena i muškaraca na tržištu rada od 2001. do 2008. godine, te je u BiH muškaraca kontinuirano procentualno više u zaposlenoj populaciji od žena. Analiza tržišta rada⁶³ pokazuje da u Bosni i Hercegovini postoje tipično ženska i tipično muška zanimanja te je prisutna neznatna, ali postojeća razlika u visini plata u privatnom sektoru, gdje muškarci imaju veće plate od žena.⁶⁴ Diskriminacija se oslikava i kroz različito regulirana prava žena na porodiljsko odsustvo u različitim dijelovima BiH (kantoni i entiteti) te činjenicom da porodiljska odsustva nisu uvijek plaćena, kao i da neke žene ostaju bez posla nakon što ostanu u drugom stanju. Ova pitanja, kao i u obrazovnim politikama, neophodno je riješiti implementacijom zakona koji su na snazi, u kombinaciji sa povećanjem monitoringa provođenja zakona.

Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine⁶⁵, stopa zaposlenosti iznosila je 33,1%, za muškarce 43,2%, a za žene 23,7%. Stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini u 2009. godini iznosila je 24,1% (23,1% za muškarce i 25,6% za žene).⁶⁶ Stopa nezaposlenosti je najviša među mladim osobama u dobi od 15 do 24 godine i iznosi 47,5% (44,8% za muškarce i 52,3% za žene).

⁶¹ Agencija za statistiku BiH (2009.) Žene i muškarci u BiH

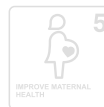
⁶² Agencija za statistiku BiH, Tematski bilten: " Muškarci i žene 2009", juli, 2009.

⁶³ Godišnji izvještaj Vijeću ministara Bosne i Hercegovine o statusu spolova u Bosni i Hercegovini za 2008. godinu, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine.

⁶⁴ 2009 Human Rights Report: Bosnia and Herzegovina, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2009 Country Reports on Human Rights Practices Izvještaj o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad, Izvještaj za 2009. godinu o praksi u domenu ljudskih prava, 11. mart, 2010. Izvještaj obuhvata period od juna 2009. do početka 2010. godine u BiH

⁶⁵ BHAS, „Anketa o radnoj snazi 2009“

⁶⁶ Detaljnije vidjeti Tabelu 3 u poglavlju MRC 1, kretanje zaposlenosti i nezaposlenosti, str. 21.

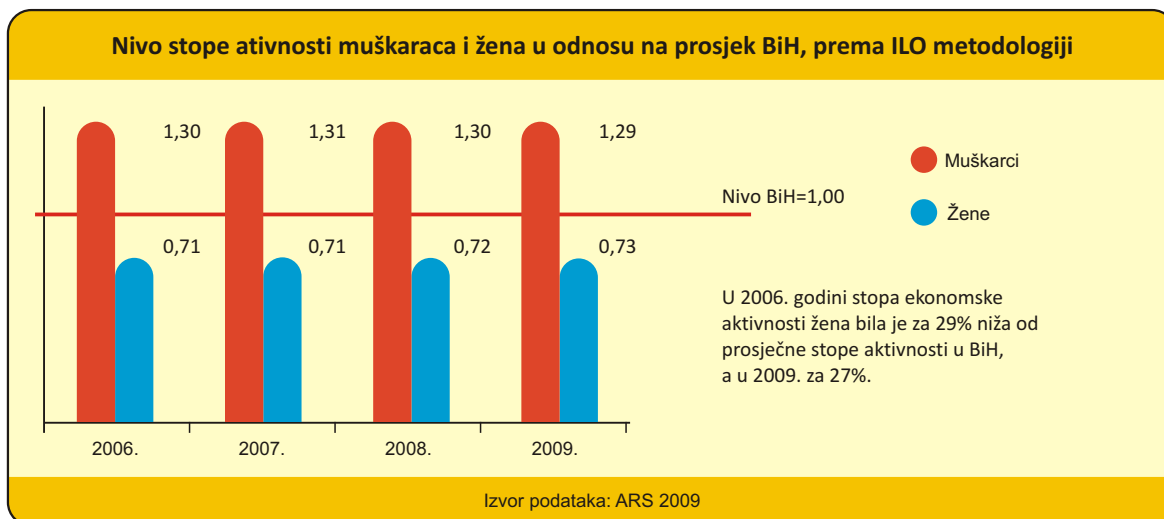

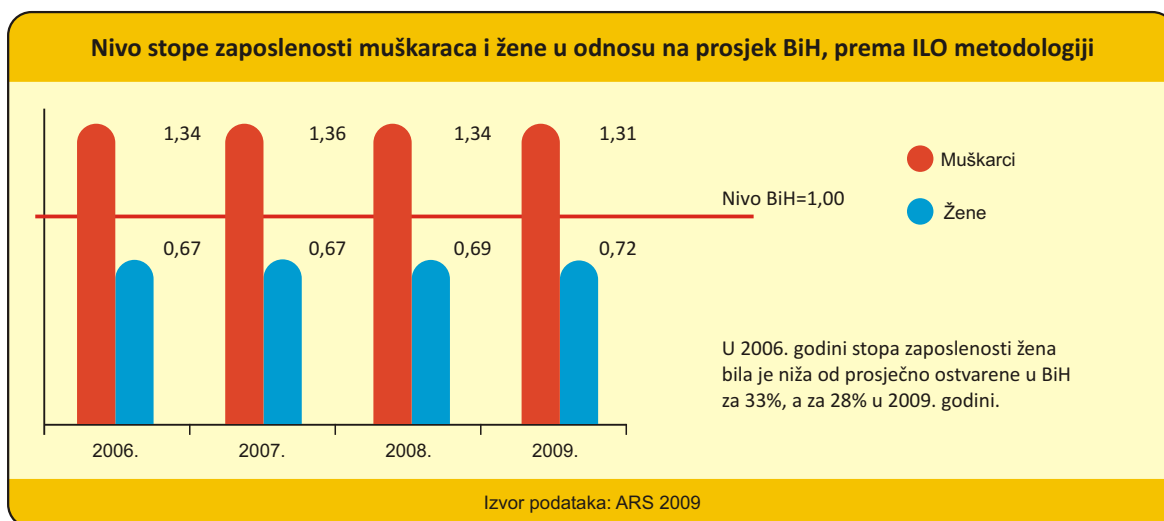
4. MRC 3- Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena

Slika 8. Nivo stope aktivnosti muškaraca i žena u odnosu na prosjek BiH, prema ILO metodologiji

Slika 9. Nivo stope zaposlenosti muškaraca i žene u odnosu na prosjek BiH, prema ILO metodologiji

Značajna razlika među spolovima prisutna je u strukturi obrazovanja među nezaposlenim. Od ukupnog broja nezaposlenih žena, 8% su žene sa visokom školskom spremom, dok taj procenat kod muškaraca iznosi samo 3%.⁶⁷ Općenito gledano, žene u dobi između 16-64 godine čine samo 35% aktivne radne snage u Bosni i Hercegovini, što čini najmanji nivo zastupljenosti žena na tržištu rada u Jugoistočnoj Evropi. U ukupnom broju zaposlenih u neagrarnim djelatnostima, žene učestvuju sa 34,9% (industrija i uslužne djelatnosti).⁶⁸

Globalna ekonomska i finansijska kriza ima posebno negativan uticaj na žensku populaciju, kako u svijetu tako i u BiH. Potrebno je provesti studije koje bi ustanovile stvarni uticaj ekonomske krize na položaj žena u BiH, ali se može pretpostaviti da on negativan na zapošljavanje žena. Mjere koje se poduzimaju s ciljem ublažavanja posljedica ekonomske krize nisu gender senzitivne i potrebno je da žene budu više uključene u donošenje odluka u političkim, ekonomskim i finansijskim sferama.

Kao odgovor na navedene probleme, gender institucionalni mehanizmi u BiH rade na integriranju posebnih mjera za zapošljavanje žena u politiku zapošljavanja, i pokreću brojne inicijative za poboljšanje zakonodavstva radi stimulacije zapošljavanja žena i zaštite žena na radu, te implementaciji finansijske podrške programima koji podstiču zapošljavanje žena. Agencija za

⁶⁷ Agencija za statistiku BiH (2009.) Žene i muškarci u BiH

⁶⁸ Agencija za statistiku BiH (2009.) Žene i muškarci u BiH

4. MRC 3- Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena

ravnopravnost spolova BiH i entitetski gender centri su prijedloge takvih inicijativa upućivali nadležnim entitetskim institucijama, kako bi bili inkorporirani u politike na entitetskim nivoima.

Učešće u političkom i javnom životu

Procenat učešća žena u zakonodavnim i izvršnim organima vlasti na svim nivoima nije zadovoljavajući, iako je, u poređenju sa 1996. godinom, kada je procenat žena u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine bio 2%, situacija mnogo povoljnija. Struktura biračkog tijela na izborima 2006. godine sastojala se od 51.3% žena i 48.7% muškaraca, od registriranih kandidata 65% bili su muškarci, a 35% žene, dok su od izabranih zvaničnika 79.85% činili muškarci i samo 20.15% žene. Postotak žena u Parlamentarnoj skupštini BiH u 2010. godini je 17,54% naspram 82,45% muškaraca.

Žene su veoma malo prisutne u radu i u političkim partijama u BiH, manje od 3% predsjednika partija su žene. Istraživanja Helsinškog parlamenta građana pokazala su da nijedna žena nije učestvovala u javnim debatama političkih partija na javnim televizijskim servisima za vrijeme lokalnih izbora 2004. godine, iako Izborni zakon BiH garantira jednaku zastupljenost žena i muškaraca tokom predizborne kampanje.

Dostupni podaci o spolnoj strukturi zaposlenih u državnoj upravi u Bosni i Hercegovini pokazuju da je približno isti omjer žena i muškaraca, državnih službenika/službenica na području Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine, s tim da se povećava broj muškaraca na važnijim pozicijama, kao što su rukovodioci samostalne upravne organizacije, pomoćnici ministara, glavni inspektori i drugi.

Kada je u pitanju sudska vlast u Bosni i Hercegovini, evidentno je da su među sudskim kadrom brojnije žene, tako da se procenat učešća žena kreće od 38,1% u Sudu BiH, do 69,01% u općinskim sudovima u Federaciji BiH. Procenat žena među policijskim službenicima 2009. godine iznosio je 6.3%.⁶⁹ Dok je učešće žena nezadovoljavajuće i treba ga povećavati, mnogi koji rade na tim aktivnostima izvještavaju da društvo često smatra da je policijski posao "muška profesija". Prilikom ocjene učešća žena u policiji, treba uzeti u obzir da je zapošljavanje žena u policiji aktivno promovirano tek od sredine devedesetih godina, odnosno nakon rata.

Politika integriranja gender koncepta uključuje redovne predizborne aktivnosti na podizanju svijesti o učešću žena u zakonodavnoj, ali i izvršnoj vlasti. Izborni zakon BiH uvodi kvotu od 30% zastupljenosti žena u izabranim tijelima, ali u zakonu ima ozbiljnih nedostataka, koje bi trebalo ispraviti kada je u pitanju praktična provedba ove odredbe. Gender mainstreaming mehanizmi su započeli aktivno podržavati i pružati obuku političkim partijama i tek će promjene unutar političkih partija, njihovih struktura odlučivanja, statuta i programa uistinu promovirati pitanje učešća žena u političkom životu BiH.

Socijalna isključenost

Izrazito je težak položaj žena Romkinja u bh. društvu. Oko 90% Romkinja nema nikakav pristup zdravstvu, socijalnoj zaštiti i zaposlenju.⁷⁰ Broj djevojčica romske nacionalnosti koje pohađaju osnovnu školu je izrazito mali u odnosu na broj dječaka odnos je oko 3:7 u korist dječaka, pored toga, i broj djevojčica romske nacionalnosti koje napuštaju školu veći je od broja dječaka.⁷¹ Iako se realiziraju brojni projekti/programi, podržani od strane međunarodnih organizacija i agencija UN-a, usmjereni na rješavanje problema romske populacije u BiH, nažalost, još uvijek nisu zaživjeli djelotvorni programi za intenzivnije obrazovanje i zapošljavanje djevojčica i žena romske nacionalnosti, te njihov pristup zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti.

⁶⁹ Agencija za ravnopravnost spolova BiH i EUPM (2010.) Žene u policiji: Stanje u Bosni i Hercegovini

⁷⁰ BH-HCHR (2007) Izvještaj stanja o ljudskim pravima u BiH, Helsinški komitet za ljudska prava BiH

⁷¹ Biro za ljudska prava (2009) Godišnja analiza Primjene državnog Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH i Okvirne konvencije za period novembar 2007 - novembar 2008., Tuzla, OSCE (2008.) Manjkavosti sistema: upisivanje u školu i pohađanje nastave u Bosni i Hercegovini i Direkcija za ekonomsko planiranje (2004.) Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004-2007., CRIN (2010) Bosnia and Herzegovina

4. MRC 3- Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena

Žene sa invaliditetom svakodnevno se susreću sa diskriminacijom i izložene su višestrukoj diskriminaciji, kao žene i kao osobe s invaliditetom. One često nemaju adekvatnu zdravstvenu njegu, pristup servisima i nerijetko su u potpunosti društveno izolirane. Dokument „Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini“ usvojen je 2008. godine. U ovom dokumentu sadržani su principi koji entitetskim vlastima omogućavaju unapređenja u oblasti prava osoba s invaliditetom, s posebnim akcentom na žene sa invaliditetom. Ovaj dokument bavi se i potrebnim budžetskim izdvajanjima, budžetiranjem, pripremom i implementacijom smjernica za izradu nacrtu strategija i akcionih planova u oblasti invalidnosti, te promovira harmonizaciju zakona i ostvarenje „jednakosti u pravima“ na prostoru cijele Bosne i Hercegovine.⁷²

Žene koje su nositeljice domaćinstava čine skoro trećinu od ukupnog broja interno raseljenih osoba. Trenutno je oko 7.500 osoba smješteno u kolektivnim centrima, i to su najčešće osobe izložene višestrukoj ugroženosti, kada je u pitanju i fizičko i mentalno zdravlje, starost i nedostatak osnovnih prihoda za život ili podrška porodice, kao i nemogućnost povratka iz sigurnosnih razloga. UNHCR je tokom 2008. i 2009. godine koordinirao aktivnosti relevantnih institucija vlasti i međunarodnih organizacija u pružanju podrške određenom broju žena, interno raseljenih osoba, koje su ujedno civilne žrtve rata ili su pretrpjele seksualno nasilje tokom ratnih sukoba, u osiguranju trajnog i uslovnog stanovanja, te kroz različite vidove pomoći u sveukupnom poboljšanju kvaliteta njihovog života.

Nasilje u porodici

Nedavna istraživanja ukazuju da je u BiH nasilje u porodici usmjereno protiv žena i djece pet puta više nego nad muškarcima.⁷³ Veoma je teško utvrditi opseg porodičnog nasilja u Bosni i Hercegovini. Osnovni razlozi za to se, prije svega, nalaze u skrivenoj prirodi problema, neprijavlivanju slučajeva nasilja u porodici, nepostojanju jedinstvene statističke evidencije i tretiranju nasilja u porodici kao isključivo „privatnog problema“.

Percepcija o nasilju u porodici u društvu se polako, ali sigurno, mijenja, od stava da je riječ o privatnom problemu, do stava da je nasilje u porodici ozbiljan društveni problem, koje postaje pitanje zakonodavstva, interesa javnosti i istraživanja. To pokazuju izmjene postojećih i donošenje novih zakonskih propisa koji reguliraju ovu materiju, povećano interesiranje medija i šire javnosti za ovu problematiku, te nastojanja da se unaprijedi prikupljanje statističkih podataka i istraživanja o razmjerama ovog problema. Posebna zaštitna mjera za žrtve nasilja predstavlja smještaj u sigurnu kuću. Trenutno na teritoriji BiH ima 9 sigurnih kuća. Međunarodne organizacije i agencije UN-a podržavale su i podržavaju rad sigurnih kuća, ali se i finansiranje sigurnih kuća od strane institucija vlasti unapređuje iz godine u godinu. Primjer koji to potvrđuje je uvođenje zakonske obaveze u Republici Srpskoj za finansiranje sigurnih kuća, i to iz budžeta RS-a (70%) i iz budžeta lokalnih zajednica (30%). Očekuje se daljnji napredak u ovom smislu kroz izmjene i dopune Zakona o zaštiti od porodičnog nasilja u Federaciji BiH.

Trgovina ljudima

Bosna i Hercegovina se prvi put suočila sa problemom trgovine ljudima nakon završetka rata. U početku je bila okarakterizirana kao tranzitna zemlja za Zapadnu Evropu, ali također i destinacija za žene i djecu koji su dolazili iz Centralne i Zapadne Evrope. Niz pravnih, administrativnih i operativnih mjera morao je biti poduzet kako bi se riješio ovaj problem.⁷⁴

U 2007. godini identificirana je 41 osoba kao žrtva trgovine ljudima ili je bila prisiljena na prostituciju, 73% njih su bili građani BiH. Naročito zabrinjavajuća činjenica je da su, od ukupnog broja identificiranih žrtava, 18 ili 44% bili maloljetnici i svi su bili građani BiH.⁷⁵ U skladu sa Izvještajem o

⁷² Vijeće ministara BiH je 2008. godine usvojilo dokument Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini

⁷³ UNDP, 2007, *NHDR*.

⁷⁴ Ibid. - <http://bosnian.sarajevo.usembassy.gov/trgovina-ljudima-2010.html>, <http://gvnet.com/humantrafficking/Bosnia-Hercegovina.htm>

⁷⁵ Izvještaj o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj migraciji u Bosni i Hercegovini i Izvještaj o radu državnog koordinatara za sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne migracije za 2007., godinu, dostupan na http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/?id=3893

4. MRC 3- Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena

trgovini ljudima za 2010. godinu, u ovoj godini identificirano je 60 žrtava, što je za 19 više nego u 2007. Od ovog broja, 52 su bili građani BiH, dok je četvero bilo iz Ukrajine i četvero iz Srbije.⁷⁶

S obzirom na ovaj novi trend, BiH je uspostavila pravne i administrativne metode za postupanje sa domaćim žrtvama, kako bi im se osigurala neophodna rehabilitacija i pomoć pri reintegraciji u društvo. Uspostavljen je i Fond za pomoć žrtvama trgovine ljudima u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice.⁷⁷ BiH je uspostavila i regionalne monitoring timove kako bi se osiguralo da standardi njege odgovaraju zakonskim normama, što se odnosi i na vođenje slučajeva trgovine ljudima. Također, BiH je 2009 usvojila amandman Krivičnog zakona⁷⁸, kojim se određuje najmanje trogodišnja kazna za trgovinu ljudima, a minimalna kazna za zvaničnike uključene u trgovinu ljudima je povećana. Iako su Vijeće ministara BiH i entitetske vlade istražile, procesuirale i donijele presude za slučajeve u 2009. godini, potrebno je ojačati veze između sudstva i policije.

Zaključak

U BiH je u periodu 2000-2010. godina ostvaren veliki napredak u izgradnji zakonskog i institucionalnog okvira za unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena. Sa druge strane, potrebne promjene u praksama zapošljavanja, mogućnostima generiranja dohotka i političkoj participaciji, bile su skromne. Zakonski i institucionalni okviri osiguravaju dobru osnovu za jačanje napora na jednakopravnosti spolova. Kako bi se postigli bolji rezultati, potrebni su:

1. poštivanje i primjena Zakona o ravnopravnosti spolova
2. implementacija Gender akcionog plana (GAP) u BiH tako da sve institucije vlasti i drugi akteri ispune svoje obaveze i odgovornosti definirane u GAP-u
3. primjena preporuka UN CEDAW Komiteta za BiH (iz 2006. godine) i drugih važećih međunarodnih standarda.⁷⁹

Ciljevi za 2015. godinu su da se u potpunosti izjednači odnos broja dječaka i djevojčica u obrazovanju: osnovno 100:100, srednje 84:84 i visoko 50:50. Definiran je i cilj povećanja ekonomske aktivnosti žena (povećanje učešća žena u ukupno zaposlenim na 32,5%, kao i učešća žena u Parlamentu BiH na 25%).

Preporuke:

- Oblast obrazovanja: Preporuka br. 32 iz Zaključnih komentara CEDAW Komiteta je nastavak procesa reforme tako da se osigura dosljednost u mogućnostima obrazovanja za oba spola u oba entiteta Bosne i Hercegovine, uključujući ruralna područja, kao i marginalizirane grupe žena i djevojčica, posebno one koje pripadaju romskoj manjini. Preporuka Komiteta je, također, da zemlja članica podstiče raznolikost obrazovnih i profesionalnih izbora za žene i muškarce.
- Oblast rada i zapošljavanja: Preporukom br. 34 iz Zaključnih komentara za BiH, CEDAW Komitet zahtijeva da zemlja članica provede relevantne dijelove Zakona o ravnopravnosti spolova, kao i da osigura da državna i privatna preduzeća odgovaraju pred sudom za kršenje odredbi sadržanih u Zakonu o ravnopravnosti spolova i regulativi iz oblasti rada; da svi programi zapošljavanja budu gender osjetljivi i da žene u potpunosti koriste mogućnosti planiranih programa za podršku preduzetništvu, uključujući i mogućnosti povoljnih kreditnih linija; da se pojačaju naponi na povećanju zastupljenosti žena u formalnoj ekonomiji kako bi se eliminirala profesionalna segregacija, i horizontalna i vertikalna; da se smanji i premosti razlika u platama između žena i muškaraca u javnom sektoru te da se osigura pristup ženama strukovnom obrazovanju.

⁷⁶ <http://bosnian.sarajevo.usembassy.gov/trgovina-ljudima-2010.html>

⁷⁷ IOM projekat "Jačanje lokalnih kapaciteta za sprečavanje i predupređenje trgovine ljudima" je završen 31. decembra 2009. godine.

Cilj projekta je bio pružanje podrške Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice da razvije državni fond za pomoć žrtvama trgovine ljudima. Fond je trenutno operativan i nastavit će pružati pomoć organizacijama koje pružaju usluge domaćim žrtvama trgovine ljudima u BiH.

⁷⁸ Amandmani na krivične zakone u vezi sa prekršajima vezanim za trgovinu ljudima su međusobno usklađeni i usvojeni na državnom, entitetskim i nivou Brčko distrikta.

⁷⁹ UNICEF (2009) Analiza situacije Izvještaj o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini

4. MRC 3- Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena

- Preporukom br. 30 iz Zaključnih komentara za BiH, CEDAW Komitet preporučuje da BiH uskladi Izborni zakon sa Zakonom o ravnopravnosti spolova i pojača i provede mjere za veću zastupljenost žena u izabranim i imenovanim tijelima i na funkcijama u procesima donošenja odluka u državnoj upravi, sudstvu i funkcijama u državnim kompanijama kroz primjenu privremenih specijalnih mjera.
- Kada je u pitanju nasilje u porodici, preporukom br. 26 iz Zaključnih komentara za BiH, CEDAW Komitet savjetuje da zemlja članica uskladi zakone iz oba entiteta i ubrza formuliranje i usvajanje podzakonskih propisa, kao i uspostavljanje relevantnih struktura i institucija potrebnih za primjenu. CEDAW Komitet posebnu pozornost posvećuje pitanju trgovine ljudima i zahtijeva da zemlja članica intenzivira svoje napore za borbu protiv trgovine ženama i djevojčicama.

5. MRC 4: Smanjiti smrtnost djece

Tabela 5.1. Indikatori za MRC 4

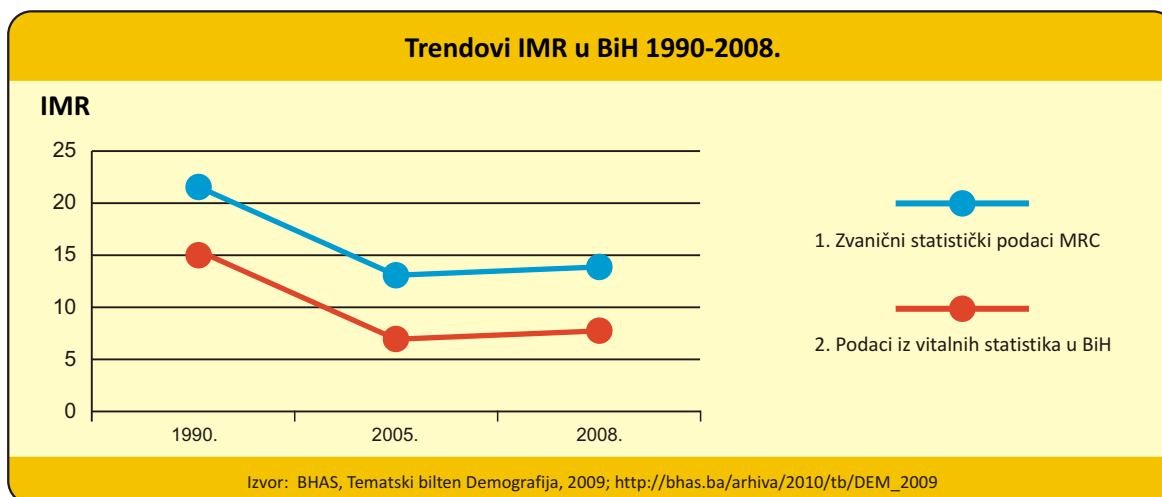
Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno			
4A Zadatak: Smanjiti za dvije trećine, u periodu između 1990. i 2015. godine, smrtnost djece do 5 godina						
4.1. Stopa smrtnosti djece do pet godina, na 1000 živorođenih	b1) 17 b2) 10,3 b3) 11,2	9,3	d1) 14 d2) 7,9	15 (2008.)	7,0	moguće
4.2. Smrtnost novorođenčadi (mlađe od 1 godine) na 1000 živorođenih	b1) 14 b2) 8,5 b3) 7,6	7,0	d1) 13 d2) 6,6	e1) 12,7 e2) 6,9 (2008.)	5,0	izvjesno
4.3. Procenat vakcinirane djece do 1 godine protiv boginja (measles) u %	b1) 83 b2) 80,7- 95,1	98	d1) 75(2006.) d2) 96,2 (FBiH) 92 (RS)	d1) 75 (2006.) d2) 96,2 (FBiH) 92 (RS)	100	izvjesno
4.4. Procenat novorođenčadi težine 2.500 grama i manje u %		4	3	4,5 (2006.)	1	moguće
4.5. Djeca mlađa od 6 mjeseci hranjena isključivo dojenjem u %	2,1	5	17,6 (2006.)	17,6 (2006.)	15	postignuto

Napomena: Za više detalja i izvore podataka pogledati glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Pregled trenutnog stanja

Uoči početka odbrojavanja posljednjih pet godina do 2015. godine, Bosna i Hercegovina (BiH) ostvaruje stabilan napredak u smanjenju smrtnosti djece i unapređenju njihovog zdravlja. Ovakva vrsta razvoja mjeri se sljedećim indikatorima: stopom smrtnosti djece u dobi do pet godina (U5MR), stopom smrtnosti novorođenčadi (IMR), te omjerom djece koja su primovakcinirana protiv malih boginja. Relevantni monitoring izvještaji⁸⁰ BiH svrstavaju u istu skupinu s drugim zemljama Jugoistočne Evrope (JIE) koje su "na pravom putu" da postignu MRC4 do roka 2015. godina.

Grafikon 5.1 Trendovi IMR u BiH 1990-2008.

Kako prikazuje grafikon 5.1., opadajući trendovi indikatora U5MR i IMR posljednjih godina su se stabilizirali (2005-2008.). Međunarodne procjene Međuagencijske grupe za procjenu smrtnosti kod djece (Inter-agency Group for Child Mortality Estimation - IGME), koja je objavila statističke projekcije MRC-a,⁸¹ pokazuju više vrijednosti U5MR i IMR nego stope koje se registriju kroz sistem vitalne statistike u BiH.⁸²

⁸⁰ Svjetska banka (SB). *Millennium Development Goals. Progress and Prospects in Europe and Central Asia - Milenijski razvojni ciljevi - napredak i izgledi za njihovo ostvarenje u Evropi i Centralnoj Aziji*. Vašington: IBRD/SB, 2005; i UNICEF, WHO, Svjetska banka i Populacijski odjel UN-a, *Levels and Trends of Child Mortality in 2006: Estimates Developed by the Inter-agency Group for Child Mortality Estimation - Nivoi i trendovi mortaliteta djece u 2006. procjene koje je izradila Interagencijska grupa za procjenu mortaliteta djece*, Njujork: IGME, 2007.

⁸¹ *Odjel za statistiku Ujedinjenih nacija* (UNSTATS), Millennium Development Goals Indicators - Indikatori za Milenijske razvojne ciljeve [online], Njujork: UNSTATS. [adresu pristupano 11. jula 2010.], dostupno na URL: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx>.

⁸² Agencija za statistiku BiH, *Demografija, tematski bilten TB*, Sarajevo, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, decembar, 2009. i Institut za zaštitu zdravlja Republike Srpske. *Publikacija o zdravstvenom stanju stanovništva Republike Srpske*. Banja Luka: Institut za zaštitu zdravlja Republike Srpske, 2005-2008.

5. MRC 4: Smanjiti smrtnost djece

Međutim, vrijednosti koje daje Zavod za zdravstvena mjerenja i evaluacije bliže su onima koje su objavljene u izvještajima vitalne statistike.⁸³ Općenito gledano, nepostojanje zvaničnih U5MR u raspoloživim izvještajima vitalne statistike vidljivo je i na državnom i na entitetskom nivou. Zvanične stope IMR registrirane u dva entiteta u BiH (RS i FBiH) te na nižem nivou (kantonalnom i regionalnom) pokazuju velike razlike.⁸⁴ Premda je u BiH usvojena definicija “živorođenih” Svjetske zdravstvene organizacije, trebalo bi, prije donošenja zaključaka o dostupnosti i kvalitetu relevantnih zdravstvenih usluga, istražiti praksu i kvalitet u prijavljivanju rođenja i smrti novorođenčadi.

Čak i kod IMR i U5MR, koji se odnose na konkretna oboljenja, ovi se podaci ne objavljuju rutinski, a relativni se udio standardiziranih skupina bolesti i stanja, klasificiranih u skladu sa 10. izdanjem Međunarodne klasifikacije bolesti i srodnih zdravstvenih problema (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, 10th Revision (ICD-10)), može odrediti iz entitetskih i državnih izvještaja. U 2008. godini zdravstveni problemi (“određena stanja”) nastali su u prenatalnom periodu (P00-P96), te su kongenitalne malformacije, deformacije i kromozomski poremećaji (Q00-Q99) predstavljali najznačajnije uzroke smrtnosti sa 58% i 26%, dok su infektivne i parazitske bolesti, uključujući upalu pluća, bili uzrok smrtnosti u svega 4% slučajeva.⁸⁵ Ozljede, trovanja i druge posljedice vanjskih uzroka (S00-T98), sa 29%, najbrojniji su uzrok smrtnosti u dobnoj skupini od 1 do 4 godine.⁸⁶ Ovakvi nalazi okvirno odgovaraju i nedavnim procjenama koje je objavila Referentna skupina za zdravstvenu epidemiologiju djece WHO-a i UNICEF-a, koji 50% uzroka smrtnosti djece u dobi ispod pet godina u BiH pripisuju komplikacijama pri prijevremenim porodima te kongenitalnim anomalijama, sa značajnijim udjelom zaraznih bolesti koje nije moguće prevenirati vakcinacijom.⁸⁷

Ako pretpostavimo da se o uzrocima smrti u BiH izvještava tačno, može se zaključiti da daljnje smanjenje smrtnosti djece u sve većoj mjeri ovisi o rješavanju pitanja koja se odnose na prenatalni mortalitet, koji je moguće prevenirati. U 2008. godini, oko dvije trećine slučajeva smrti djece mlađe od 5 godina u BiH događa se u prvom mjesecu, a većina (56%) u prvoj sedmici života. Jačanje prenatalnih i neonatalnih usluga stoga je od krucijalnog značaja za BiH. Mala porođajna težina predstavlja jedan od ključnih faktora rizika povezanih s povećanim morbiditetom i mortalitetom kod djece. Prema istraživanju klastera višestrukih indikatora (MICS3) iz 2006. godine, postotak novorođenčadi s porođajnom težinom manjom od 2.500 grama u BiH iznosi 4,5%, a u nedavnim izvještajima iz 2008. godine ova brojka dodatno se smanjila na manje od 4%. To je u skladu sa podregionalnim prosjekom u JIE, te nešto niže od prosjeka zabilježenog u evropskoj regiji prema WHO-u (6%).⁸⁸

Prehrana djece isključivo dojenjem u prvih šest mjeseci života je politika koju preporučuju i veoma mnogo zagovaraju WHO i UNICEF. Procenat novorođenčadi mlađih od šest mjeseci koja se hrane isključivo dojenjem u BiH je relativno nizak (17,6% u 2006); u 2008. godini u FBiH su zabilježeni ohrabrujući trendovi. Registrirani su procenti opet u skladu s prosjekom za JIE, te evropsku regiju prema WHO-u 23%.⁸⁹

Visok postotak i obuhvaćenost bh. stanovništva postupkom imunizacije (vakcinacije) ozbiljno je narušen tokom rata u BiH (1992-1995.), dok su nakon rata, zahvaljujući značajnoj finansijskoj i tehničkoj pomoći WHO-a, UNICEF-a i Alijanse GAVI, ubrzo ponovno uspostavljeni standardni programi vakcinacije te prošireni novouvedenim vakcinama protiv hepatitisa B (HepB) i Haemophilus influenzae tipa B (Hib). Kako je navedeno u Grafikonu 5.2., procenat djece primovakcinirane protiv malih boginja je visok; ipak, u periodu od 2000. do 2009. godine kretao se od 80 do 96%. Važno je spomenuti da je u MICS3 za 2006. godinu utvrđen daleko niži stepen obuhvaćenosti djece primovakcinacijama protiv malih boginja nego što su to prijavile nadležne zdravstvene vlasti u istoj godini.⁹⁰

⁸³ Rajaratnam JK, Marcus JR, Flaxman AD, Wang H, Levin-Rector A, Dwyer L, Costa M, et al. Neonatal, postneonatal, childhood, and under-5 mortality for 187 countries, 1970-2010: a systematic analysis of progress towards Millennium Development Goal 4 Neonatalni, postneonatalni te mortalitet djece u ranom djetinjstvu i u dobi do 5 godina u 187 zemalja, od 1970-2010. godine: sistematska analiza napretka na ostvarivanju MRC-a 4. *Lancet* 2010; 375: 1988-2008.

⁸⁴ Agencija za statistiku BiH, *Demografija, tematski bilten TB2*, Sarajevo, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, decembar, 2009. i Institut za zaštitu zdravlja Republike Srpske, *Publikacija o zdravstvenom stanju stanovništva Republike Srpske*, Banja Luka: Institut za zaštitu zdravlja Republike Srpske, 2005-2008.

⁸⁵ Odjel za statistiku Ujedinjenih nacija (UNSTATS), Millennium Development Goals Indicators. Indikatori za Milenijske razvojne ciljeve [online], Njujork: UNSTATS. [adresu pristupano 11. jula 2010.], dostupno na URL: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx>.

⁸⁶ Agencija za statistiku BiH, *Demografija, tematski bilten TB2*. Sarajevo, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, decembar, 2009.

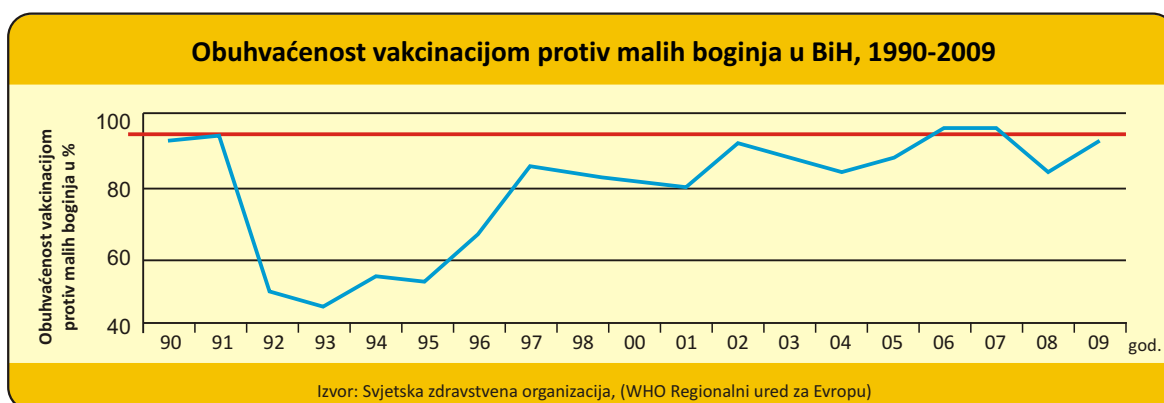
⁸⁷ Black RE, Cousens S, Johnson HL, Lawn JE, Rudan I, Bassani DG, Jha P, et al, za potrebe Referentne grupe za zdravstvenu epidemiologiju djece WHO-a i UNICEF-a (Child Health Epidemiology Reference Group). Global, regional, and national causes of child mortality in 2008: a systematic analysis. Globalni, regionalni i nacionalni uzroci mortaliteta djece u 2008. godini. *Lancet* 2010; 375: 1969-87.

⁸⁸ Svjetska zdravstvena organizacija (WHO), *World Health Statistics Svjetska zdravstvena statistika, 2010*. Ženeva, WHO, 2010.

⁸⁹ UNICEF BiH, *Bosnia and Herzegovina. Multiple Indicator Cluster Survey 2006*. Sarajevo. Istraživanje višestrukih pokazatelja, UNICEF BiH, 2007.

⁹⁰ UNICEF BiH, *Bosnia and Herzegovina. Multiple Indicator Cluster Survey 2006*. Sarajevo. Istraživanje višestrukih pokazatelja, UNICEF BiH, 2007.

Grafikon 5.2: Obuhvaćenost vakcinacijom protiv malih boginja u BiH, 1990-2009.

U skladu sa strateškim planom WHO-a za evropsku regiju od 2005. do 2010. godine, programi vakcinacije trebaju postići i održati stopu od najmanje 95% obuhvaćenosti s dvije doze vakcine protiv malih boginja i kvalitetniju fokusiranost na pojedince pod rizikom unutar opće populacije te visokorizične grupe, kako bi se prekinuo autohtoni prenos i iskorijenila ova visoko zarazna bolest.⁹¹ Slabosti programa vakcinacije u BiH očitim su postale krajem 2006. i početkom 2007. godine, kada je u FBiH došlo do izbijanja epidemije malih boginja, pri čemu je u četiri mjeseca zabilježeno 125 slučajeva malih boginja.⁹² To još jednom podcrtava potrebu za programima vakcinacije/imunizacije protiv malih boginja, koji će aktivno identificirati socijalno ugrožene grupe i proširiti obuhvaćenost stanovništva vakcinacijom.⁹³ Zdravstvene vlasti u FBiH i RS-u trenutno su angažirane na jačanju vlastitih rutinskih programa vakcinacije aktivnostima dodatne vakcinacije (SIA) protiv rubeole i malih boginja, s ciljem povećanja obuhvaćenosti društveno marginalizirane grupe. U skladu s navedenim i uz podršku WTO-a, u toku je postupak ažuriranja pravilnika o obaveznoj vakcinaciji u FBiH i RS-u.

Izazovi i izvučene pouke

U složenom administrativnom i institucionalnom kontekstu BiH, brojni su tehnički, operativni i politički izazovi⁹⁴ s kojima se potrebno suočiti.

1. Unapređenje kvaliteta i tačnosti u internom izvještavanju⁹⁵ i dalje je urgentan prioritet kao dio dugoročne obaveze jačanja zdravstvenih informacionih sistema BiH. Koherentan, standardiziran sistem registracije vitalnih podataka, uz osiguranje njegovog kvaliteta, pomoći će u izjednačavanju postojećih razlika u podacima koji se produciraju u BiH i njima sličnim međunarodnim procjenama, te dati solidnu osnovu na kojoj će se moći razvijati, pratiti i evaluirati djelotvornost odgovarajućih zdravstvenih politika, programa i usluga. Pored toga, kao glavna problematična područja u kojima BiH mora krenuti naprijed ističu se unapređenje koordinacije između javnih zdravstvenih djelatnika i demografa, kao i osiguravanje odgovarajuće i dosljedne prezentacije informacija u pojedinačnom obliku. Reprezentativnost podataka i odgovornost za proces praćenja i adekvatnog djelovanja o pitanju indikatora morbiditeta i mortaliteta i dalje je od ključnog značaja. U tom smislu, potrebno je na viši nivo podići institucionalizirani pristup i razviti koordinaciju između ključnih bh. institucija i tvorca odluka na državnom i entitetskim nivoima.

⁹¹ Regionalni ured WHO-a za Evropu (WHO EURO). *Eliminating measles and rubella and preventing congenital rubella infection. WHO European Region strategic plan 2005-2010. Eliminiranje malih boginja i prevencija kongenitalne infekcije rubeolom*, Kopenhagen: WHO EURO, 2006. (ažurirano štampano izdanje).

⁹² 46% registriranih slučajeva malih boginja potiče iz romske zajednice, dok ostatak dolazi iz opće populacije Kantona Sarajevo, M, Mereckieni R, Hahné S, Pebody R, Uzicanin A, Bosman A, Hajralahovic H, Spika J. *Measles outbreak in Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. December 2006 - March 2007. Outbreak investigation report. Izvještaj o epidemiji malih boginja u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, decembar, 2006 - mart 2007, 10. maj 2007.*

⁹³ Kategorije ugroženih su Romi, intermo raseljene osobe, osobe s invaliditetom te druge populacijske skupine čiji je pristup uslugama vakcinacije ograničen.

⁹⁴ Grupa za koordinaciju za pitanja smrtnosti djece. *Tracking progress towards the Millennium Development Goals: reaching konsenzus on child mortality levels and trends, Praćenje napretka na ostvarenju milenijjskih razvojnih ciljeva: postizanje konsenzusa o pitanju stopa smrtnosti djece i trendova*, *bilten WHO-a* 2006, 84 (3): 225-32.

⁹⁵ Preciznije bi izvještavanje moglo obuhvatiti i porode kod kuće te u privatnoj praksi, u kojima se u postojećim izvještajima ne izvještava na dosljedan način, te osiguravanje kvaliteta svodenjem na minimum pogrešnih izvještaja o porodima i smrti novorođenčadi. Odvojene informacije o morbiditetu i mortalitetu kod djece, koje obuhvataju klasifikaciju po dobi, spolu, etničkoj pripadnosti, mjestu rođenja/prebivalištu, socio-ekonomskoj grupi (zanimanje, obrazovanje, prihodi i status roditelja u smislu zaposlenja) itd. od ključne su važnosti kao informacije potrebne za kreiranje, implementaciju i evaluaciju zdravstvenih programa namijenjenih djeci.

5. MRC 4: Smanjiti smrtnost djece

2. Konkretno politike i programi, koji imaju za cilj unapređenje zdravlja djece u BiH, trebalo bi da demonstriraju i unapređuju usmjerenost u korist siromašnih, u nastojanju da se osigura jednakost. Postojeći dokazi iz evropske regije WHO-a potvrđuju opservaciju da je prisutna tendencija da se djeca koja su rođena i žive u ruralnim područjima, koja dolaze iz siromašnih porodica i čiji roditelji imaju niži nivo obrazovanja, kao i djeca pripadnici manjinskih etničkih skupina te migranti i interno raseljene osobe, nalaze u znatno podređenijem položaju u smislu mogućnosti da iskoriste prednosti koje donosi ukupni napredak na ostvarivanju MRC-a 4.⁹⁶ Kako bi se ove nejednakosti na adekvatan način riješile, potrebno je u sve programe zdravstvene zaštite djece ugraditi odlučno djelovanje o pitanju socio-ekonomskih i okolišnih determinanti zdravlja te, u skladu s tim, prilagoditi i sve odluke o izdvajanju i dodjeli sredstava. Potrebno je usvojiti konkretno usmjerene strategije namijenjene ugroženim populacijskim skupinama, koje nisu obuhvaćene sistemom dječje zdravstvene zaštite u BiH.

3. Politike koje promoviraju djelotvorne i integrirane servise i usluge zdravstvene zaštite djece zauzimaju značajno mjesto u postojećim bh. strateškim planovima i okvirima iz oblasti zdravstva. Važno je da se održe odgovarajući programi i usluge, poput vakcinacije, promoviranja zdravlja i zdravstvene edukacije, zdravstvene usluge namijenjene majkama i djeci itd., posebno u vremenu globalne finansijske krize i ekonomske recesije, kada ograničenja u ekonomskom smislu mogu ugroziti, zaustaviti ili pak unazaditi već postignuti napredak i zdravstvenu korist za djecu u BiH. Konkretni okviri/strategije koje su razvili WHO i UNICEF, poput Integriranog upravljanja dječjim bolestima (ICMI), Rani razvoj djeteta (ECD) itd. mogu biti od posebne pomoći zdravstvenim vlastima u BiH i tvorcima odluka da kapitaliziraju postignuća BiH u domenu zdravlja djece i održe implementaciju konkretnih intervencija i aktivnosti koje će, u konačnici, u najvećoj mogućoj mjeri doprinijeti realizaciji MRC-a 4.

4. Jačanju zdravstvenih sistema u BiH, što podrazumijeva i pružanje usluga, koje se zasnivaju na potrebama i generiranju resursa, te finansiranje zdravstva, kojem se osigurava jednak pristup i dostupnost, i odgovorno strateško upravljanje zahtijeva trajnu podršku. Kako bi BiH postigla MRC 4, potrebna su dodatna ulaganja u programe zdravstvene zaštite djece, ali, ukupno gledano, odluke o dodjeli i raspodjeli resursa moraju biti zasnovane na kvalitetnim informacijama i uvažavati i druge prioritete vezane za zdravlje i zdravstvo, posebno rastući trend oboljenja i invalidnosti nastalih kao posljedica nezaraznih bolesti kod odrasle bh. populacije.

Zaključak

BiH napreduje u smanjenju smrtnosti djece. U periodu od 2000. do 2005. godine, stopa smrtnosti djece bila je veoma visoka. U periodu od 2005. do 2008. godine stopa smrtnosti djece stabilizirala se na još uvijek relativno visokom nivou. Posljedice globalne ekonomske krize na opće stanje kada je u pitanju zdravlje, a i pitanje smrtnosti djece, nisu velike. Kako bi se do 2015. godine ispunili postavljeni ambiciozni ciljevi⁹⁷, neophodno je provesti sljedeće preporuke.

Preporuke

- Ojačati zdravstvene informacione sisteme BiH te prikupljanje podataka, uzimajući u obzir MRC 4 u kontekstu svih drugih MRC-ova, u smislu promoviranja politike “zdravlje za sve” te intersektorskih mjera.
- Unaprijediti politike i programe s ciljem smanjenja stopa morbiditeta i mortaliteta djece te rješavanja distributivnih implikacija.
- Osigurati implementaciju činjenično zasnovanih i integriranih programa zdravstvene zaštite djece, prilagođenih kako bi se kao prioritet postavili uzroci lošeg zdravlja i mortaliteta djece u BiH.
- Jačati zdravstvene sisteme u BiH kako bi na adekvatan način mogli odgovoriti zdravstvenim potrebama stanovništva te osigurati izbalansiranu raspodjelu resursa kako bi se postigla najveća dobrobit za zdravlje stanovništva.

⁹⁶ Svjetska zdravstvena organizacija, Regionalni ured za Evropu (WHO EURO). *Millennium Development Goals in the WHO European Region. A situational analysis at the eve of the five-year countdown*. Milenijski razvojni ciljevi u evropskoj regiji WHO analiza stanja uoči početka posljednjeg petogodišnjeg razdoblja, Kopenhagen, WHO EURO, 2010.

⁹⁷ Odnosno, prepoloviti smrtnost djece mlađe od pet godina i mortalitet novorođenčadi, kao i značajnije povećati broj djece mlađe od 1 godine vakcinirane protiv malih boginja.

6. MRC 5: Unapređenje zdravog materinstva

Tabela 6.1. Indikatori za MRC 5

Cilj/zadatak/indikator	Osnova 2000/2001.	2007.		2009. i/ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a	Napredak u ostvarenju ciljeva do 2015.
		Ciljevi prema PRSP-u	Ostvareno			
5.A Zadatak: Smanjiti za tri četvrtine, u periodu između 1990. i 2015. godine, stopu smrtnosti porodilja						
5.1. Maternalna smrt (na 100.000 živorođenih)	5,05	4,0	3 (2006.) 1 (2007.)	1 (2007.)	2,5	postignuto
5.2. Procenat rođenih uz stručnu pomoć u %	b1) 99 b2) 99,6	100	99,5	99,9	100,0	postignuto
5.B Zadatak: Dostići do 2015. godine univerzalni pristup reproduktivnom zdravlju						
5.3. Stopa prevalencije kontracepcije	49 (2001.)	55	35,7 (2006.)	35,7 (2006.)	65	moguće
Dodatni indikatori za BiH						
5.4. Stopa fertiliteta (ukupan broj živorođenih na jednu ženu u %)	1,4	1,5	1,174	1,19 (2008.)	1,7	moguće
5.5. Stopa nataliteta u %	9,9	11,5	8,8	8,9 (2008.)	13,5	neizvjesno
5.6. Stopa prirodnog priraštaja u %	1,9	3,7	-0,3	0,0	7,0	neizvjesno
5.7. Očekivano trajanje života po rođenju u godinama	ukupno	73	73,5	75	75,2 (2008.)	74 postignuto
	muškarci	71	n/a	72,4	72,1 (2008.)	
	žene	76	n/a	77,7	77,5 (2008.)	

Napomena: Za više detalja i izvore podataka pogledati glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Analiza stanja

Seksualna i reproduktivna prava su osnovna ljudska prava, priznata domaćim i međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima. Pored postojećeg zakonskog okvira, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine će razviti državnu strategiju seksualnog i reproduktivnog zdravlja. S obzirom na to da je zdravstvo u nadležnosti entiteta BiH, u pripremi su i entitetske strategije seksualnog i reproduktivnog zdravlja na nivou entiteta, koje se također bave pitanjem zaštite žena prije, tokom i nakon poroda, kao i smanjenjem stope prekida trudnoće. Zaštita žena je strateški prioritet, koji za cilj ima osiguranje dostupne i kvalitetne antenatalne zaštite svakoj porodilji, siguran porod i sveobuhvatnu postnatalnu zaštitu. Smanjenje stope prekida trudnoće također je strateški prioritet, usmjeren na iskorjenjivanje ilegalnih prekida trudnoće i povećanje pristupa sigurnim zdravstvenim uslugama.

U Federaciji BiH Zakonom o zdravstvenoj zaštiti⁹⁸ regulirana su neotuđiva prava na: pristupačnu zdravstvenu uslugu standardnog kvaliteta i jednakog sadržaja, a Zakonom o zdravstvenom osiguranju⁹⁹ u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja garantira se pravo na cjelovitu zdravstvenu zaštitu u vezi sa trudnoćom i materinstvom, pravo na lijekove i medicinska pomagala, te pravo na vještačku oplodnju.

Nedavno usvojeni Zakon o zdravstvenoj zaštiti Federacije BiH garantira svim državljanima pravo na besplatan porod i postnatalnu njegu majke šest mjeseci nakon poroda, kao i besplatnu zdravstvenu zaštitu djece do osamnaeste godine života. Na nivou Republike Srpske zdravstvena zaštita se, prema Zakonu o zdravstvenoj zaštiti,¹⁰⁰ pod jednakim uslovima osigurava općoj populaciji i grupama od posebnog socijalno-medicinskog značaja, u koje spadaju žene koje planiraju porodicu, u toku trudnoće, porođaja i materinstva do 12 mjeseci nakon porođaja i djeca do navršanih 15 godina života, školska djeca i studenti do kraja školovanja, a najkasnije do 26. godine života.

Seksualno i reproduktivno zdravlje stanovništva je ugroženo u aktuelnom tranzicionom trenutku. Nesiguran sistem monitoringa seksualno prenosivih bolesti, HIV infekcije, kao novog izazova, porast broja malignoma reproduktivnih organa kod žena i povećan broj pobačaja govore o ugroženosti zdravlja. Promjene u stanovništvu u Bosni i Hercegovini ogledaju se u stalnom opadanju stope nataliteta i kontinuiranom laganom porastu stope mortaliteta. Stoga, prirodni priraštaj bilježi stalni trend opadanja, skoro do negativne vrijednosti.

⁹⁸"Službene novine Federacije BiH", br. 29/97

⁹⁹"Službene novine Federacije BiH", br. 30/97, 7/02 i 70/08

¹⁰⁰"Službeni glasnik Republike Srpske", 106/09

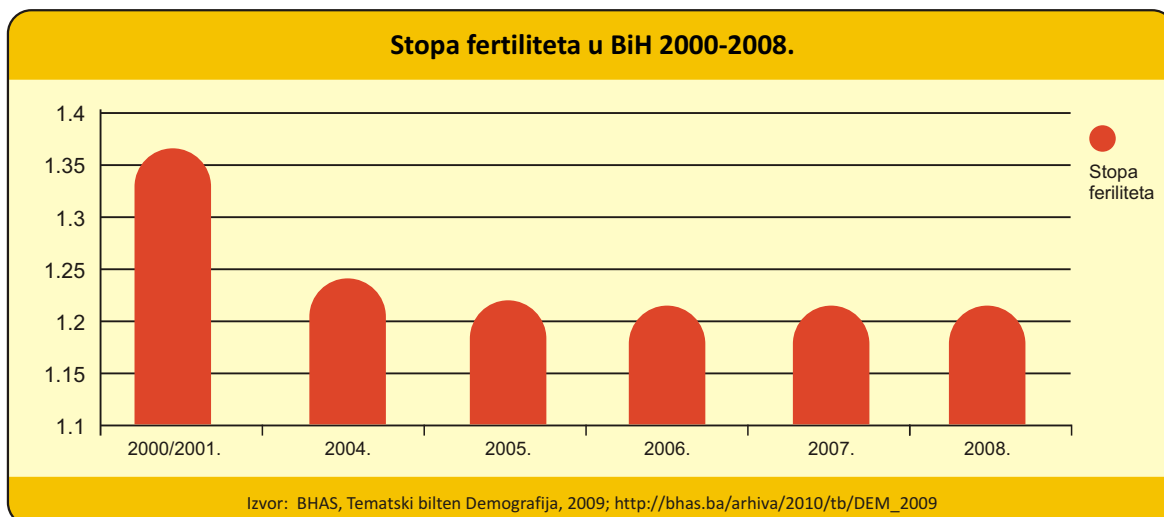

6. MRC 5: Unapređenje zdravog materinstva

Slika 6.1. Stopa fertiliteta u BiH 2000-2008.

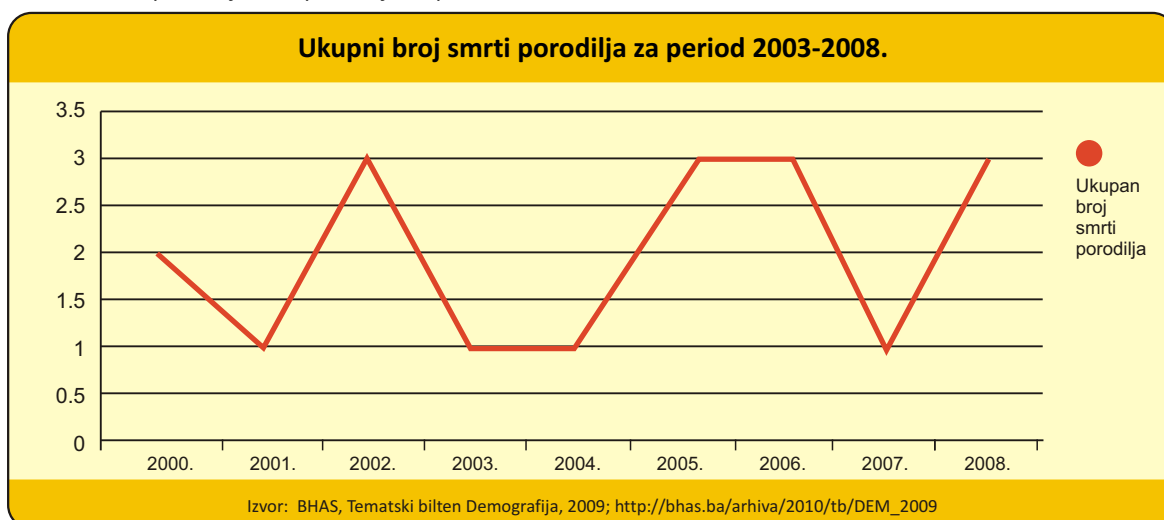
BiH se suočava sa opadanjem trenda nataliteta i fertiliteta te povećanjem trenda mortaliteta u posljednjih deset godina, što će se značajno odraziti na populacijsku politiku zemlje, te je važno da se ovi indikatori uključe u predstojeće reforme sektorskih politika. Važna karakteristika trenutne populacijske politike u BiH je problem sagledavanja demografskih trendova, s obzirom na to da ne postoje pouzdani podaci o broju stanovnika. Ovakva situacija utiče i na sektor zdravstva te onemogućava detaljnu analizu demografskih indikatora neophodnih za postavljanje kvalitetnih osnova populacijske politike.¹⁰¹ Prema dostupnim podacima, očekivani životni vijek u BiH je 75,1 godina (za muškarce 72,4 i žene 77,6), i u odnosu na 2001. godinu primijeti se napredak, koji se djelimično može objasniti boljim standardom života cjelokupne populacije i zdravstvenog sistema.

Mortalitet porodilja, tj. mortalitet žena uzrokovan oboljenjima i stanjima u vezi sa trudnoćom, porod i period od šest sedmica nakon poroda prati se na petogodišnjem nivou. Osnova za ovaj izvještaj je Izvještaj MDG-a iz 2003. godine. Bosna i Hercegovina je na putu ispunjavanja zadatka smanjenja stope smrtnosti porodilja. Ova stopa je kontinuirano niska, što je vidljivo iz Slike 6.2.

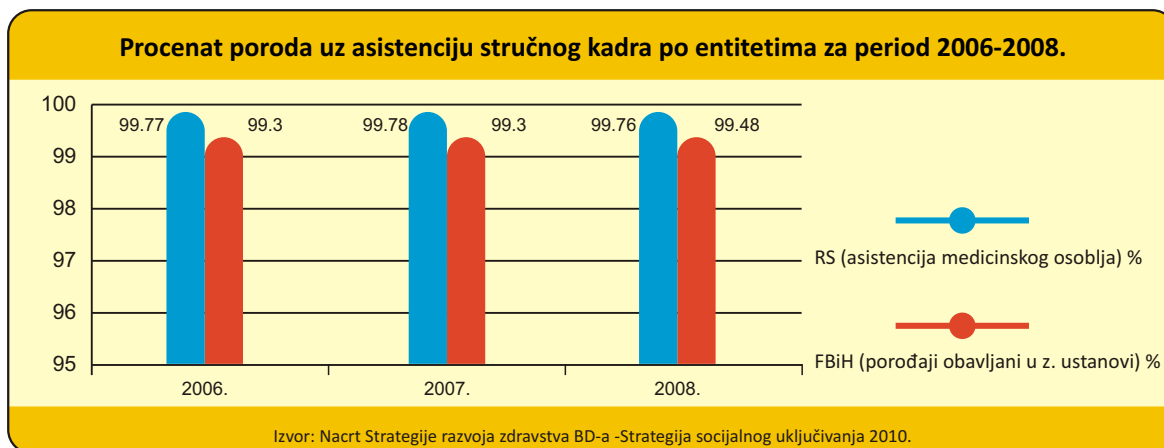
Slika 6.2. Ukupni broj smrti porodilja za period 2003-2008.

Positivan trend niske stope smrtnosti porodilja je vezan za visok procenat poroda obavljenih uz asistenciju stručnog medicinskog osoblja - 99% (Slika 6.3.), kao i za povećan postotak perinatalnih pregleda žena.

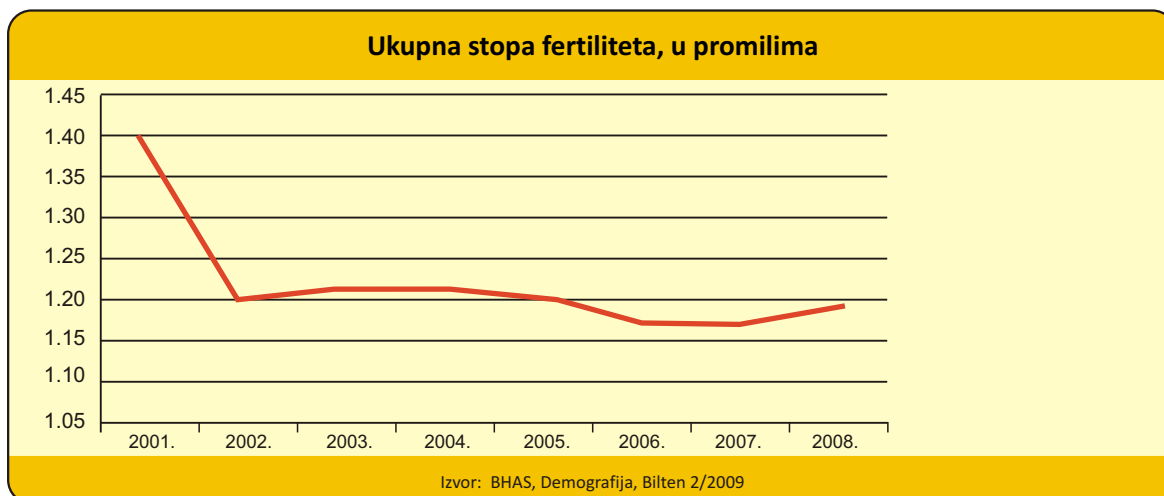
Slika 6.3. Procenat poroda uz asistenciju stručnog kadra po entitetima za period 2006-2008.

Na osnovu navedenih podataka uočljiv je napredak BiH u pogledu osnovnih zdravstvenih rezultata, kao što su smanjene stope smrtnosti majki i djece (vidi grafikone). Važno je da se pri postizanju ovog cilja koristi multisektorski pristup jer uticaj socijalnih faktora na zdravlje majki i djece nije moguće odvojiti od uticaja bioloških faktora i rada zdravstvenih službi. Stoga je za poboljšanje rezultata u ovoj oblasti potrebno djelovati kroz pojačano zdravstveno prosvjeđivanje stanovništva, pružanje standardne zdravstvene zaštite i kroz usluge sektora socijalne zaštite.

Iako aktuelni program zdravstveno-statističkih istraživanja u BiH predviđa provođenje statistike namjernog prekida trudnoće, i dalje su ovi podaci nedostupni. Raspoloživi podaci na temelju kojih se procjenjuje veličina problema su rezultat populacijske studije presjeka, koja je provedena u Federaciji BiH. Rezultati studije pokazuju da je skoro svaka treća žena imala namjerni prekid trudnoće, od čega je 7% ispitanica imalo 3 ili više namjernih pobačaja. Od ispitanica koje su imale prekid trudnoće, ukupno 7% imalo je namjerni prekid trudnoće prije prvog porođaja, a 51% prekid trudnoće između prvog i posljednjeg porođaja. Od ukupnog broja ispitanica koje su rekle da su izvršile prekid trudnoće, 12% izjavilo je da su to uradile radi postojećih komplikacija. Zbog teškoća u prikupljanju podataka, većina studija o prekidu trudnoće potiče iz bolnica i time ne uključuje potencijalno veći broj žena koje nikad nisu hospitalizirane. Procjenjuje se da je situacija u RS-u slična. Sve ovo ukazuje na značaj problema i neophodnost poboljšanja prikupljanja podataka, kako iz javnog tako i iz privatnog sektora zdravstva u BiH. Stopa fertiliteta je u kontinuiranom padu. Kretala se od 1,400 u 2001. do 1,194 promila u 2008. g.

Slika 6.4. Ukupna stopa fertiliteta, u promilima

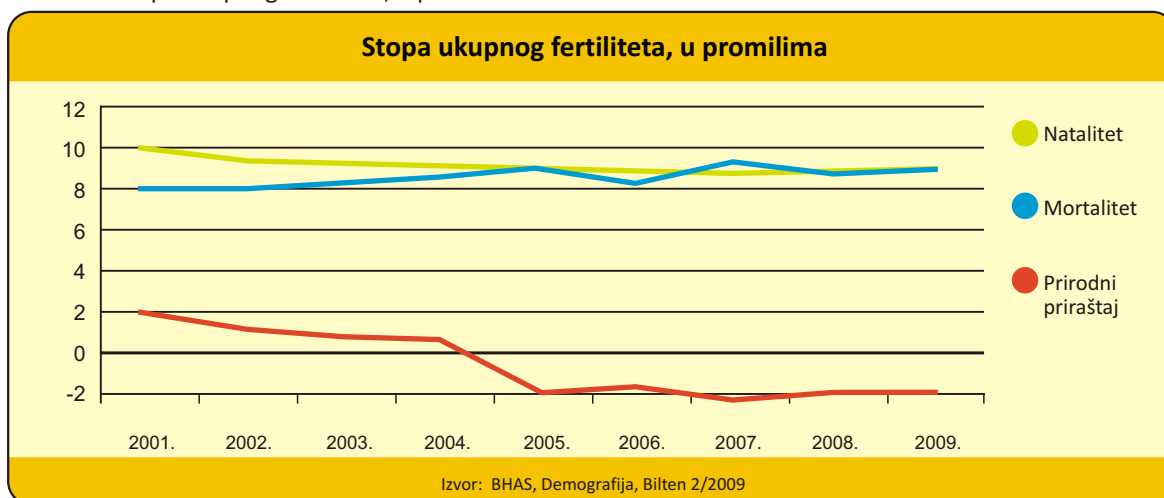
Prirodno kretanje stanovništva, praćeno stopama vitalne statistike, pokazuje upozoravajuće tendencije. Stopa nataliteta ima tendenciju blagog opadanja: od 9,9 u 2001. do 8,9 promila u 2008. godini. Stopa mortaliteta bilježi lagani porast u rasponu od 8,0 u 2001. do 8,9 promila u 2008. godini.

6. MRC 5: Unapređenje zdravog materinstva

Slika 6.5. Stopa ukupnog fertiliteta, u promilima

Rezultat ovakvih kretanja je opadajuća stopa prirodnog priraštaja, i to od 1,9 u 2001. do 0,01 u 2009. godini,¹⁰² a u 2007. bila je negativna -0,3 posto. (Slika 6.5)

Zaključak

Uz nesumnjive rezultate u poboljšanju zdravlja majki, BiH se suočava sa ozbiljnim demografskim i populacijskim problemima, prije svega, padom nataliteta. Stoga treba intenzivnije raditi na populacijskoj politici i socijalnoj zaštiti porodica sa djecom. Planirano je smanjenje maternalne smrti na 2,5 na 100,000 stanovnika do 2015. godine i dostizanje stope od 100% rođenih uz stručnu pomoć, kao i značajno povećanje stope prirodnog priraštaja (2015. 7%). Pristup zdravstvenim uslugama u vezi sa reproduktivnim zdravljem žena je pravno zagarantirano entitetskim šemama osiguranja i u skladu sa zakonima o zdravstvenom osiguranju.¹⁰³ Ovo uključuje i redovne preglede tokom trudnoće kao i njegu nakon poroda. S obzirom na to da je zdravstveno osiguranje vezano za zaposlenje, žene često moraju platiti ove usluge. Prema Zavodu za javno zdravstvo Federacije BiH, preventivni RH programi provode se samo u nekima od kantona.¹⁰⁴ Zdravlje majki ovisi o drugim aspektima života u domaćinstvu (npr. osnaživanju (poboljšanju položaja) žena, prihodu domaćinstva, podjeli kućanskih poslova itd.) BiH još uvijek nema ni državne ni entitetske strategije/politike o pitanju zdravlja niti bilo koji od segmenata koji se odnose na reproduktivno zdravlje (rak grlića maternice, pobačaji, seksualno prenosive bolesti itd.).

Preporuke

Smanjenje stope prekida trudnoće

- Neophodna je edukacija populacije o kontracepcijskim metodama i planiranju porodice. Ovakva intervencija će svakako doprinijeti poboljšanju zdravlja žena i smanjenju stope pobačaja.

Poboljšanje stope nataliteta

- Pad prirodnog priraštaja u BiH posebno je izražen. Ovaj negativan trend praćen je i odlivom populacije mladih, što dodatno usložnjava demografsku sliku BiH. Trenutna situacija zahtijeva snažan koordinirani odgovor državnih vlasti, posebno u sektorima zdravstva i socijalne zaštite, koji bi trebalo da preduzmu ulogu lidera u procesu poboljšanja stope nataliteta. Razvoj državne strategije poticanja priraštaja u ovom segmentu je važna aktivnost, kao i poboljšanje postojećih socijalne politike. Planirani razvoj državne strategije seksualnog i reproduktivnog zdravlja svakako će doprinijeti poboljšanju stanja u ovoj oblasti.

¹⁰² Stopa prirodnog priraštaja u 1996. godini iznosila je 5,9 promila.

¹⁰³ Službene novine FBiH broj 29/97, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službene novine FBiH, broj 30/97, Zakon o zdravstvenom osiguranju, Službeni glasnik RS broj 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, Zakon o zdravstvenom osiguranju.

¹⁰⁴ .....n/a

6. MRC 5: Unapređenje zdravog materinstva

Pristup ugroženih grupa zdravstvenim uslugama

- Novi (postojeći) zakonski okviri trebalo bi da poboljšaju izraženi problem pristupa zdravstvenim uslugama reproduktivnog zdravlja svih državljana BiH, ranjivih grupa, a posebno Romkinja, kod kojih je ovaj problem do sada bio naročito izražen. U svakom slučaju, edukativni programi za ranjive grupe, Romkinje i adolescente mogu biti neophodna nadgradnja nastojanjima zakonodavaca da se poboljša pristup zdravstvenim uslugama.

Prikupljanje podataka

- Provođenje redovnih periodičnih istraživanja ostaje ključni prioritet za naredni period. Demografska istraživanja zdravstvenog stanja populacije su neophodna kako radi praćenja i analiziranja trenutne situacije, tako i radi planiranja budućih intervencija.

7. MRC 6: Suzbijati HIV/AIDS i tuberkulozu

Tabela 7.1. Indikatori za MRC 6

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova za 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a (osim ako nije drugačije navedeno)*	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno			
a	b	c	d	e	f	i
MRC 6: Suzbijati HIV/AIDS, malariju i druge zarazne bolesti						
6.A. Zadatak: Do 2015. godine zaustaviti i početi suzbijati HIV/AIDS						
6.1. Odrasle osobe koje imaju AIDS, broj novih slučajeva AIDS-a/broj smrtnih slučajeva	51/3	n/a	33/4	43	50	izvjesno
6.2. HIV prevalenca odraslih u %	0,004		< 0,1	<0,1	0,004	izvjesno
6.B. Zadatak: Do 2015. godine zaustaviti širenje i početi suzbijati pojavu malarije i drugih teških bolesti						
6.3. Prevalenca i smrtnost od tuberkuloze /100.000	slučajevi	50	30	55	30	izvjesno
	smrtnost	4	0	8	<6	
6.4. Proporcija slučajeva TBC-a otkrivenih i liječenih pod DOTS-om/100.000			n/a	100	n/a	nema podataka
6.5. Registrirani narkomani	n/a.	n/a	3499	4900	<7500	izvjesno
6.6. Procenat BDP-a za zdravstvo u %	b1) 4,8 b2) 7,3 b3) 7,7	6.7 FBiH 5.9 RS	9,8	n/a	8	postignuto
6.7. Procenat osiguranih stanovnika u %	78	100	83,65 (FBiH), 70 (RS), 90,26 (BD)	83,65 (FBiH), 70 (RS), 90,26 (BD)	100	izvjesno
6.8. Broj ljekara na 1000 stanovnika	1,5	1,5	1,4	1,5	1,7	izvjesno
6.9. Broj bolničkih kreveta na 1000 stanovnika	3,2	3,2	n/a	3,5 (2008.)	3,2	postignuto

Napomena: Za više detalja i izvore podataka pogledati glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Pregled trenutnog stanja i napretka

Bosna i Hercegovina uspješno održava nisku stopu prisutnosti HIV-a. Do kraja 2009. godine ukupno su registrirane 163 osobe zaražene HIV-om i 103 slučaja oboljelih od AIDS-a. Pregled podataka pokazuje da su 77,3% zaraženih HIV-om muškarci, i da je najčešći način prijenosa HIV-a heteroseksualnim spolnim odnosima (57%). Trenutno sa HIV-om žive 52 osobe, od čega 39 prima antiretroviralnu terapiju. Antiretroviralni tretman je pokrenut u 2007. godini, kroz sistem javnog zdravstva sa ograničenim finansiranjem. Izazov koji predstavlja nedovoljna količina antiretroviralne terapije nastoji se nadvladati programom Globalnog fonda za suzbijanje AIDS-a, tuberkuloze i malarije.

BiH spada u zemlje srednje opterećene tuberkulozom u evropskom regionu WHO-a, sa relativno visokom incidencijom tuberkuloze, koja je, međutim, već više godina stabilna. U 2003. godini domaći stručnjaci u području zaraznih bolesti kao jednu od bolesti koja u BiH predstavlja najveću prijetnju istakli su tuberkulozu. Posljednji podaci, međutim, pokazuju smanjenje prevalencije tuberkuloze (TBC) u odnosu na 2000/2001. godinu, sa procijenjenih 30 slučajeva na 100.000 stanovnika. Besplatno liječenje TBC-a je zagarantirano zakonom, neovisno o statusu zdravstvenog osiguranja pacijenta. Od ukupnog broja pacijenata koji boluju od TBC-a koji se nalaze u sistemu zdravstvene zaštite, 1.302 je uključeno u Direktno nadzirano kratkotrajno liječenje tuberkuloze (DOTS), sa dnevnom vizitom koju obavljaju patronažne sestre.

Značajni napori učinjeni su u prevenciji i otkrivanju HIV-a/AIDS-a. Centri za dobrovoljno i povjerljivo savjetovanje i testiranje (VCCT) za HIV u BiH funkcioniraju od početka 2005. godine. Trenutno je takvih centara ukupno 19 - 12 u FBiH i 7 u RS-u. VCCT centri svoje djelovanje usmjeravaju na najrizičnije skupine, kao što su intravenozni uživaoci droga (IDU), muškarci koji imaju seks sa drugim muškarcima (MSM), seksualni djelatnici (SW) i pružaju im dobrovoljno i povjerljivo savjetovanje i testiranje na HIV.

7. MRC 6: Suzbijati HIV/AIDS i tuberkulozu

Tokom perioda od aprila 2007. do marta 2010. godine kroz VCCT centre dijagnosticirano je 26 slučajeva HIV-a. Djelatnici zaduženi za edukaciju i promociju također pružaju informacije o prevenciji i savjetuju MSM, IDU i SW. U šest 'drop-in' centara IDU mogu nabaviti sterilne igle i injekcije, distribuiraju se kondomi i informacije o HIV-u/AIDS-u, a upućuju se i na VCT centre. Mladi informacije o prevenciji HIV-a dobivaju u i izvan škole - kroz vršnjačku edukaciju. Do danas je ove informacije dobilo oko 55.798 mladih od u dobi od 14 do 19 godina koji pohađaju škole i 120.380 mladih izvan škole, u dobi od 15 do 25 godina, u usporedbi sa 2.000, odnosno 15.000 mladih, kojima se pristupilo na početku procesa. I romskoj su populaciji, posebno ženama Romkinjama, pružene informacije i savjetovanje o HIV-u. U periodu od 01.11.2006. do 31.03.2010. godine razgovaralo se sa 5.923 Romkinje. Do danas je približno 2-3 procenta od ukupne populacije obavilo besplatan i povjerljiv test na HIV. Provedena su biobehavioralna istraživanja (BBS), kako bi se procijenilo poznavanje HIV-a/STI-ja (seksualno prenosivih infekcija) i rizičnih ponašanja, te analizirali trendovi. BBS provedena među IDU pokazuju da je u 2007. godini 38,8% njih koristilo kondom posljednji put kad su imali seks sa svojim stalnim partnerom i 37% u 2009. godini. BBS za MSM provedeni su u 2008. godini i pokazuju da je stopa korištenja kondoma 49,2%. BBS za SW, provedeno u 2008. godini, pokazuje da je stopa upotrebe kondoma 75,6%.

„Strategija prevencije i borbe protiv HIV-a/AIDS-a u BiH 2004-2009“ napravila je značajan iskorak osiguravajući zakonski okvir za zaštitu ljudi koji žive sa HIV-om na temelju principa ljudskih prava. Još jedno značajno postignuće je da je borba protiv HIV-a/AIDS-a i tuberkuloze pojačala koordinaciju između državnih zdravstvenih institucija i organizacija civilnog društva. BiH je uspostavila Državni koordinacioni mehanizam (CCM) kako bi osigurala lokalno vlasništvo i učestvovanje u donošenju odluka u implementaciji programa koje finansira Globalni fond za suzbijanje AIDS-a, tuberkuloze i malarije. Pojačani su državni mehanizmi praćenja i evaluacije HIV-a. CRIS (Country Response Information System) baza podataka koristi se za praćenje svih indikatora vezanih za HIV/AIDS, prikupljenih na državnom i entitetskim nivoima. Uspostavljena je mreža za TBC između državnih koordinatora za monitoring i evaluaciju, kantonalnih/regionalnih koordinatora, sestara i mobilnih timova 'podkorisnika' kako bi se osigurala komunikacija za isporuku lijekova za tuberkulozu.

Psihosocijalnu pomoć za ljude koji žive sa HIV-om/AIDS-om pružaju organizacije civilnog društva. Mobilni timovi Crvenog križa i volonteri također pružaju usluge pacijentima koji boluju od TBC-a. Laboratorije za TBC pristale su besplatno praviti mikroskopske nalaze za usluge koje pružaju mobilni timovi Crvenog križa. Uspostavljeni su novi načini uštede vremena i novca pacijentima koji trebaju ovu uslugu i omogućena im je kvalitetna analiza. Uspostavljena efektivna razmjena informacija među partnerima doprinijela je unapređenju implementacije DOTS strategije u Bosni i Hercegovini. Programi koje finansira Globalni fond bave se koinfekcijom i komorbiditetom TBC-a i HIV-a/AIDS-a.

Uska grla i izazovi

Dok je pojava HIV-a/AIDS-a u BiH još uvijek mala, kao i druge zemlje u tranziciji, zemlja se susreće sa brojnim izazovima društvenih i demografskih promjena, sa povećanim brojem uživalaca droga, seksualnih djelatnika i spolno prenosivih bolesti. Migracija stanovništva, nezdrav životni stil, stres, slaba prehrana, siromaštvo i nedostatak lijekova i podrške pacijentima povećavaju rizik od širenja tuberkuloze. Iako su se uvjeti života poboljšali u posljednjih nekoliko desetljeća, siromaštvo je i dalje glavni faktor koji utiče na smrtnost kao posljedicu tuberkuloze. Nepostojanje sistema javnog zdravstva na državnom nivou stvara "usko grlo" kada je u pitanju rješavanje problema HIV-a/AIDS-om i tuberkuloze iz perspektive šireg pristupa zdravstvenoj zaštiti. Ovo dovodi do jednog ograničenja u provedbi *Strategije prevencije i borbe protiv HIV-a/AIDS-a u BiH 2004-2009*, a to je da prevencija HIV-a/AIDS-a još uvijek nije uvezana sa drugim aspektima seksualnog i reproduktivnog zdravlja, posebno sa drugim spolno prenosivim bolestima.

7. MRC 6: Suzbijati HIV/AIDS i tuberkulozu

Strategije primarne, sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite usvojene su na entitetskom nivou, dok strategija primarne zdravstvene zaštite postoji na državnom nivou. FBiH je usvojila Strateški plan razvoja zdravstva za period 2008-2015. Strateške direktive za razvoj zdravstva u RS-u postoje u obliku nacрта. Strategija razvoja zdravstva u Brčko distriktu za period 2008-2013. usvojena je u 2008. godini. Donatorske aktivnosti u sektoru zdravstva koordiniraju se na ad-hoc osnovi, iako postoje radne grupe u podsektorima, kao što je Državni koordinacioni mehanizam (CCM) u području HIV-a/AIDS-a i tuberkuloze. Među "uskim grlima" sistema zdravstva nekoliko je onih kojima bi se trebalo pozabaviti. Trebalo bi poboljšati saradnju između zdravstvenih servisa koji se bave spolnim i reproduktivnim zdravljem i VCCT-a. Programi prevencije HIV-a/AIDS-a trebalo bi da nude i druga sredstva kontracepcije osim kondoma, kao i lijekove vezane za druge spolno prenosive infekcije. Izazov koji tek predstoji je spremnost institucija vlasti da preuzmu finansiranje i odgovornost za upravljanje kada se završe programi Globalnog fonda.

Zaključak

U periodu 2000-2010. godina BiH je napravila značajan napredak u borbi protiv HIV-a/AIDS-a i tuberkuloze. Veoma je važno, međutim, unaprijediti sistem zdravstva u cjelini, što će također unaprijediti okvire za borbu protiv ovih bolesti. U 2015. godini i dalje će biti zadržani ostvareni rezultati u oblasti prevencije HIV-a/AIDS-a i značajno će se smanjiti smrtnost od tuberkuloze (<4 slučaja). Procenat BDP-a koji se izdvaja za zdravstvo, koji je bio veći od planiranog u PRSP-u u 2007. godini, i u 2015. ostat će na visokom nivou (8%).

Preporuke

- Unaprijediti pokrivenost stanovništva zdravstvenim osiguranjem. Implementacija ovog prioriteta će uticati na finansijsku dostupnost zdravstvene zaštite, kao i druga važna obilježja zdravstvene zaštite.
- Osiguravanje dodatnih resursa za finansiranje promocije zdravlja i prevencije bolesti. Programi prevencije i promocije su najbolji principi zdravstvene zaštite i povećat će svijest i odgovornost ljudi za vlastito zdravlje.
- Unapređenje primarne zdravstvene zaštite, sa fokusom na porodicu i zajednicu, koja će rezultirati boljim kvalitetom zdravstvenih usluga i smanjiti troškove zdravstvene zaštite.
- Unaprijediti reproduktivno i spolno zdravlje žena i muškaraca kako bi se smanjili rizici i povećala zaštita od HIV-a/AIDS-a i drugih spolno prenosivih bolesti.

8. MRC 7: Osigurati održivost okoliša

Tabela 8.1. Indikatori za MRC 7

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/ 2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno				
a	b	c	d	e	f	i	
CILJ 7: Osigurati održivost okoliša							
Zadatak: Integrirati principe održivog razvitka u politike i programe zemalja i obrnuti trend gubitka prirodnih resursa							
7.1. Procenat zemlje prekriven šumama u %	b1) 44,6 b2) 55,6	52	42,7	53	60	moguće	
7.2. Zaštićeni % zemlje za biodiverzitetku održivost	0,5	1,5	0,8	<2 (2009.)	6	moguće	
7.3. BDP po jedinici iskorištene energije (konstanta 2005 PPP \$ po kg naftnog ekvivalenta)	4,0	n/a	4,7	4,7 (2007.)	4,9	izvjesno	
7.4. Emisija karbonskog dioksida	metrička tona po glavi stanovnika	6,1(2000) 5,4(2001)	3,5	6,8 (2005.)	7,3 (2006.)	5,0	neizvjesno
	Kg po 2005 PPP \$ BDP	1,3	n/a	1,2 (2005.)	1,2 (2006.)	n/a	nema podataka
7B Zadatak: Do 2015. godine prepoloviti broj ljudi kojima nisu stalno dostupni zdrava voda za piće i osnovne sanitarije							
7.5. Procenat stanovništva priključenog na sistem vodosnabdijevanja	53	58	65 (2008.)	65 (2008.)	67	postignuto	
7.6. Procenat stanovništva koje ima pristup kanalizacijskim sistemima	33	36	36 (2008.)	36 (2008.)	40	izvjesno	
7.7. Potrošnja el.energije/pc (kwh/pc)	540	1.050	2.381	2.381 (2007.)	2500	izvjesno	
7.8. Postotak deminiranih površina	b1) 5 b2) 6,12	20	n/a	64	80	izvjesno	

Napomena: Za više detalja i izvore podataka pogledati glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Pregled trenutnog stanja i napretka

Održivost okoliša vremenom je u Bosni i Hercegovini prepoznata kao značajno razvojno pitanje. BiH je u posljednjoj deceniji povećala napore u rješavanju okolišnih izazova, te uskladila pravne aspekte zaštite okoliša u oba entiteta kroz set zakona o zaštiti okoliša, pripremljenih u skladu sa direktivama Evropske unije. Nakon usvajanja Državnog akcionog plana za okoliš (NEAP) 2003. godine, pripremljene su određene sektorske strategije i akcijski planovi za okoliš na entitetskim, kantonalnim ili općinskim nivoima, a neke su još uvijek u procesu pripreme i usvajanja. Uz međunarodnu pomoć, veliki broj nedavno pokrenutih projekata ima za cilj unaprijediti infrastrukturu za zaštitu okoliša.

BiH je potpisnica velikog broja međunarodnih ugovora i konvencija o okolišu, uključujući Okvirnu konvenciju Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (UNFCCC), Bečku konvenciju o zaštiti ozonskog omotača, Konvenciju o biološkoj raznolikosti Ujedinjenih nacija, kao i Konvenciju o očuvanju evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa iz Berna. BiH je 2009. godine pripremila Prvu državnu komunikaciju prema UNFCCC-u, koja predstavlja sveobuhvatnu procjenu emisija stakleničkih plinova, ugroženosti i mogućnosti ublažavanja klimatskih promjena u BiH.

Uprkos napretku, Bosni i Hercegovini je potrebno usvajanje zakona o okolišu na državnom nivou, kako bi se osigurala usklađena zaštita okoliša širom zemlje. Provedba legislative o okolišu ostaje predmet zabrinutosti. Potrebno je da se u zemlji ojačaju institucije za zaštitu okoliša, naročito na državnom nivou. Ljudski i tehnički kapaciteti inspeksijskih službi zaduženih da osiguraju usklađenost sa legislativom o okolišu na entitetskim, kantonalnim i lokalnim nivoima, trenutno su nedovoljni. Obuhvaćenost okolišnih pitanja u drugim sektorima još uvijek je ograničena. Jedan od glavnih problema za dugoročnu zaštitu okoliša je osiguranje održivog izvora finansiranja, što zahtijeva određivanje prioriteta i koordinaciju investicionih programa.

8. MRC 7: Osigurati održivost okoliša

Pokrivenost šumama, biološka raznolikost i prijetnje klimatskih promjena

Bosna i Hercegovina je zemlja velike biološke raznolikosti. Smatra se da je sada među prvih pet zemalja s najvećim obiljem biološke raznolikosti u Evropi,¹⁰⁵ sa velikim brojem endemskih vrsta i relikata. BiH pruža stanište za 30% ili 1800 endemskih vrsta balkanske flore i bezbroj ugroženih vrsta.¹⁰⁶ Oko 53% teritorije BiH pokriveno je šumama, a više od polovine površine prirodnim i poluprirodnim ekosistemima.

Podaci pokazuju da je pokrivenost šumama porasla u poređenju sa pokrivenošću polazne, 2000/2001. godine, ali cilj MRC-a do 2015. godine, koji predviđa 60-procentnu pokrivenost šumama, predstavlja izazov, iako ga je moguće ostvariti. Ulažu se napori u utvrđivanju granica i podjeli područja na zone, u skladu sa IUCN klasifikacijom. Kao jednu od mjera zaštite biološke raznolikosti, NEAP (2003.) navodi pripremu odgovarajućeg programa zaštite za 15-20% teritorije BiH. Tako bi cilj MRC-a za 2015. godinu, koji predviđa širenje zaštićene površine do 60% teritorije zemlje, bilo moguće ostvariti.

Problem, međutim, predstavlja upravljanje zaštićenim područjem. Postojeća zaštićena područja nisu pod odgovarajućim nadzorom i upravljanjem, što rezultira razgradnjom staništa i potencijalnim gubitkom biološke osnove za status ugroženosti.¹⁰⁷ Kompleksnost biološke raznolikosti u BiH zahtijeva novi pristup u upravljanju zaštićenim područjima, uz pojačan stručni nadzor.

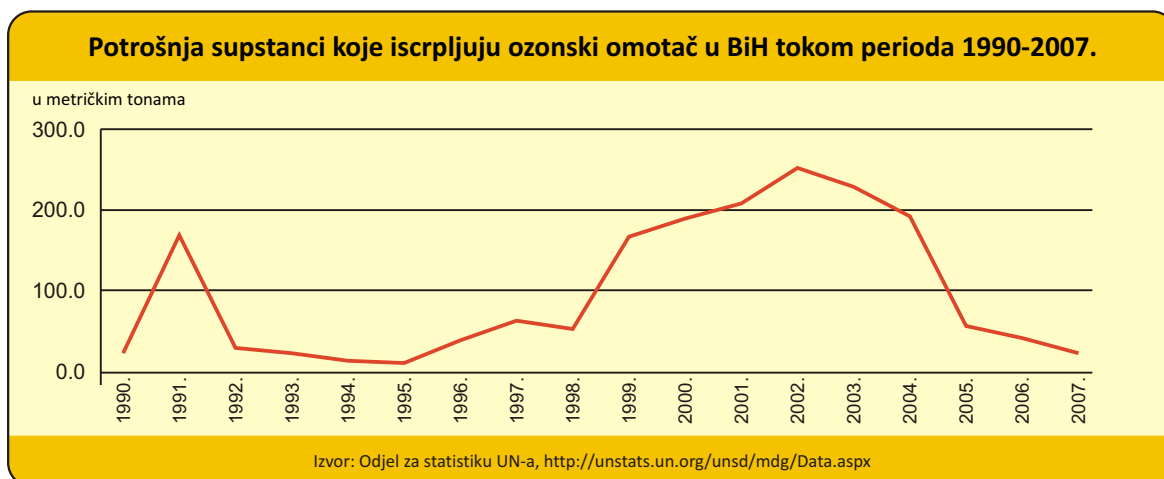
BiH se smatra izrazito osjetljivom na prijetnje klimatskih promjena zbog svojih "klimatski osjetljivih" ekonomskih sektora, kakvi su sektori poljoprivrede, šumarstva i hidroenergetski sektor. Karbon-dioksid (CO₂) je jedan od najznačajnijih stakleničkih plinova. U BiH najznačajniji izvor emisija CO₂ je energetska sektor, koji čini 74% ukupnih emisija CO₂. U energetska sektoru čvrsta goriva (ugalj) čine najveći udio (77%), nakon čega slijede tečna goriva (17%) i plin (6%). Ostali izvori emisija uključuju poljoprivredu, industrijske procese i otpad, koji čine 12%, 11%, odnosno 3% ukupnih emisija CO₂.

Kao i u mnogim drugim zemljama u tranziciji, ne postoje podaci koji su direktni pokazatelji uticaja klimatskih promjena na biološku raznolikost. Uprkos izazovu dostupnosti i kvaliteta podataka, Prva državna komunikacija BiH prema UNFCCC-u obuhvata popis stakleničkih plinova iz polazne, 1990. godine. Procjena ugroženosti i prilagodbe na klimatske promjene pokazuje da BiH ima potencijale za smanjenje emisija CO₂. Šume u BiH primaju značajan dio CO₂ - 7423,53 Gg CO₂, prema podacima iz polazne 1990. godine.¹⁰⁸

Svjetska banka prati emisije CO₂ na globalnom nivou i procjenjuje da je u BiH došlo do porasta emisija CO₂ po glavi stanovnika od 2000. godine, što je u suprotnosti s ciljem smanjenja do 2015. (vidi indikator za MRC 7.4). Međutim, čini se da emisija CO₂ po 2005 PPP \$ BDP neznatno opada. Kada je riječ o potrošnji supstanci koje iscrpljuju ozonski omotač, podaci UN-a pokazuju stalno smanjenje od 2003. godine (naredni grafikon).

Grafikon 8.1: Potrošnja supstanci koje iscrpljuju ozonski omotač u BiH tokom perioda 1990-2007.

¹⁰⁵ Procjena biodiverziteta BiH, USAID 2003.

¹⁰⁶ Državni akcijski plan za okoliš BiH (NEAP) 2003.

¹⁰⁷ Treći državni izvještaj: Konvencija o biološkoj raznolikosti BiH

¹⁰⁸ Prvi državni izvještaj BiH prema UNFCCC-u, objavljen 2009.

Održivi pristup pitkoj vodi i sanitarnim uslovima

Kao zemlja u tranziciji i u procesu integracije u EU, BiH usvaja relevantne standarde i mjere za odgovarajuće MRC-e. Iako je BiH bogata vodenim resursima, pristup pitkoj vodi procijenjen prema procentu stanovništva koje ima kontinuiran pristup odgovarajućoj količini pitke vode (iz vodoopskrbe) kod kuće,¹⁰⁹ još uvijek nije u potpunosti osiguran za sve grupe stanovništva. Međutim, pristup vodi premašio je osnovnu odrednicu od 53% u 2000/2001., a cilj do 2015. godine - pokrivenost 67% stanovništva, gotovo je ostvaren. Pristup javnom (centraliziranom) kanalizacionom sistemu¹¹⁰ također je premašio polaznu osnovu od 33% i dostigao 36%, a cilj do 2015. za pokrivanje 40% stanovništva bit će vjerovatno ostvaren.

Otpad, također, predstavlja jedan od glavnih okolišnih izazova koji narušavaju kvalitet života. Iako je broj regionalnih deponija porastao sa 16 na 22-23, aktuelni problem nedovoljnih kapaciteta sistema za odlaganje otpada doveo je do situacije da se značajna količina otpada odbacuje ilegalno, predstavljajući prijetnju za javno zdravlje i okoliš. Trenutno u Bosni i Hercegovini ne postoji objekat za spaljivanje otpada. Najmanje 95% skupljenog mješovitog lokalnog otpada odlaže se uglavnom na nesanitarnim odlagalištima. Iako je još uvijek na snazi Državna strategija upravljanja čvrstim otpadom, usvojena 2000. godine, kojom je uspostavljen dugoročni okvir za poboljšanje kapaciteta za upravljanje otpadom u BiH kroz različite tehničke i finansijske mjere, Federacija BiH nedavno je utvrdila Strategiju za okoliš za period 2008-2018., koja ima za cilj povećanje broja zajedničkih regionalnih deponija. Izazovi se odnose na dostupnost usluga na općinskom nivou, budući da su ove javne usluge u direktnoj nadležnosti lokalnih vlada, općina ili gradova (ako je riječ o velikim gradovima). Općine posjeduju javne komunalne kompanije i preduzeća za komunalne usluge, koji su odgovorni za pružanje ovih usluga. Finansijska održivost ovih javnih kompanija tokom posljednje decenije bila je na niskom nivou, što često rezultira smanjenim kvalitetom ili kvantitetom usluga.

Trenutni infrastrukturni kapacitet sistema vodoopskrbe razlog je za zabrinutost. Usljed oštećenja i nemogućnosti održavanja tokom rata (1992-1995.), većinu sistema za vodoopskrbu i otpadne vode, koji su stari i više od 25 godina, karakterizira curenje iz mreže u velikoj količini. U nekim gradskim zonama javne komunalne kompanije ne mogu osigurati dovoljno pitke vode tokom sezone suše, kada je potražnja za vodom najveća. U isto vrijeme, seoska područja, koja obično nisu povezana sa centraliziranim sistemom vodoopskrbe, oslanjaju se na male seoske sisteme vodoopskrbe, u kojima nije osigurana redovna kontrola kvaliteta. Pristup pitkoj vodi za ugrožene i marginalizirane grupe u seoskim područjima lošiji je i zato što je kapacitet javnih vodovodnih kompanija često preopterećen velikim brojem povratnika i ograničenom obnovom oštećenih objekata. Populaciji Roma, koja često živi u neformalnim naseljima, nedostaju osnovne usluge, uključujući pristup pitkoj vodi.¹¹¹ Nadalje, pristup pitkoj vodi unutar ili u neposrednoj blizini škola u seoskim područjima, kao i unutar ili u neposrednoj blizini stambene jedinice za osobe sa invaliditetom, ograničen je u poređenju sa pristupom koji imaju ostale osobe.¹¹²

Kanalizacioni sistem u BiH je neadekvatan u smislu kapaciteta i tehnologije koja se koristi. Kanalizacioni sistemi postoje samo u centralnim dijelovima gradova, dok su rubnim dijelovima grada i seoskim područjima dostupne uglavnom neadekvatne i neodgovarajuće septičke jame, što ozbiljno ugrožava kvalitet površinskih i podzemnih voda, koje predstavljaju značajne izvore opskrbe pitkom vodom.¹¹³ Glavnom kanalizacionom sistemu često su pridodavane kanalizacijske cijevi na *ad hoc* način širenjem gradskog područja, što doprinosi smanjenju kvaliteta sistema. Osim slabe pokrivenosti javnog kanalizacionog sistema, tretman prikupljenih otpadnih voda veoma je ograničen. U BiH postoji samo sedam postrojenja za tretman otpadnih voda za kanalizacijsku vodu, u kojima se obrađuje samo 2% otpadnih voda u zemlji (1,9% u FBiH i manje od 1% u RS-u). Niska stopa prikupljanja otpadnih voda i niska cijena za pružanje javnih usluga, naročito cijena vode, koja je umnogome ispod nivoa operativnih troškova komunalnih kompanija, predstavlja jedan od izazova u unapređenju infrastrukture, održavanja i kvaliteta pružanja usluga. „Pravo na vodu“ ne podrazumijeva besplatnu vodu, nego dovoljnu opskrbu vodom koju građani mogu sebi priuštiti. Primjenom pristupa razvoju baziranog na ljudskim pravima, i odgovorna lica i uživaoci prava moraju ispuniti svoje dužnosti u pružanju usluga i doprinosu održivosti javnih usluga.

¹⁰⁹ Ovaj pokazatelj je korišten umjesto Globalnog pokazatelja MRC-a, kojim se procjenjuje pristup unaprijeđenim izvorima pitke vode, što uključuje povezanost vodovoda sa domaćinstvom, javne česme, bušotine, zaštićena vrela, zaštićena izvorišta i kišne slivnike.

¹¹⁰ BiH usvaja pokazatelj kojim se procjenjuje procenat stanovništva koje ima pristup javnom kanalizacionom sistemu, umjesto Globalnog pokazatelja MRC-a, - „Procenat ljudi koji koriste unaprijeđene sanitarne usluge“, što uključuje nužnike sa vodikotličem ili zahodski i cijevni sistem kanalizacije, septički spremnik ili jamu, zahod sa ventilacijom jame, zahod sa poklopcem preko jame ili nužnik/zahod za prikupljanje gnojiva.

¹¹¹ IDMC (2008), 'Bosna i Hercegovina: Neophodna šira i jača podrška za održiva rješenja', str. 228.

¹¹² UNDP (2007) 'Državni izvještaj o humanom razvoju 2007: Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini'

¹¹³ 89% vodoopskrbe u BiH dolazi iz podzemnih voda, 10,2% iz rijeka, a 0,8% iz prirodnih jezera i vještačkih rezervoara.

8. MRC 7: Osigurati održivost okoliša

Deminiranje

Bosna i Hercegovina je zemlja najkontaminiranija minama u Evropi, a zasigurno je i jedna od najkontaminiranijih zemalja u svijetu. Smatra se da se u BiH nalazi oko 220.000 mina, uglavnom protupješađijskih, a mnoga neeksplozirana sredstva još uvijek oduzimaju živote nevinim žrtvama. U svojoj najnovijoj reviziji, urađenoj 2009. godine, BHMACH je procijenio da 2,9% teritorije još uvijek potencijalno krije mine. Ovo utiče na živote, sigurnost i slobodu preko 900.000 ljudi. U postratnom periodu uloženi su veliki naponi u eliminiranje glavne prijetnje koju mine predstavljaju za sigurnost ljudi, i u tom smislu postignut je veliki napredak. Kao rezultat, broj žrtava mina značajno je smanjen. Oko 64% kontaminiranih područja je očišćeno, a cilj do 2015. godine od 80% vjerovatno će biti ostvaren. Državna protuminska strategija 2005-2009. je revidirana i u oktobru 2004. godine usvojilo ju je Vijeće ministara., a ima za cilj očistiti BiH od mina do 2019. Strategija je bila ambiciozna u smislu dostupnosti finansijskih sredstava i planirana sredstva možda neće biti osigurana usljed smanjenja donatorskih sredstava za deminiranje u BiH.

Potreba za usvajanjem novog NEAP (Državnog akcijskog plana za okoliš)

Međuentitetsko koordinacioni tijelo za okoliš predstavlja glavnu platformu za koordinaciju i usklađivanje aktivnosti u sektoru okoliša. Državni zakon o zaštiti okoliša pripremljen je uz podršku EC-a i očekuje se da će revidirani nacrt biti upućen u parlamentarnu proceduru do kraja 2010. U odsustvu državne strategije za zaštitu okoliša, entiteti su nedavno razvili (2009/2010.) entitetske strategije za zaštitu okoliša. Ove strategije pružaju čvrst osnov za daljnji razvoj, bez obzira na različito primjenjivane metodologije.

Zaključak

Održivi razvoj, kao jedan od ciljeva Nacrta razvojne strategije BiH, odnosi se na razvoj okoliša i okolišne infrastrukture, kao i na obnovljive izvore energije, transportnu infrastrukturu i telekomunikacije, razvoj poljoprivrede i ruralnih područja s ciljem jačanja različitih ekonomskih aktivnosti, posebno porasta domaće proizvodnje zdrave hrane. Do 2015. godine predviđen je značajan porast procenta pošumljene površine (60%), kao i zaštita biološke raznolikosti zemlje (6%), te smanjenje emisija CO₂ po stanovniku (000 kg) do 3,2 %. Također se očekuje napredak u procentu stanovništva koje ima pristup vodoopskrbi (67%), kao i u procentu domaćinstava sa kanalizacionim sistemima (40%). Velik napredak je planiran kada je riječ o povećanju procenta deminiranih površina (64%).

Preporuke

- Koristiti obnovljive i neobnovljive prirodne resurse;
- Osigurati poboljšanje ljudskih kapaciteta, organizaciono-institucionalni i legislativni napredak i usklađenost na svim nivoima BiH;
- Što prije utvrditi, uskladiti i primijeniti već usvojene entitetske strategije iz relevantnih područja, kao i za ona područja za koje nema strategije;
- Uskladiti prostorne i urbanističke planove na različitim nivoima, te primijeniti strateške procjene njihovih efekata na okoliš;
- Unaprijediti legislativu o okolišu koja se odnosi na održivi razvoj, kroz proces EU integracija, uz pomoć odgovarajućih institucija EU;
- Jačati i nadzirati razvoj okolišne infrastrukture (tretman čvrstog otpada, otpadnih voda, javne vodoopskrbe, sistem navodnjavanja i drugo);
- Na osnovu utvrđenih prioriteta i strateških ciljeva u sektoru, odrediti set indikatora za BiH, uz detaljnu analizu nedostajućih podataka, u svrhu poboljšanja sistema nadzora nad okolišem;
- Osigurati kvalitetnije integriranje politika zaštite okoliša u politike drugih sektora: 1) transponirati preostale zahtjeve iz okolišne i s njom povezane pravne stečevine EU i ugraditi okolišna pitanja u ostale sektore (energija i rudarstvo, transport, poljoprivreda i šumarstvo, industrija, turizam, zdravstvo, obrazovanje, finansije itd.);
- Osigurati operacionalizaciju fondova za okoliš u entitetima, BD-u i kantonima;
- Uvesti evropske standarde i propise za čvrsta goriva, u svrhu olakšavanja eksploatacije energije, rasta tržišta i povećanja povjerenja potrošača. Razviti kartu vjetrova za BiH, geotermalnu kartu, kartu malih hidroelektrana, solarnog energetskog potencijala, kao i kartu proizvodnje i distribucije drveta.

9. MRC 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj

Tabela 9.1. Indikatori za MRC 8

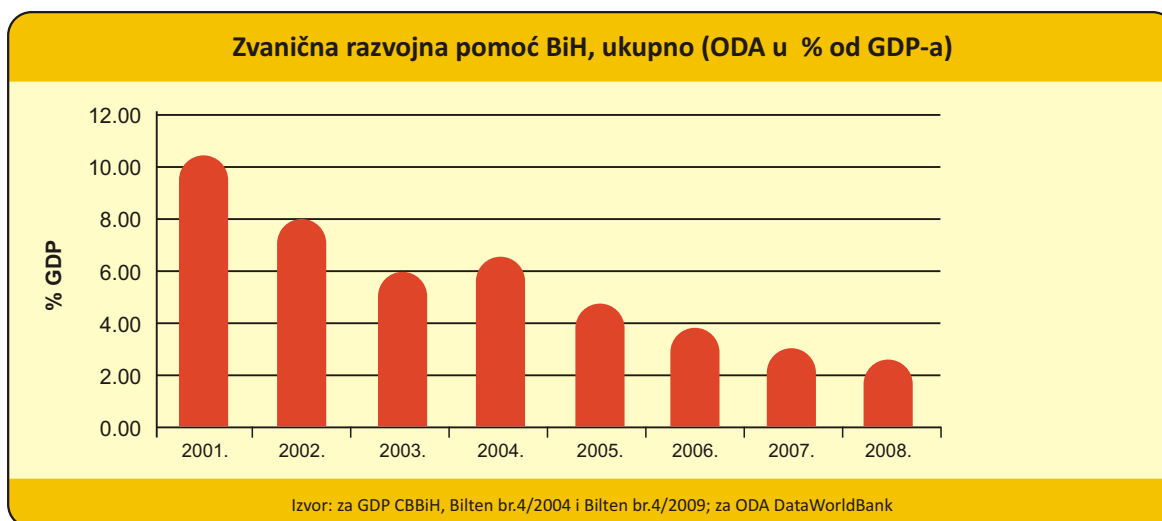
Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova za 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno			
8.A Zadatak: Dalje razvijati otvoren, na pravilima zasnovan, predvidiv, nediskriminatoran trgovinski i finansijski sistem						
8.1. Indeks percepcije korupcije	n/a	n/a	3,3	3,2 (2008.)	4	izvjesno
8.2. Izvoz izražen kao procenat od uvoza u %	30,8	n/a	42,7	44,8	48,0	moguće
8.3. Direktno strane investicije kao procenat BDP-a u %	2,1	n/a	13,5	2,9	7,0	moguće
8.4. Učešće zvanične razvojne pomoći (ODA) – kao procenat BDP-a u %	11,1	n/a	2,97	2,6	1,0	izvjesno
8.B Zadatak: Bavi se, sveobuhvatno, problemima zaduženosti zemalja kroz mjerenja na državnom i internacionalnom nivou kako bi dug učinili dugoročno održivim i uporedivim						
8.5. Ukupan omjer dug/BDP u %	35,2	n/a	18,2	21,8	25	izvjesno
8.6. Omjer izvoz/BDP u %	17,9	n/a	27,3	23,2 (2009.)	34	moguće
8.C Zadatak: U saradnji sa privatnim sektorom, učiniti dostupnim nove tehnologije, posebno informacije i komunikacije						
8.7. Personalni kompjuteri na 100 stanovnika	3,9 (2000.)	4,0	6,4	6,4 (2008.)	12,0	moguće
8.8. Telefonske linije na 100 stanovnika	22,6	15,0	28,2	27 (2008.)	26,0	postignuto
8.9. Pretplatnici mobitela na 100 stanovnika	11,9	n/a	64,9	84 (2008.)	90,0	izvjesno
8.10. Internet korisnici na 100 stanovnika	1,11	4,0	27,9	34,7 (2008.)	15,0	postignuto

Napomena: Za više detalja i izvore podataka pogledati glavnu tabelu s indikatorima u Aneksu 1.

Zvanična razvojna pomoć BiH od zavisnosti do održivosti

BiH je u poslijeratnom periodu od 1995-2000. primila veoma veliku finansijsku pomoć za humanitarne potrebe, ekonomski oporavak i rekonstrukciju, te za druge oblike pomoći (demonkratizacija, izgradnja institucija itd.).¹¹⁴ Bh. iskustva iz tog perioda ukazuju na potrebu povećanja efikasnosti međunarodne pomoći, za šta je važan oslonac na domaće aktere i partnerstvo u implementaciji projekata, kao i bolja koordinacija između različitih donatora. Na početku ovog desetljeća zvanična razvojna pomoć BiH (ODA) bila je veoma velika, preko 10% BDP-a u 2001. godini, da bi u sljedećim godinama značajno opadala, što se vidi iz sljedećih grafikona:

Slika 9.1. Zvanična razvojna pomoć BiH, ukupno (ODA u % od GDP-a)

¹¹⁴ Ne postoje konsolidirani podaci o međunarodnoj pomoći BiH u tom periodu. Neke procjene govore da je u tom periodu iznosila 22-24 milijarde USD. Vidi: UNDP, HDR 2003. „Milenijski razvojni ciljevi u BiH“, str. 85.

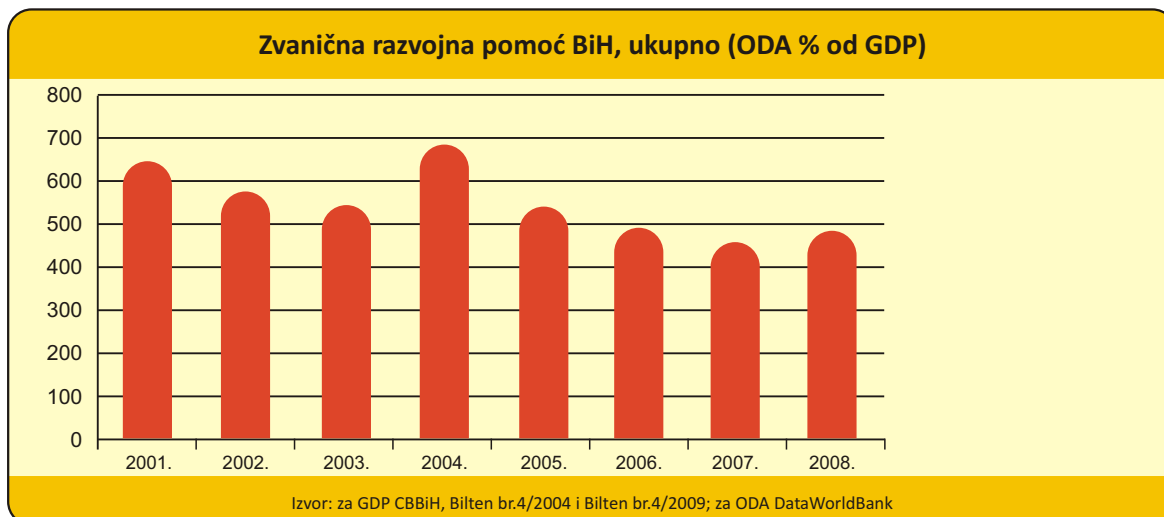

9. MRC 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj

Slika 9.2 Zvanična razvojna pomoć (ODA) u mil. USD

Opadanje zvanične razvojne pomoći jasan je pokazatelj jačanja održivosti ekonomskog razvoja bh. ekonomije.

U protekle dvije godine¹¹⁵ Bosna i Hercegovina (BiH) je poduzela nekoliko koraka kako bi ojačala procese koordinacije međunarodne pomoći. Raspoloživost zvanične razvojne pomoći (ODA), zasnovane na grantovima, postepeno se smanjuje i općeprihvaćen je stav da vlasti i donatorske agencije moraju tješnje sarađivati kako bi povećali uticaj ovih, sve oskudnijih doprinosa. Vlasti BiH poduzele su korake kako bi uvele više inicijative u pristup upravljanju vanjskom pomoći, uključujući i uspostavu nove organizacijske strukture koordinacije pomoći, te uvele unapređenja u procesu planiranja javnih troškova, planiranja i upravljanja vanjskim fondovima, u skladu sa razvojnim prioritetima BiH, te ostvarenje sudjelovanja u inicijativama koje za cilj imaju promoviranje djelotvornosti tokova vanjske pomoći državi.

Proces promoviranja koordinacije pomoći počeo je 2006. godine, kada je Vijeće ministara BiH usvojilo politiku o "Jačanju efikasnosti sistema koordinacije međunarodne pomoći u Bosni i Hercegovini". U okviru navedenog dokumenta, definirane su brojne planirane promjene u procesu koordinacije pomoći, uključujući i prijenos odgovornosti za koordinaciju međunarodne pomoći s Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa na Ministarstvo finansija i trezora, te osnivanje Odbora za koordinaciju međunarodne pomoći.

Tokom prošle godine ostvareno je unapređenje programa javnih investicija BiH (PIP) razvitkom sistema upravljanja sredstvima grantova, koji su sufinansirali EC i UNDP, a realizirao ga je UNDP. Značajan napredak je postignut u 2010. godini u redefinisaju PIP u analitičko sredstvo za bolju alokaciju razvojnih resursa. Kalendar PIP-a je usaglašen sa kalendarom za izradu Dokumenta okvirnog proračuna i godišnjih proračuna institucija. U novom formatu PIP povezuje predložene projekte sa strateškim ciljevima sektora i institucija kao i sa razvojnim ciljevima iz Strategije razvoja BiH. Na ovaj način PIP će da predstavlja kvalitetnu osnovu za izradu Nacionalnog razvojnog plana. Novi sistem identifikacije prioriternih projekata će da postepeno omogući bolje fokusiranje sredstava na ostvarivanje razvojnih ciljeva. Izrada PIP-a po novoj metodologiji je prihvaćena na svim nivoima vlasti i omogućava izradu jedinstvenog plana za BiH.

Forum za koordinaciju donatora (DCF) u BiH i Pregled aktivnosti donatora (DME) predstavljaju mehanizme koji stvaraju pretpostavke za jačanje partnerskih odnosa između BiH i donatora. U periodu 2008-2009. godina članovi DCF-a dodijelili su 765,77 miliona eura za realizaciju projekata tokom 2008. i 430,37 miliona eura tokom 2009. godine (podatak prije isteka 2009.). Od ukupno 1196,14 miliona eura, koliko je izdvojeno za 2008. i 2009. godinu, 354,67 miliona eura dodijeljeno je u obliku grantova, dok je 841,47 miliona eura bilo izdvojeno u obliku kredita.¹¹⁶

¹¹⁵ Vidi: Ministarstvo finansija i trezora BiH Forum koordinacije donatora Bosne i Hercegovine. „Pregled aktivnosti donatora 2008-2009“

¹¹⁶ Ministarstvo finansija i trezora BiH. Ibid, p. 14.

9. MRC 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj

Iako je sigurno da će posljedice globalne ekonomske krize biti dugotrajne, nije zapažen značajan kratkoročni uticaj na globalne tokove zvanične razvojne pomoći. Kako se to može vidjeti i u poglavlju MRC 1, ekonomski je rast smanjen, a u 2009. godini zabilježen je i negativan ekonomski rast. U takvim okolnostima, tokovi pomoći dobivaju na značaju, a to se osobito odnosi na one tokove kojima se finansiraju važni projekti kapitalnih investicija. BiH daje prioritet poboljšanju učinkovitosti razvojne pomoći i ubrzanju realizacije investicijskih projekata, u okviru šire reakcije na krizu.

Sektor za koordinaciju međunarodne ekonomske pomoći pri Ministarstvu financija i trezora je inicirao postupak pristupanja Pariškoj deklaraciji o učinkovitosti pomoći i primjeni njenih ključnih načela. Odlukom Vijeća ministara iz prosinca 2009. godine BiH je i zvanično pristupila Pariškoj deklaraciji o učinkovitosti pomoći obavezujući se da će raditi na poboljšanju učinkovitosti pomoći u pet glavnih oblasti: vlasništvo, uklapanje, harmonizacija, upravljanje usmjereno ka rezultatima i zajednička odgovornost. Nakon potpisivanja Pariske deklaracije BiH će se posvetiti izradi Memoranduma o razumijevanju, koji će potpisati sa svim donatorima, a kojim će se precizirati novi model partnerskih odnosa između Vijeća ministara BiH i donatora, sukladno načelima sadržanim u Pariškoj deklaraciji.

Razvojna pomoć BiH u tekućem periodu u velikoj mjeri je usmjerena na oblasti koje su komplementarne sa ciljevima MRC-a: zapošljavanje, socijalna zaštita, penzioni sistem, obrazovanje i zdravstvo i razvoj civilnog društva. Važno je istaći značajnu ulogu Fonda za ostvarivanje Milenijumskih razvojnih ciljeva (MRC-F-a) financiran od strane Vlade Kraljevine Španije, koji u saradnji sa agencijama UN-a u BiH implementira 4 projekta. Usmjerenost zvanične razvojne pomoći na socijalne sektore u mnogo čemu je dobar odgovor na posljedice ekonomske krize u BiH.

Procjena je da će zvanična razvojna pomoć koju će BiH primati u periodu 2010-2015. godina u najvećoj mjeri zavisiti od dinamike procesa integracije u EU. Pod realnom pretpostavkom da BiH u tom periodu dobije stalnu kandidaturu za članstvo u EU, otvorile bi se mogućnosti dobijanja sredstava iz Regionalnog fonda EU i Kohezionih fondova. S obzirom na procijenjeni rast BDP-a, očekivano smanjenje bilateralne razvojne pomoći i povećano učešće razvojne pomoći EU, realno je procijeniti da će učešće zvanične razvojne pomoći biti na nivou od oko 2% BDP-a.

Međunarodni ekonomski odnosi i vanjska trgovina

BiH je tokom posljednjih 10 godina započela proces liberalizacije vanjske trgovine, te ima vrlo liberalnu trgovinsku politiku, koja je u skladu sa principima Svjetske trgovinske organizacije (WTO). BiH je uključena u trgovinske pregovore i njihovo provođenje, bilateralne pregovore, CEFTA, pregovore sa EU i pregovore o pristupanju WTO-u. Vanjskotrgovinska razmjena BiH je u prvoj deceniji ovog stoljeća u veoma dinamičnom porastu. Evidentno je da je vanjskotrgovinska razmjena poboljšana u 2009. u odnosu na prethodnu godinu, ali ovo poboljšanje nije rezultat poboljšanja plasmana bh. proizvoda na tržištima inostranih partnera, nego drastičnog smanjenja uvoza.

Tabela 9.2. Vanjskotrgovinska razmjena BiH, u milionima KM

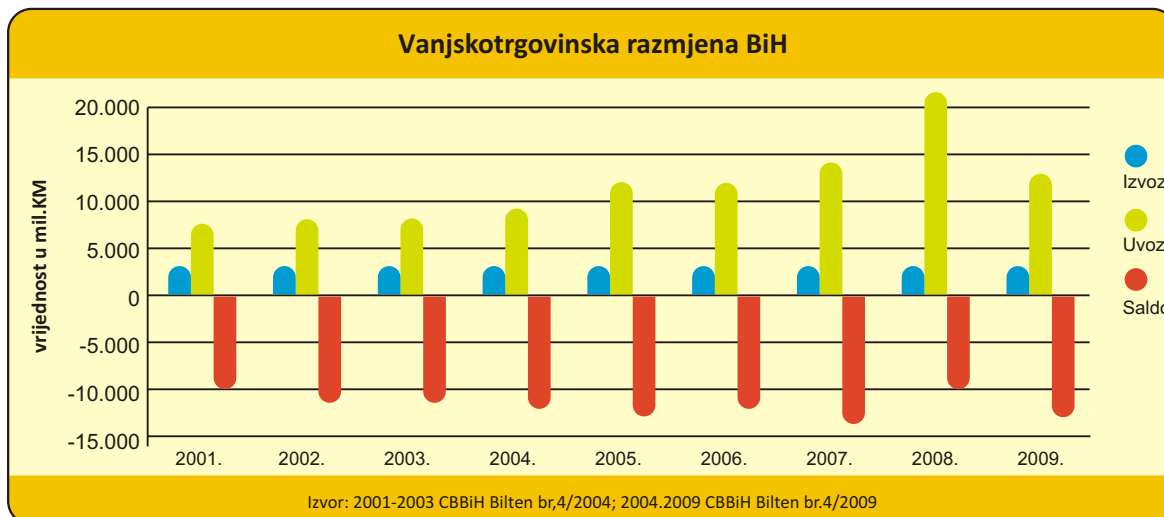
Pokazatelji	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Izvoz	2.256	2.089	2.323	2.819	3.783	5.164	5.937	6.712	5.530
Uvoz	7.331	8.048	8.319	9.306	11.179	11.389	13.898	16.293	12.348
Saldo	-5.075	-5.959	-5.996	-6.487	-7.396	-6.225	-7.961	-9.581	-6.818
Pokrivenost uvoza izvozom u %	30,8	26,0	27,9	30,3	33,8	45,3	42,7	41,2	44,8

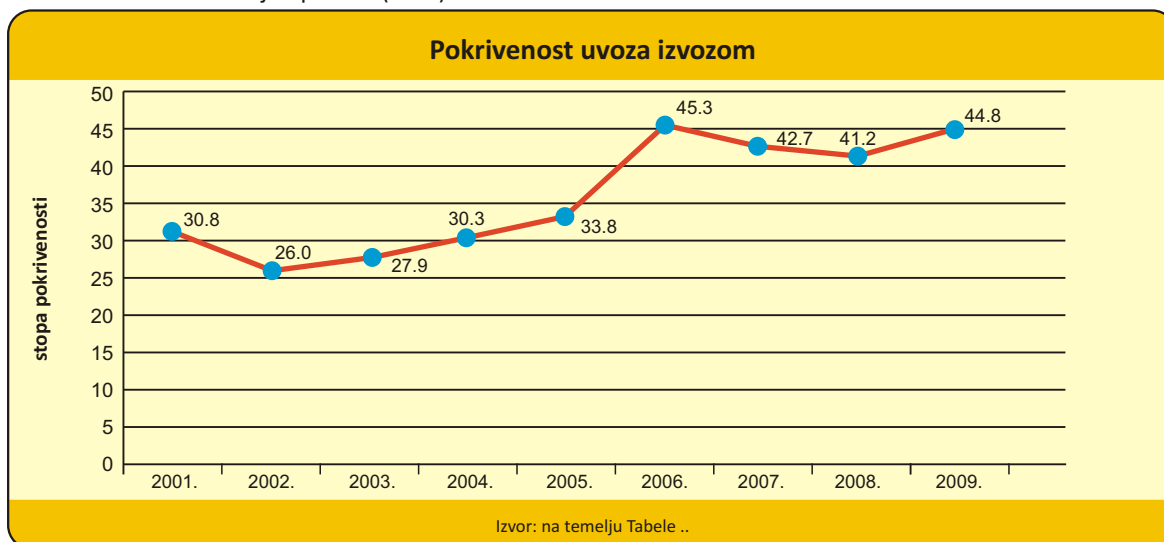
9. MRC 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj

Slika 9.3 Vanjskotrgovinska razmjena BiH

Slika 9.4 Zvanična razvojna pomoć (ODA) u mil. USD

U 2009. godini izvoz je iznosio 5,5 milijardi KM, a uvoz 12,4 milijarde KM. Posmatrano u odnosu na 2008., izvoz se smanjio za 17,6%, a uvoz za oko 24,2%. Pokrivenost uvoza izvozom u 2009. godini iznosi 44,8%, a u 2008. 41,2%. To znači da je deficit, posmatrano u odnosu na 2008., smanjen za oko 2,8 milijardi KM ili 28,8%.¹¹⁷ Domaća ekonomija je i tokom 2009. godine zadržala visoku otvorenost (jer odnos vanjskotrgovinske razmjene i veličine ekonomije iznosi 75,5%) i svrstava BiH u grupu malih otvorenih ekonomija. Vanjski debalans BiH je i u 2009. bio naglašen, iako je bitno manji u odnosu na ranije godine. Analizom proteklog perioda, može se primijetiti da BiH kontinuirano bilježi znatan deficit na tekućem računu.

Deficit tekućeg računa u 2009. iznosi 1,81 milijardu KM ili 7,5% BDP-a, što je, posmatrano u odnosu na 2008. godinu, smanjenje za 51,6%, odnosno, u apsolutnim brojkama, za 1,93 milijarde KM. Do korekcije deficita tekućeg računa dolazi zbog veoma velikog smanjenja obima trgovinske razmjene, a osnovni razlog za to predstavlja sadašnja ekonomska situacija.

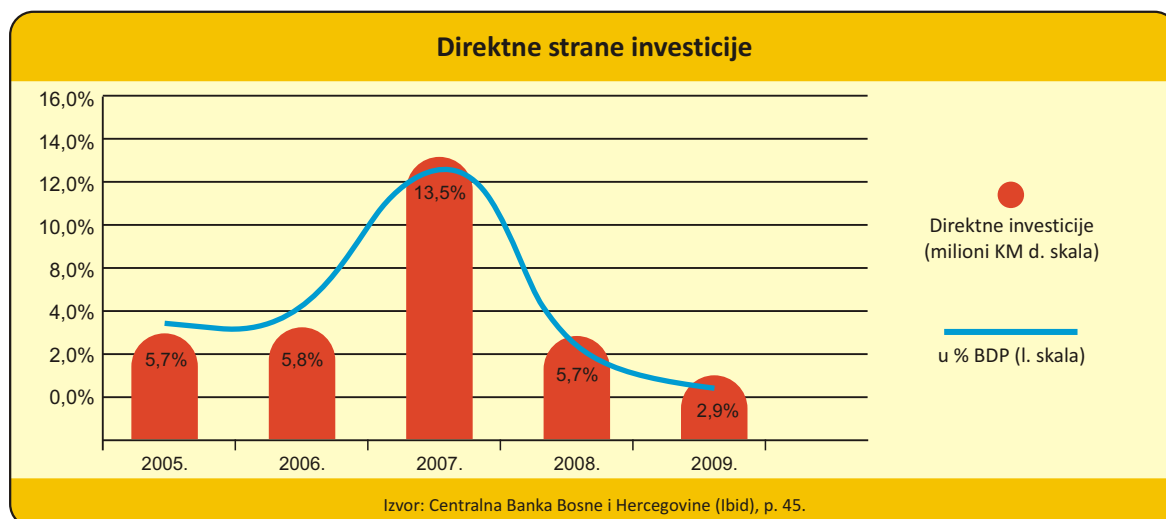
Trgovinski deficit na kraju 2009. iznosi 6,66 milijardi KM, što je za 2,77 milijardi KM, odnosno 29,4%, manje nego u 2008. godini. Ovakav pad prije je rezultat pada domaćeg uvoza nego rasta izvoza. Ukratko, deficit tekućeg računa u BiH može se objasniti trenutnim okolnostima i fazom tranzicije u kojoj se zemlja nalazi. Osnovni razlozi pada trgovinskog deficita u BiH svakako su u smanjenju obima trgovinske razmjene, ali i, u manjoj vrijednosti, svih platno-bilansnih stavki, što odražava i usporenje privrednog razvoja i rasta u BiH.¹¹⁸ Tokom 2009. primijećen je manji priliv direktnih stranih investicija u BiH u odnosu na 2008. godinu.

¹¹⁷ Vidi Centralna banka Bosne i Hercegovine, „Godišnji izvještaj 2009“, str. 41.

¹¹⁸ Vidi: Centralna banka Bosne i Hercegovine, Ibid, str. 40.

Slika 9.5. Direktne strane investicije¹¹⁹

Udio direktnih stranih investicija u BDP-u u 2009. godini predstavljao je svega 2,9%. To je najniži zabilježeni omjer u cijelom periodu za koji postoje dostupni podaci. Prema tome, u 2009. godini vrijednosti direktnih stranih investicija po procjenama CBBiH su u ukupnom neto prilivu od oko 699,3 miliona KM, što predstavlja smanjenje u odnosu na 2008. za 50,1%. Po osnovu redovnog istraživanja koje je provela CBBiH na kvartalnoj osnovi, prikupljeni su podaci o tokovima direktnih stranih investicija za prvih devet mjeseci 2009. godine. Iznosi zadržanih zarada se prikupljaju samo na godišnjem nivou, tako da nisu uključeni u vrijednosti tokova direktnih stranih investicija za 2009. godinu te samim tim nisu ni uporedivi s podacima koji su dati za prethodne godine.

Prethodni indikatori jasno ukazuju na uticaj globalne ekonomske krize. Pri tome su za malu i otvorenu ekonomiju, kao što je bosanskohercegovačka, kriza i s njom povezane promjene u tokovima kapitala, izuzetno značajni. U 2009. godini BDP je realno pao za 4,0% u zoni eura, a u EU27 BDP za 4,1%, dok je tokom 2008. BDP realno porastao za 0,8% u zoni eura i 0,9% u EU27.¹²⁰ Direktni uticaji krize na finansijska tržišta u našem regionu prilično sporo nestaju, dok se već osjeća drugi krug posljedica - kroz slabu domaću potražnju, smanjenje profita korporacija, povećanu stopu nezaposlenosti i pogoršane fiskalne pozicije. Od svih tranzicionih zemalja, samo su Albanija i Poljska ostvarile pozitivan rast BDP-a u 2009. godini. Što se ostalih država tiče, pad realnog BDP-a u baltičkim je zemljama iznosio 16%, 6% u Centralnoj Evropi i oko 4% u zemljama Jugoistočne Evrope. Hrvatska je zabilježila pad realnog BDP-a od 5,7%, dok je u Srbiji pad BDP-a iznosio 3,9%.

U 2009. vanjska zaduženost BiH prilično se povećala, tako da je na kraju godine stanje vanjskog duga iznosilo 5,1 milijardu KM, i prema tome, zaduženost je, u odnosu na stanje na kraju 2008. godine, veća za 22,6%. Vanjski dug, iskazan kao procenat BDP-a, iznosi 21,7%, što je za 5,0 procentnih poena više nego prošle godine. Glavni razlog za ovo veliko povećanje jeste aktiviranje opcionog duga prema Londonskom klubu u decembru 2009. godine, u iznosu od 436,5 miliona KM, i novo zaduživanje kod MMF-a u iznosu od 388,7 miliona KM. Sa druge strane, taj je odnos duga prema BDP-u još uvijek znatno manji nego u zemljama regije ili nekim EU članicama.

¹¹⁹ Centralna Banka Bosne i Hercegovine, Ibid, str. 45.

¹²⁰ Vidi: Centralna banka Bosne i Hercegovine, Ibid, str.14-15.

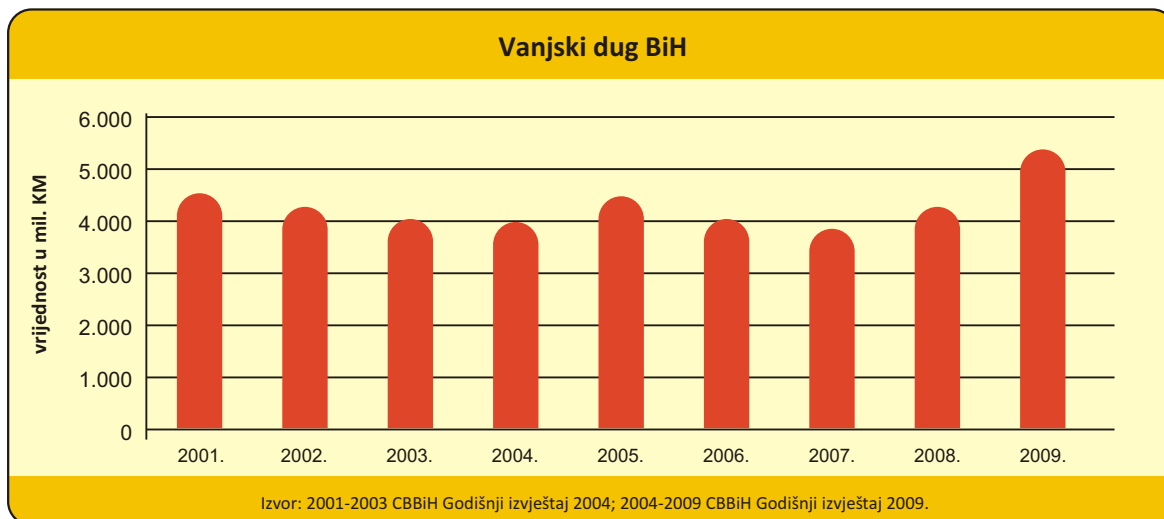

9. MRC 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj

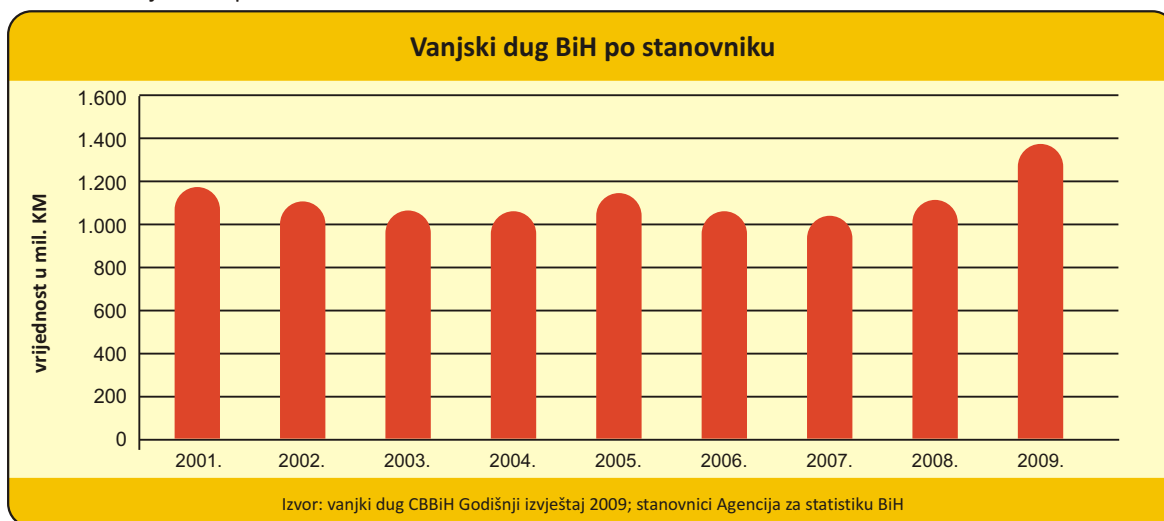
Slika 9.6. Vanjski dug BiH

Većinu kredita čine krediti Svjetske banke IDA, sa 28,4% učešća u ukupnoj masi. Iza kredita IDA je dug prema kreditorima iz Pariskog kluba sa 15,9% učešća, Londonskog kluba sa 12,5% učešća i krediti Svjetske banke - IBRD sa 10,5% učešća. Neangažirana sredstva na kraju 2009. godine iznose 1,71 milijardu KM.

Slika 9.7. Vanjski dug BiH po stanovniku

S obzirom na značaj opterećenosti vanjskim dugom za bh. ekonomiju, problemu zaduženosti trebalo bi posvetiti dosta pažnje i naročito racionalizirati potrebe zaduživanja. Ukupni iznos ne obuhvata uračunata ugovorena, ali još neangažirana sredstva, čije je povlačenje uvjetovano i odloženom implementacijom projekata. Nivo zaduženosti BiH još se kreće u granicama umjerene zaduženosti, te će obuzdavanje prekomjernog zaduživanja i namjene posuđenih sredstava biti jedno od ključnih pitanja u vezi s makroekonomskom stabilnosti u sljedećim godinama. Potrebno je napomenuti da navedeni podaci o stanju vanjskog duga ne uključuju dug privatnog sektora.

Razvoj otvorenog i nediskriminatorskog trgovinskog i finansijskog sistema

Bosna i Hercegovina je napravila korake u suzbijanju korupcije te je osnovala Agenciju za borbu protiv korupcije i donijela niz zakona, da bi, na kraju, u 2009. godini, donijela i Strategiju za borbu protiv korupcije. Istovremeno, BiH je proteklih godina bilježila pad na ljestvici CPI - Indeks percepcije korupcije TI, koji je daleko od zadovoljavajućeg.

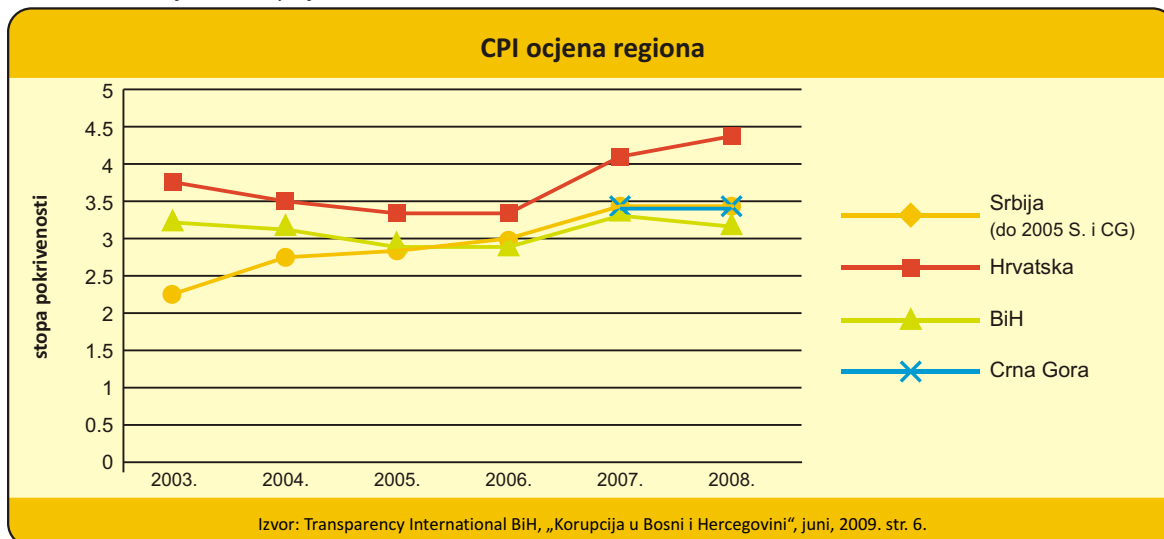
Proces otvaranja firmi i izdavanja dozvola također je podložan korupciji, što i kratkoročno i dugoročno ugrožava investicionu klimu u BiH.

9. MRC 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj

Bosna i Hercegovina bi, s ciljem rješavanja navedenih problema, trebalo da se ozbiljno pozabavi implementacijom antikoruptionske strategije. Ukoliko bude cjelovito implementirana, uz jasno definirane antikoruptionske mjere, doprinijela bi procesu borbe protiv korupcije te povećanju povjerenja javnosti u vladajuće strukture.

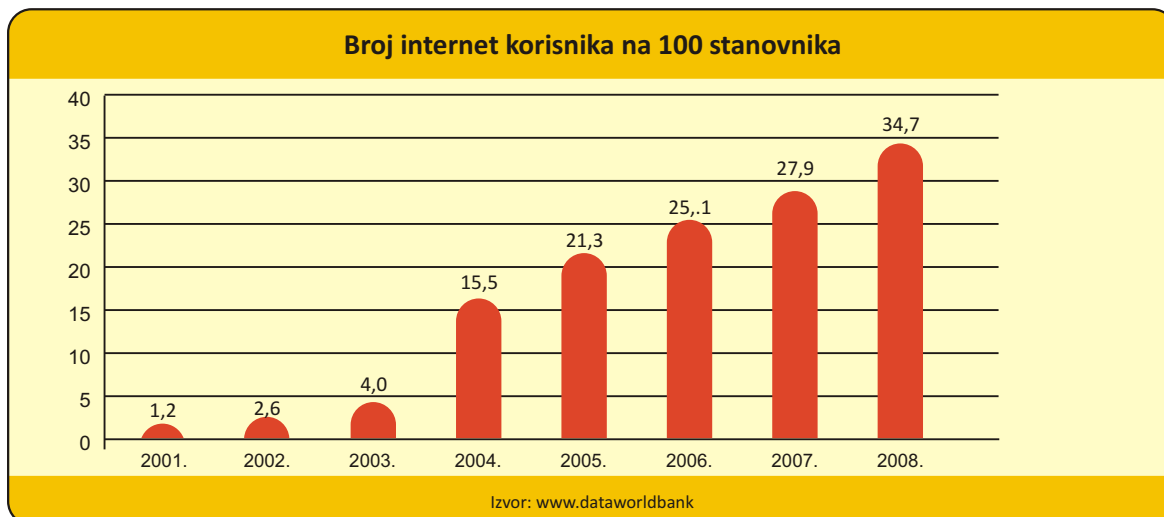
Slika 9.8. CPI ocjena korupcije

Dostupnost informacijske i komunikacijske tehnologije

Posljednji zadatak MRC-a odnosi se na širenje informacijskih i komunikacijskih tehnologija u ostvarivanju razvojnih ciljeva. Informacijske i komunikacijske tehnologije (IKT) sve više zauzimaju centralno mjesto u strategijama koje imaju za cilj povećanje konkurentnosti zemalja širom svijeta. U odnosu na 2003. godinu, u BiH se znatno poboljšala dostupnost informacijskih tehnologija.

Slika 9.9. Broj internet korisnika na 100 stanovnika

S obzirom na to da je IKT od iznimne važnosti u osposobljavanju zemalja sa srednjim dohotkom u postizanju viših etapa rasta i ostvarivanja ekonomske i socijalne transformacije, BiH svakako ne može sebi priuštiti da bude izostavljena iz procesa razvoja i širenja informacijskih tehnologija.

Transformacija iz klasičnog u informacijsko društvo jedan je od osnovnih preduslova za integriranje u Evropsku uniju. Preduslov za uspostavljanje informacijskog društva leži u razvijenoj i rasprostranjenoj IKT infrastrukturi, kao mediju za protok informacija, koju čine telekomunikacijske mreže i strateški informacijski sistemi. Postojeća infrastrukturna mreža, iako tehnološki savremena, nije u potpunosti iskorištena.

9. MRC 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj

Tokom proteklih godina, na državnom nivou usvojeni su politika, strategija i akcioni plan razvoja informacijskog društva u BiH, koji za temu imaju sljedeće oblasti: IKT infrastruktura, IKT industrija, e-poslovanje, e-obrazovanje, e-zdravstvena zaštita, e-vlada, e-zakoni, e-okoliš, (na osnovu eSEE Agende, regionalnog strateškog dokumenta za razvoj informacijskog društva u zemljama Jugoistočne Evrope iz 2002. godine). Tokom 2005. godine usvojeni su propisi koji se odnose na tržište širokopojasne mreže i međunarodne međuveze sa globalnim mrežama,¹²¹ a u 2006. je usvojen bazni zakon o elektronskom potpisu. U 2007. godini usvojen je regionalni okvir za razvoj informacijskog društva u Jugoistočnoj Evropi (e-SEE Agenda+¹²²). U 2008. godini na nivou BiH usvojena je Politika za sektor telekomunikacija za period 2008-2012. godina i Razvojna strategija za sektor telekomunikacija za period 2008-2012. godina.¹²³

EU integracije

Vodeći dokument implementacije Strategije integriranja BiH u EU je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (uključujući Prelazni/Privremeni sporazum), koji je "eksterni" u smislu da ispunjenje odredbi predstavlja međunarodnu obavezu Bosne i Hercegovine. Do kraja 2009. godine SSP je ratificiralo 20 zemalja (od EU-27), a do konačne ratifikacije primjenjuje se Prelazni sporazum.

Sporazum promovira saradnju u sljedećim područjima: promoviranje slobode kretanja robe; stvaranje efikasnih institucija; razvoj tržišne ekonomije; smanjenje kriminala i korupcije; promoviranje reforme visokog obrazovanja; razvoj demokratije, ljudskih prava i nezavisnih medija i unapređenje transportne infrastrukture u regiji.

Sporazum o evropskom partnerstvu, partnerstvu između Bosne i Hercegovine i zemalja članica EU je sastavni dio SSP-a i ima zadatak da pripremi Bosnu i Hercegovinu za veći nivo integracije sa EU. Sporazum definiše kratkoročne i srednjoročne prioritete saradnje između Bosne i Hercegovine i EU. Sporazum je revidiran 2007. godine, a novi prioritete su prilagođeni specifičnim potrebama zemlje u ovoj fazi pristupanja EU. U tom pogledu, Bosna i Hercegovina je napravila plan ispunjenja prioriteta iz evropskog partnerstva, zajedno sa rokovima i specifičnim mjerama.¹²⁴ Ključni prioritete u okviru Evropskog partnerstva su:

- implementirati strategiju reforme javne uprave iz 2006. godine i osigurati adekvatno finansiranje ministarstava i institucija na državnom nivou;
- jačanje administrativnih kapaciteta u pripremi za realizaciju obaveza iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i Privremenog sporazuma;
- postići značajan napredak na stvaranju jedinstvenog ekonomskog prostora u Bosni i Hercegovini, koji će podržati slobodu kretanja robe, kapitala, usluga i lica;
- smanjiti strukturalnu nefleksibilnost, koja utiče na funkcioniranje tržišta rada, posebno na oporezivanje rada, socijalna davanja i mehanizme utvrđivanja plata, s ciljem povećanja radnog učesća i stopa zaposlenosti;
- preduzeti mjere za postizanje funkcionalnijih i održivijih institucionalnih struktura i bolje poštivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda;
- Sporazum, također, definiše okvir za finansijsku pomoć EU. Prioritete navedeni u Sporazumu uključuju kratkoročne prioritete, za koje se očekuju da budu ostvareni u roku od jedne do dvije godine, kao i srednjoročne prioritete, za koje se očekuje da budu ostvareni u periodu od tri do četiri godine. Prioritete se odnose na usvajanje novog zakonodavstva, te njegovu primjenu.

Preuzimanje *Acquis Communautaire* predstavlja najkompleksniji i najdugotrajniji posao u cjelokupnom procesu evropskih integracija. Imajući u vidu trenutne, odnosno predstojeće obaveze na osnovu člana 70. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, Direkcija za evropske integracije BiH (sektor zadužen za usklađivanje pravnog sistema Bosne i Hercegovine s *Acquis Communautaireom*) izdvojila je pravne

¹²¹ bSEE Action Plan for Broadband Development in SEE adopted in Thessaloniki on 1st July 2005 bSEE Akcioni plan za razvoj širokopojasnog pristupa u JIE usvojen u Solunu, 1. jula 2005.

¹²² E-SEE Agenda Plus, Sarajevo, 29. oktobar, 2007.

¹²³ Vidi: Vijeće ministara BiH „Strategija razvoja nauke u Bosni i Hercegovini 2010-2015“, novembar, 2009.

¹²⁴ Vidi: Vijeće ministara BiH, Direkcija za evropske integracije, „Akcioni plan za realizaciju prioriteta iz dokumenta Evropsko partnerstvo sa BiH“, 2008.

9. MRC 8: Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj

propise Evropske unije i dijelove *acquisa* u formi naslova sekundarnih izvora¹²⁵ - uredbi i direktiva potrebnih za provedbu Evropskog partnerstva i Privremenog sporazuma, što je pretočeno u dokument pod nazivom „Program prioriteta usklađivanja u zakonodavnim aktivnostima za provedbu Evropskog partnerstva i Privremenog sporazuma“.¹²⁶

Ispunjavanje obaveza potrebnih za članstvo Bosne i Hercegovine u EU zahtijeva razvijanje određenih institucionalnih kapaciteta zemlje. Pored ulaganja vlastitih sredstava, Bosna i Hercegovina može dobiti dopunska finansijska sredstva iz drugih izvora za potrebe procesa evropskih integracija. Posebno je značajno spomenuti pretpristupnu finansijsku pomoć Evropske unije, odnosno njen ključni finansijski instrument za period 2007-2013. godina - Instrument pretpristupne pomoći (IPA). Kao zemlja potencijalni kandidat, BiH ima na raspolaganju prve dvije komponente IPA-e: podrška tranziciji i institucionalnoj izgradnji i podrška učešću u prekograničnoj saradnji. Sticanjem statusa kandidata otvoriće se i mogućnost korištenja i preostale tri komponente IPA-e: regionalni razvoj, razvoj ljudskih resursa i ruralni razvoj.

Zaključak

BiH je u periodu 2000-2010. godina ostvarila uslove za učešće u globalnom partnerstvu te tako napravila značajan korak naprijed. Imajući u vidu posljedice rata, veoma prisutne na početku ovog perioda, riječ je o velikom napretku. Ovisnost države od vanjske pomoći je značajno smanjena tokom vremena i uspostavljen je mehanizam koordinacije razvojne pomoći, koji omogućava bolje upravljanje razvojnom pomoći u skladu sa domaćim prioritetima i strategijama.

Procijenjeno je da će u 2015. godini udio ukupnog duga u BDP-u, uz povećanje od 22,5% ostati umjeren, a da će udio direktnih stranih investicija u BDP-u iznositi 5% (što je značajan rast u odnosu na 2007.), da će učešće izvoza u BDP-u porasti na 30%, te da će stopa nezaposlenosti među mladima pasti na 29,5%. Broj internet korisnika na 100 stanovnika povećat će se na 40%.

Preporuke

- Provođenje prioriteta i mjera srednjoročne Razvojne strategije BiH, posebno onih koji se odnose na vanjski sektor:
  - o privlačenje inostranih direktnih investicija, a posebno stvaranjem uslova za pojavu „investicionih proizvoda“ i uslova za javno-privatna partnerstva;
  - o poboljšanje vanjske trgovine povećanjem izvoza tehnološki konkurentne robe i supstitucijom uvoza strateških proizvoda;
  - o jačanje integracije BiH u međunarodnu trgovinu, pristupanje u punopravno članstvo WTO-a i jačanje njene pozicije u CEFTA-i;
- Dosljedno provoditi usvojenu antikorupcijsku strategiju i jačati pravosudne institucije;
- Provoditi obaveze iz usvojenih dokumenata Evropskog partnerstva i SSP-a i kontinuirano usklađivati zakonodavstvo sa *acquis communautaireom*.
- Izgraditi savremenu naučno-tehnološku i poslovnu bazu:
  - o razvijati intelektualni kapital, uključujući i povezivanje visokostručnog kadra iz dijaspore;
  - o osnivati, razvijati i umrežavati naučno-istraživačke institute kao i univerzitetske istraživačke centre, centre za transfer tehnologija, inovacione centre, poslovne inkubatore, tehnološke parkove, poslovne zone, klastere i ostale vrste poslovne infrastrukture;
  - o povećati finansijska izdvajanja iz javnih sredstava kao i veće učešće privrede u finansiranju istraživanja i inovatora;
  - o poticati primjenu savremenih informacijskih i komunikacijskih tehnologija (ubrzan razvoj informacijskog društva u BiH);
  - o unapređivati saradnju istraživačkih organizacija i privrede;
  - o poticati integraciju u svjetske naučno-istraživačke i tehnološke tokove;
  - o implementirati prioritete iz Strategije razvoja nauke u Bosni i Hercegovini 2010-2015.

¹²⁵ Članom 249. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice, kao primarnim izvorom *acquisa*, utvrđeno je koje pravne propise i s kojim stepenom obaveznosti donose institucije Evropske unije.

¹²⁶ Vijeće ministara BiH je na svojoj 10. tematskoj sjednici, održanoj 21. jula 2009. godine, usvojilo Program.

10. Opći zaključak

Znatan napredak prema ostvarenju Milenijskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini napravljen je u periodu 2000-2010. godina. Revizija 68 indikatora MRC-a za praćenje napretka u BiH u ovom izvještaju jasno ukazuje koje oblasti zahtijevaju posebnu pažnju ukoliko BiH želi ostvariti ispunjenje svih zadatih MRC-ova do 2015. godine. Važno je istaći da u period 2010-2015. godina Bosna i Hercegovina ulazi sa definiranim i usvojenim strateškim dokumentima u oblasti zapošljavanja, obrazovanja i nauke, a da su pripremljeni i pred usvajanjem srednjoročne razvojne strategije sa Akcionim planovima - Razvojna strategija BiH i Strategija socijalnog uključivanja BiH.

Napredak prema MRC-u 1 - Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad

BiH je u posmatranom periodu ostvarila značajan napredak ka ostvarenju MRC-a 1. Takav je napredak posebno značajan ako se ima na umu da je u prvu deceniju 21. stoljeća BiH ušla sa još uvijek veoma izraženim posljedicama rata od 1992-1995. godine. Prije svega, sa posljedicama velikih ljudskih i materijalnih gubitaka, izgubljenog BDP-a u ratnom periodu, te odljevom ljudskih kapaciteta emigriranjem velikog dijela njene kvalificirane radne snage. Na početku ovog vijeka nivo ekonomske razvijenosti BiH bio je znatno ispod onog koji je dosegnut u posljednjim prijeratnim godinama. To je svakako uticalo, prije svega, na stanje indikatora MRC-a u 2000/2001. godini. U tom periodu BiH je prolazila kroz tranziciju, proces privatizacije, uvođenja tržišnih institucija prije svega, čime su se tek stvarale osnove za dinamičan razvoj.

Rast BDP-a od prosječno 6% godišnje doveo je do smanjenja siromaštva za skoro 4 procentna poena i porasta broja zaposlenih za 10% procentnih poena. Takav pozitivan trend zaustavljen je posljedicama globalne ekonomske krize u 2009. godini. Visoka nezaposlenost, veća od regionalnog prosjeka, ostaje problem. Relativno umjeren pad BDP-a u 2009. godini, u poređenju sa drugim zemljama, te stabilan finansijski sistem, osnova su za realne procjene pozitivne dinamike rasta BDP-a od 2010. Stoga se procjene u smislu značajnog smanjenja siromaštva i nezaposlenosti u 2015. godini mogu smatrati realnim. U kontekstu MRC-a 1, posebno ranjive grupe su djeca, mladi, osobe sa invaliditetom, Romi, starije osobe i izbjeglice i raseljena lica. U pogledu stanja na tržištu rada, uz problem viška nezaposlenih, važno je istaći da je smanjeno učešće zaposlenih u nezvaničnom sektoru dobrim dijelom posljedica uvođenja PDV-a. Za BiH je veoma važno da nastavi reforme u socijalnom sektoru i razvoju aktivnih politika tržišta rada, posebno u kontekstu potpisanog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, čija će dosljedna implementacija ubrzati bosanskohercegovačke euroatlantske integracije.

Napredak prema MRC-u 2 - Dostići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja

U kontekstu daljnjeg napretka u ostvarivanju ne samo MRC-a 2, već i ostalih ciljeva MRC-a, prije svega MRC-ova 1 i 3, BiH mora pojačati napore na razvijanju i reformi obrazovnog sistema. Prioritet je, svakako, univerzalna obuhvaćenost osnovnim obrazovanjem jer na tome počiva mogući napredak na višim nivoima obrazovanja. Istovremeno, važno je poboljšati i više nivoe obrazovanja i riječ je o komplementarnim procesima. Dok su veliki izgledi da će cilj univerzalne obuhvaćenosti osnovnim obrazovanjem u 2015. godini biti ostvaren, važno će biti fokusirati se na više nivoe obrazovanja, posebno njihov kvalitet, te povezanost sa tržištem rada. Trebalo bi učiniti ozbiljne napore kako bi se povećao udio potrošnje za obrazovanje u BDP-u, te na reformi sistema obrazovanja u skladu sa standardima EU (Bolonjski proces).

Napredak prema MRC-u 3 - Unapređenje jednakopravnosti spolova i osnaživanje žena

Kada je riječ o MRC-u 3, u BiH je u periodu 2000-2010. godina ostvaren veoma veliki napredak u izgradnji zakonskog i institucionalnog okvira za unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena. Sa druge strane, u stvarnom životu, praksi zapošljavanja, mogućnostima sticanja dohotka i političkoj participaciji, pozitivne promjene su skromne.

Zakonski i institucionalni okvir su dobra osnova za povećane napore u njihovoj implementaciji, te stvarnim promjenama ka jednakopravnosti spolova. Zato je neophodno poštivanje i primjena Zakona o

ravnopravnosti spolova, implementacija Gender akcionog plana (GAP) u Bosni i Hercegovini tako da institucije vlasti na svim nivoima i drugi akteri ispune svoje obaveze i odgovornosti definirane GAP-om. Jednako je važna i primjena preporuka UN CEDAW Komiteta za BiH (iz 2006. godine) i drugih važećih međunarodnih standarda.

Napredak prema MRC-u 4 - Smanjiti smrtnost djece

Bosna i Hercegovina je tokom proteklih 10 godina ostvarila stabilan napredak na smanjenju smrtnosti djece te unapređenju njihovog zdravlja. Kako to pokazuju i stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina (U5MR), stopa smrtnosti novorođenčadi (IMR) i stopa djece primovakcinirane protiv malih boginja, kako bi postigla ciljeve zacrtane za 2015. godinu, BiH bi trebalo dodatno ojačati zdravstvene informacijske sisteme (prikupljanje podataka), osigurati implementaciju činjenično zasnovanih i integriranih programa zdravstvene zaštite djece i jačati sistem zdravstva kako bi mogao na adekvatan način odgovoriti zdravstvenim potrebama stanovništva.

Napredak prema MRC-u 5 - Unapređivanje zdravog materinstva

Uz nesumnjive rezultate u realizaciji MRC-a 5, tj. u poboljšanju zdravlja majki, BiH se suočava sa ozbiljnim demografskim i populacijskim problemima - padom nataliteta, prije svega. Stoga bi trebalo intenzivnije raditi na populacijskoj politici i socijalnoj zaštiti porodica sa djecom. U razvoju sistema zaštite porodica s djecom, te u tom kontekstu i zdravlja majki, implementacija Strategije socijalnog uključivanja kao i niz postojećih aktivnosti u lokalnim zajednicama, svakako će doprinijeti daljnjem napretku u ostvarenju MRC-a 5 i rješavanju populacijskih problema u BiH.

Napredak prema MRC-u 6 - Suzbijati HIV/AIDS, malariju i druge zarazne bolesti

BiH je ostvarila značajan napredak u borbi protiv HIV-a/AIDS-a i tuberkuloze. Stopa prevalencije tuberkuloze (TBC) se, u odnosu na polazne podatke iz 2000/2001. godine, smanjila. Ovakav bi napredak, međutim, trebalo nastaviti kako bi se uspio ostvariti MRC 6. Borbu protiv HIV-a/AIDS-a i tuberkuloze trebalo bi integrirati u širu reformu sistema zdravstvene zaštite kako bi se osigurala kvalitetna preventivna zaštita i tretman, odnosno liječenje za sve.

Napredak prema MRC-u 7 - Osigurati održivost okoliša

Ostvaren je napredak ka održivosti okoliša i postizanju MRC-a 7. Ciljevi zacrtani za 2015. godinu veći pristup pitkoj vodi i sistemima odvoda otpadnih voda (kanalizaciji) uglavnom su veći postignuti, ali je potrebno uložiti dodatne napore kako bi se osiguralo da pristup ovim servisima imaju svi. Jačanje kapaciteta domaćih institucija i kvalitetnija integracija pitanja koja se tiču okoliša u sektorske politike uveliko bi doprinijeli efikasnom korištenju energije i prirodnih resursa kao i postizanju ciljeva koji se odnose na smanjenje emisije karbon-dioksida.

Napredak prema MRC-u 8 - Uspostaviti globalno partnerstvo za razvoj

BiH je u periodu 2000-2010. godina osigurala uslove za daljnji razvoj globalnog partnerstva i u tom pravcu napravila značajan korak naprijed. Ovisnost države od vanjske pomoći je značajno smanjena tokom vremena i uspostavljen je mehanizam koordinacije razvojne pomoći koji omogućava bolje upravljanje u skladu sa domaćim prioritetima i strategijama. Kao mala i otvorena zemlja, koja je još uvijek u procesu tranzicije, BiH i dalje ima veliki vanjskotrgovinski deficit, koji se, međutim, uspio značajno smanjiti. Vanjski dug BiH i njegovo povećanje u 2009. godini zbog aranžmana sa MMF-om znatno je manji (kao procenat BDP-a) od nivoa zaduženosti susjednih zemalja. Uz napredak u izgradnji institucionalnih i zakonskih okvira za suzbijanje korupcije, korupcija i dalje ostaje ozbiljan problem za zemlju. Napredak u oblasti korištenja informacijskih tehnologija ograničava nizak stepen ulaganja u nove tehnologije i inovacije.

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a (osim ako nije drugačije navedeno)*	Izvori	Komentari	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno					
a	b	c	d	e	f	g	h	i
CILJ 1: Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad								
1.A Zadatak: Prepoloviti, u periodu između 1990. i 2015. godine, udio ljudi sa prihodom ispod jednog dolara dnevno								
1.1. Procenat ljudi ispod apsolutne linije siromaštva	19,5	16,0	14,0	14,0 (2007.)	9,0	b) SB, Procjena stanja siromaštva za 2003. godinu, podaci iz Ankete o mjerjenju životnog standarda - LSMS 2000/2001. d) APD 2007., proračun SB e) Ibid	Metodologija SB-a; apsolutna linija siromaštva prema liniji siromaštva iz LSMS 2001., 205 KM mjesečno, cijene iz 2007. Ciljevi za 2015. godinu spominju se u grafikonu, strana 21. Izvještaj o MRC-u za 2004.	izvjesno
1.2. Relativna stopa siromaštva u %	18,3 (2004.)	n/d	18,2	18,2 (2007.)	14,0	a) APD 2004., publikacija Agencije za statistiku BiH (BHAS) b) APD 2007., publikacija BHAS e) Ibid	Ovaj indikator koristi EU za praćenje riika od siromaštva i socijalne isključenosti, stoga je inkorporiran i za BiH. Relativna linija siromaštva definira se kao 60% prosječne potrošnje po odraslom članu domaćinstva. Utvrđeno je da je u 2007. godini ta linija iznosila 386 KM mjesečno po odraslom članu domaćinstva, a u 2004. 3111 KM. Za 200/2001. godinu nije izračunavana relativna linija siromaštva. Prijedlog nedostajućeg cilja/zadatka za 2015. godinu daje se na osnovu drugih utvrđenih zadataka i trenda u podacima.	izvjesno
1.3. Udio petine najsiromašnijih u ukupnoj državnoj potrošnji u %	9,5	n/d	7,2	7,2 (2007.)	>10	b) LSMS 2000/2001. d) APD 2007., publikacija BHAS e) Ibid	Prijedlog nedostajućeg cilja/zadatka za 2015. daje se na osnovu drugih i novijih podataka.	moгуće
1.B Zadatak : Postići puno i produktivno zapošljavanje i pristojan (određen) posao za sve, uključujući žene i mlade								
1.4. Stopa zaposlenosti u odnosu na radno sposobno stanovništvo u %	36,1	n/d	31,2	33,1 (2009.) 32,5 (2010.)	37,3	b) Živjeti u BiH, Izvještaj o 4. talasu panel studije, 2004. d) Proračun na osnovu podataka iz ARS 2007. e) Proračun na osnovu podataka iz ARS 2009., 2010.	Premda se ne nalazi u prethodnom setu indikatora MRC-a za BiH, ovaj se indikator nalazi na zvaničnoj globalnoj listi indikatora MRC-a te je stoga uključen u ovu tabelu. Prijedlog nedostajućeg cilja/zadatka za 2015. daje se na osnovu drugih i novijih podataka. Prema ILO metodologiji.	moгуće
1.C Zadatak: Prepoloviti, u periodu između 1990. i 2015. godine, udio ljudi koji su nehranjeni								
1.5. Nehranjenost djece do 5 godina u %	4,2 (2000.)	n/d	1,5 (2006.)	1,5 (2006.)	0	b) Statistički odjel UN-a, UNICEF d) MICS 2006. e) Ibid		izvjesno
1.6. Udio stanovništva koji živi ispod nivoa minimalne potrebne kalorične vrijednosti ishrane u %	Manje od 5 (2002.)	n/d	d1) 0.52 (2007.) d2) Manje od 5 (2004-2006.)	e1) 0.52 (2007.) e2) Manje od 5 (2004-2006.)	Skoro 0	b) FAOSTAT d 1) APD 2007., d 2) FAOSTAT e) Ibid	d 1) Procenat stanovništva čija ukupna potrošnja i za prehrambene i neprehrambene svrhe iznosi manje od linije siromaštva mjerene na osnovu minimalne potrebne kalorične vrijednosti ishrane.	izvjesno
Dodatni indikatori za BiH								
1.7. Ginijev indeks	26,0	25,0	33,3	33,3 (2007.)	20,0	b) DataWorldBank d) SB, Ažurirani izvještaj o siromaštvu za BiH za 2009. godinu e) Ibid	28,02 za 2001. i 36,3 za 2007. godinu prema SB WDI 2010. Ginijev koeficijent predstavlja mjeru nejednakosti. Kreće se od 0 do 1. Ginijev indeks predstavlja Ginijev koeficijent izražen u procentima i dobiva se ako se Ginijev koeficijent pomnoži sa 100.	neizvjesno

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a (osim ako nije drugačije navedeno)*	Izvori	Komentari	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno						
a	b	c	d	e	f	g	h	i	
1.8. Stopa nezaposlenosti u %	ILO definicija	22,9	22	29,0	24,1 (2009.); 29,9 (2010.)	22,0	b) Živjeti u BiH, Izvještaj o 4. talasu panel studije, 2004. d) Anкета o radnoj snazi 2009., 2010. e) Ibid	Registrirana nezaposlenost prema zvaničnoj evidenciji statistike, odnosno biroa za zapošljavanje. Ciljevi/zadaci za 2015. ostaju kao i u PRSP-u. Strategija zapošljavanja u BiH od 2010. do 2014. godine ima za cilj godišnje povećanje stope zaposlenosti za 2%.	neizvjesno
	registrirana	43,4	30	44,1	42,7	30,0	b) Statistika zaposlenosti BHAS d) Ibid e) Ibid		neizvjesno
1.9. Učešće neformalnog sektora u ukupnoj zaposlenosti u %	b1) 33,3 b2) 36,5	n/d	d1) 21,4 d2) 33,6 (2006.)	e1) 20,1 e2) 33,6 (2006.)	f1) 16,0 f2) 25	b1) Živjeti u BiH 2004., Statistika zaposlenosti BHAS b2) ILO i Vijeće Evrope, 2007/08. "Analiza politike zapošljavanja u BiH", proračun na osnovu LMSM 2000/2001. d 1 i e 1) Anкета o radnoj snazi 2009. d 2 i e 2) ILO i Vijeće Evrope, 2007/08. "Analiza politike zapošljavanja u BiH", proračun na osnovu Ankete o radnoj snazi 2006.	d 1) 36,2 prema LSMS-u u 2001.; Proračun na temelju razlike broja registriranih zaposlenih i zaposlenih prema ILO. f 1) Prijedlog nedostajućeg cilja/zadatka za 2015. daje se na osnovu drugih ciljeva/zadataka i novijih trendova. f 2) Prijedlog nedostajućeg cilja/zadatka za 2015. dat je u skladu s kalkulacijom ILO i Vijeća Evrope.	moгуće	
1.10. Odnos najbogatije i najsiromašnije petine stanovništva (najbogatiji: najsiromašnji 20%)	35,8:9,5=3,8	n/d	41,45:7,22=5,7	41,45:7,22=5,7 (2007.)		b) LSMS 2000/2001. d) APD 2007. e) Ibid	Za izračunavanje ovog odnosa korišten je decimalni udio distribucije potrošnje.	nema podataka	
1.11. Stvarna godišnja stopa rasta BDP-a u %	4,1	5,5	6,2	-3,2	5,0	b) CBBiH, Bilten 4/2002. d) CBBiH Bilten 4/2009. e) CBBiH, Godišnji izvještaj 2009.	Prema prethodnim rezultatima BHAS-a, stopa rasta GDP-a u 2009. godini iznosila je -2,87%. Prijedlog nedostajućeg cilja/zadatka za 2015. daje se na osnovu drugih ciljeva/zadataka i trendova podataka.	moгуće	
1.12. Stopa nezaposlenosti za dobnu grupu od 15-24 godine u %	34,8 (dobna grupa od 19-24 godine)	30	58,4	47,5	12	b) LSMS 2000/2001. d) Anкета o radnoj snazi 2007. e) Anкета o radnoj snazi 2009., BHAS	ILO metodologija Cilj utvrđen za 2015. bio je nerealan. Strategija zapošljavanja u BiH od 2010. do 2014. godine ima za cilj smanjiti stopu nezaposlenosti mladih na 30%.	neizvjesno	
1.13. Prosječna godišnja stopa inflacije u %	3,1	2,2	1,5	-0,4	manje od 4	b) CBBiH, Godišnji izvještaj 2007. d) CBBiH, Godišnji izvještaj 2009. e) Ibid	Inflacija mjerena indeksom potrošačkih cijena (CPI)	postignut	
CILJ 2: Postići sveobuhvatnost osnovnog obrazovanja									
2.A Zadatak: Osigurati da, do 2015. godine, djeca, dječaci i djevojčice, svuda mogu završiti osnovno obrazovanje									
2.1. Neto stopa upisa u osnovnu školu u %	b1) 97 b2) 95 b3) 92,8 b4) 98,9	95	98,4 (2005/6.) 98,3 (m) 98,6 (ž)	96	100	b 1) BiH HDR 2002. b 2) Procjena stanja siromaštva u BiH SB iz 2003. b 3) BiH od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti ESCSPE, 2002. b 4) LSMS d) MICS 2006. e) Statistika obrazovanja FZSBIH, RZS RS i BD	d) 97,9 odnosi se na neto pohađanje – prema MICS 2006. na str. 104. pokazatelj 54, ukazuje na neto stopu upisa za 2006. od 90,7%. Neto stopa pohađanja na strani 105. pokazatelj 55, iznosi 98,4%. e) Stopa upisa za 2009. godinu izračunata na temelju broja upisanih u osnovnu školu i dobne strukture stanovništva prema Anketi radne snage 2009. Napredak u ostvarenju zacrtanih ciljeva označen narančastim (moгуće postići) zbog nedosljednosti podataka iz indikatora (stopa upisa u odnosu na stopu pohađanja).	moгуće/ izvjesno	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a (osim ako nije drugačije navedeno)*	Izvori	Komentari	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno					
a	b	c	d	e	f	g	h	i
2.2.Procent učenika 5. razreda od broja upisanih u 1. razred	ukupno	99,0		99,8	99,8	100,0 b) MICS 2000. d) MICS 2006. e) Ibid	Podaci u koloni za 2007. odnose se na 2005-2006. godinu; pokazatelj 57 prema MICS Prijedlog nedostajućeg cilja/zadatka za 2015. godinu daje se na osnovu drugih utvrđenih zadataka i trenda podataka.	izvjesno
	muškarci	99,2	99	99,6	99,6			
	žene	98,8		100,0	100,0			
2.3.Stopa pismenosti u dobi od 15 – 24 godine u %	ukupno	99,6		n/d	99,2	100,0 b) Razvojni indikatori iz Zajedničke studije za BiH, konačni nacrt, 2002. d) MICS 2006. e) Zvanična baza podataka UN-a o indikatorima MRC za 2008.	Podaci u koloni za 2007. odnose se na 2005-2006. godinu, pokazatelj 60 prema MICS Prijedlog nedostajućeg cilja/zadatka za 2015. godinu daje se na osnovu drugih utvrđenih zadataka i trenda podataka.	Izvjesno
	muškarci	99,6	99	n/d	99,7			
	žene	99,7		99,6	98,7			
Dodatni indikatori za BiH								
2.4.Stopa upisa u srednje škole u %	b1) 56,8 b2) 72,6 b3) 68,3	75		79,3 (2005/06) 77,9 (m) 81,1 (ž)	77	85 b1) BiH NHDR 2002. b2) Procjena stanja siromaštva u BiH SB na osnovu LSMS 2000/2001. b3) LSMS 2000/2001. d) Neto stopa pohađanja u srednjim školama, MICS 2006. e) Statistika obrazovanja FZSBiH, RZS RS i BD i ARS 2009., proračun.	d 1) 79,3% odnosi se na neto stopu pohađanja MICS pokazatelj 56, strana 106. Neto stopa završetka osnovne škole iznosi 86,6% i stopa prelaska u srednjoškolsko obrazovanje 92,7%. e) Stopa upisa za 2009. godinu izračunata na temelju broja upisanih u srednju školu i dobne strukture stanovništva prema Anketi radne snage 2009.	moгуće
2.5.Stopa upisa na visoko obrazovanje	b1) 19,8 b2) 24,2 b3) 23,0	25		d1) 25 (2004.) d2) 33,5 (2007.)	e1) 34 (2008.) e2) 50 (2009.)	35 b1) BiH NHDR 2002. b2) Procjena stanja siromaštva u BiH SB iz 2003., podaci na osnovu LSMS 2000/2001. b3) LSMS 2000/2001. d1) Ministarstvo civilnih poslova BiH, 2004., državni izvještaj „Razvoj obrazovanja u BiH“ d 2 i e 1) procjena iz Data World Bank (bruto stopa) e 2) Statistika obrazovanja FZSBiH, RZS RS i BD i ARS 2009., proračun	e2) Revidirana procjena na temelju izmijenjenih trendova u odnosu na MRC 2003. Stopa upisa za 2009. godinu izračunata na temelju broja upisanih studenata na I godinu studija i dobne strukture stanovništva prema Anketi radne snage 2009.	izvjesno
2.6.Obuhvaćenost djece predškolskim obrazovanjem u %	4,3	12		6,4 8,0 (ž) 4,7 (m)	9,9	25,0 b) Procjena stanja siromaštva u BiH SB iz 2003., informacije na temelju LSMS 2000/2001. d) MICS 2006. e) Proračun na osnovu podataka iz dokumenta Statistika obrazovanja FZSBiH, RZS RS i BD	Podaci u koloni za 2007. odnose se na 2005-2006. g., pokazatelj 52 prema MICS. Stopa upisa za 2009. izračunata na temelju broja upisane djece u predškolsko obrazovanje i dobne strukture stanovništva prema Anketi radne snage 2009.	neizvjesno

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a (osim ako nije drugačije navedeno)*	Izvori	Komentari	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno						
a	b	c	d	e	f	g	h	i	
2.7.Procentat BDP-a za obrazovanje	b1) 5,2 b2) 6,0 b3) 6,8 (FBiH) 3,6 (RS)	5,6 (FBiH) 4,5 (RS)	4,14	4.51 (2008.)	7,5	b1) Procjena, NHDR MRC 2003. b2) BiH od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti, ESCSPE, 2002. b3) SB, Procjena stanja siromaštva 2003. d i e) BHAS, Bilten 10/09	Prema revidiranoj SRS/PRSP, izdvajanja za obrazovanje u 2007. su 4,5% GDP-a, str. 103. Ovaj indikator mjeri ulaganja u obrazovanje izraženo kao udio u BDP -u i obuhvata i javne i privatne izvore finansiranja. Zadatak postavljen za 2015. godinu je nejasan i nije u skladu sa Vladinim planovima o smanjenju potrošnje, kako je navedeno u zadatku za 2007. godinu. Neke od zemalja u razvoju imaju za cilj povećati potrošnju BDP-a za obrazovanje. OECD -ov prosjek u 1998. godini iznosio je 5.6% te 6.1% u 2006. (OECD Education at A Glance – Obrazovanje – kratak pregled). Zadatak/cilj za 2015. godinu od 7.5% još uvijek je, u poređenju sa zemljama OECD -a, visok.	moгуće (zadatak je potrebno revidirati)	
2.8.Stepen pismenosti stanovništva u dobi iznad 15 godina u %	b1) 85,9 b2) 88,9	90	98	97,6	99,0	b1) BH NHDR 2002. b2) LSMS 2001. d) WDI 2010. e) HDR 2009.	N/D	izvjesno	
CILJ 3: Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena									
3A Zadatak:Eliminirati gender nejednakosti u osnovnom i srednjem obrazovanju, po mogućnosti do 2005. godine, a na svim nivoima obrazovanja najkasnije do 2015.									
3.1.Odnos broja djevojčica i dječaka u obrazovanju (broj djevojčica na 100 dječaka)	osnovnom	94,7	n/d	94,9	95,0	100	b) ASBiH, Žene i muškarci u BiH, 2009.; BHAS, Žene u BiH, 2005. (podaci za školsku 2000/01.) godinu). d) BHAS, Žene i muškarci u BiH, 2009. i Statistika obrazovanja za 2009. godinu (podaci za školsku 2007/08. godinu) e) BHAS Saopćenje – Statistika obrazovanja: br.1/2010. (podaci za školsku 2009/10. godinu)	Revidirani indikator u odnosu na NHDR MRC BiH 2003., gdje je dat kao odnos stope upisa u sva tri obrazovna stupnja, dječaka i djevojčica. Sada je dat gender paritetni indeks kao odnos broja djevojčica i dječaka u sva tri obrazovna stupnja.	izvjesno
	srednjem	99,4	n/d	99,0	99,2	100		izvjesno	
	visokom	122,2	n/d	126,6	127,4	100		izvjesno	
3.2. Omjer pismenosti žena i muškaraca od 15-24 godine u %	1,01	n/d	0,99 (2008.)	0,99 (2008.)	1	b) Razvojni indikatori iz Zajedničke studije za BiH, konačni nacrt, 2002. d i e) Svjetska banka, Global Data Monitoring Information System (Globalni informacijski sistem za monitoring podataka)	U finalnom izvještaju MRC-a evidentirane su greške u štampi za ovaj indikator (str.127,)	izvjesno	
3.3. Udio žena zaposlenih u plaćenom radu u nepoljoprivrednom sektoru u %	39,2	40,0	33,8	34,9	45	b) FZS BiH, RZS RS, stanje iz marta 2001., proračun NHDR MRC-a 2003. d) Anketa o radnoj snazi 2007., proračun na temelju sektorske i spolne strukture zaposlenosti e) Anketa o radnoj snazi 2009., proračun na temelju sektorske i spolne strukture zaposlenosti	Neagrarni sektor prema ISIC (International Standard Industrial Classification) uključuje industrijske i uslužne djelatnosti	neizvjesno	
3.4.Procentat žena na zastupničkim mjestima u državnom Parlamentu BiH	14,3	16	10,5 (2008.)	10,5 (2008.)	25	b) CEDAW, čl.7, učešće žena u političkom i javnom životu d i e) BHAS“ Žene i muškarci u BiH“, 2009.	d) U Predstavničkom domu 9,5 %, u Domu naroda 13,3%	moгуće	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a (osim ako nije drugačije navedeno)*	Izvori	Komentari	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno					
a	b	c	d	e	f	g	h	i
Dodatni indikatori za BiH								
3.5.Stopa registrirane nezaposlenosti žena u %	49,4	n/d	49,2	48,1	40,0	b) FZS BiH, RZS RS, stanje iz marta 2001. godine, proračun NHDR MRC 2003. d i e) BHAS "Žene i muškarci u BiH", 2009.; Statistika rada FZS BiH, RS i DB	Za 2001. godinu revidiran je podatak u odnosu na NHDR MRC 2003., koji je dat kao procjena.	moгуće
3.6.Stopa zaposlenosti žena (učešće zaposlenih žena u ženskoj populaciji) u %	17	13	20,7	23,7	20	b) Proračun na osnovu broja zaposlenih žena iz marta 2001. godine, BHAS "Žene u BiH, 2005." te podataka o radno sposobnom stanovništvu iz popisa iz 1991. godine. d) BHAS "Žene i muškarci u BiH", 2009., Statistika rada FZS BiH, RS i DB	Za 2001. godinu revidiran je podatak u odnosu na NHDR MRC 2003., koji je dat kao procjena.	postignut
3.7.Udio žena među zaposlenim stanovništvom u %	37,2	38,0	34,4	37,1	40,0	b) BH NHDR 2002. d) Anketa o radnoj snazi 2009. e) Ibid		moгуće
3.8.Učešće žena u izvršnoj vlasti u %	2,38	4	15	10 (2008.)	10	b) CEDAW, čl.7, učešće žena u političkom i javnom životu d) BHAS "Žene i muškarci u BiH", 2009.; e) Ibid	Ovaj indikator mjeri procenat žena na pozicijama ministara i zamjenika ministara u Vijeću ministara BiH.	postignut
CILJ 4: Smanjiti smrtnost djece								
4A Zadatak: Smanjiti za dvije trećine, u periodu između 1990. i 2015. godine, smrtnost djece do 5 godina								
4.1. Stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina na 1000 živorođenih	b1) 17 b2) 10,3 b3) 11,2	9,3	d1) 14 d2) 7,9	15 (2008.)	7,0	b1)WHO i baza podataka zvaničnih UN MRC indikatora b2) ZZJZ FBiH, Fond ZZ RS, ZSFBiH b3) Razvojni indikatori iz Zajedničke studije za BiH, konačni nacrt, 2002. d1) Statistički podaci WHO-a d2) BHAS, Demografija, tematski bilten 2/2009. e) BHAS, Demografija, Bilten br. 2/2009.	Primijećene razlike u izvorima/metodologiji WHO-a i zvaničnim statističkim izvorima.	moгуće
4.2. Stopa smrtnosti novorođenčadi (mlađih od jedne godine) na 1000 živorođenih	b1) 14 b2) 8,5 b3) 7,6	7,0	d1)13 d2)6,6	e1)12,7 e2)6,9 (2008.)	5,0	b1) Baza podataka zvaničnih UN MRC indikatora b2) ZZJZ FBH, Fond ZZ RS, ZSFBiH b3) BHAS, Bilten 2/2003. d1) Baza podataka zvaničnih UN MRC indikatora d2) BHAS, Demografija, tematski bilten 2/2009., proračun e1) e2) Izvori iz d1, d2	Baza podataka zvaničnih UN MRC indikatora (unstats.un.org) Primijećene razlike u izvorima/metodologiji WHO-a i zvaničnim statističkim izvorima.	izvjesno
4.3. Procenat vakcinirane djece do 1 godine protiv boginja (measles) u %	b1) 83 b2) 80,7 - 95,1	98	d1) 75 (2006.) d2) 96,2 (FBiH) 92 (RS)	d1) 75 (2006) d2) 96,2 (FBiH) 92 (RS)	100	b1) Statistički odjel UN-a, UNICEF b2) ZZJZ FBH, Fond ZZ RS, ZSFBiH d1) MICS 2006. d2) Zavod za javno zdravstvo FBiH i RS, administrativni podaci	92% u 2001. i 96% u 2007. godini prema bazi podataka zvaničnih UN MRC indikatora (unstats.un.org) U prethodnim izvještajima za 2003. i 2004. godinu greška je bila u prevodu: stajalo je 'smallpox' umjesto 'measles'	izvjesno

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a (osim ako nije drugačije navedeno)*	Izvori	Komentari	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno					
a	b	c	d	e	f	g	h	i
Dodatni indikatori za BiH								
4.4. Procenat novorođenčadi težine 2.500 grama i manje u %	4	3	4,5 (2006.)	4,5 (2006.)	1	b) ZZJZ FBH, Fond ZZ RS, ZSFBIH d) MICS 2006. e) Ibid	Izveštaj MICS 2006. navodi da se 99.0% novorođenčadi važe neposredno nakon rođenja	moгуće
4.5. Djeca mlađa od 6 mjeseci hranjena isključivo dojenjem u %	2,1	5	17,6 (2006.)	17,6 (2006.)	15	b) ZZJZ FBH, Fond ZZ RS, ZSFBIH d i e) MICS 2006.		postignut
CILJ 5: Unapređenje zdravog materinstva								
5A Zadatak: Smanjiti za tri četvrtine, u periodu između 1990. i 2015. godine, stopu smrtnosti porođilja								
5.1. Maternalna smrtnost (na 100.000 živorođenih)	5,05	4,0	3 (2006.) 1 (2007.)	1 (2007.)	2,5	b) Razvojni indikatori iz Zajedničke studije za BiH, konačni nacrt, 2002. d) e) TransMonee 2009.	Prema BHAS-u, bilten broj 02/2009. o demografiji, u 2008. godini bila su 4 smrtna slučaja uzrokovana trudnoćom, porođajem ili postporođajnim komplikacijama od ukupnog broja od 34.176 živorođenih.	postignut
5.2. Procenat rođenih uz stručnu pomoć u %	b1) 99 b2) 99,6	100	99,5	99,9	100,0	b1) ZZJZ FBH, Fond ZZ RS, ZSFBIH b2) Razvojni indikatori iz Zajedničke studije za BiH, konačni nacrt, 2002. d) TransMonee 2009. e) Strategija socijalnog uključivanja; Nacrt strategije razvoja zdravstva		postignut
5B Zadatak: Do 2015. godine dostići univerzalni pristup reproduktivnom zdravlju								
5.3. Stopa prevalencije kontracepcije	49 (2001.)	55	35,7 (2006.)	35,7 (2006.)	65	b) Razvojni indikatori iz Zajedničke studije za BiH, konačni nacrt, 2002. d i e) MICS 2006., procenat žena u dobi od 15 do 49 godina, udanih ili u zajednici, koje koriste (ili čiji partner koristi) neku od metoda kontracepcije		moгуće
Dodatni indikatori za BiH								
5.4. Stopa fertiliteta (ukupan broj živorođenih na jednu ženu u %)	1,4	1,5	1,17	1,19 (2008.)	1,7	b) BHAS, Demografija, Bilten br. 3/2003. d i e) BHAS, Demografija, Bilten br. 2/2009.		moгуće
5.5. Stopa nataliteta u %	9,9	11,5	8,8	8,9 (2008.)	13,5	b) BHAS, Demografija, Bilten br. 3/2003. d i e) BHAS, Demografija, Bilten br. 2/2009.		neizvjesno
5.6. Stopa prirodnog priraštaja u %	1,9	3,7	-0,3	0,0	7,0	b) BHAS, Demografija, Bilten br. 3/2003. d i e) BHAS, Demografija, Bilten br. 2/2009.		neizvjesno
5.7. Očekivano trajanje života po rođenju u godinama	ukupno	73	73,5	75	75,2 (2008.)	74 b) SB WDI 2002. d) DataWorldBank e) BH_Monee2009 statistički obrazac, UNICEF		Postignut
	muškarci	71	n/d	72,4	72,1 (2008.)			
	žene	76	n/d	77,7	77,5 (2008.)			

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a (osim ako nije drugačije navedeno)*	Izvori	Komentari	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**
		Ciljevi utvrđeni PRSP om	Ostvareno					
a	b	c	d	e	f	g	h	i
CILJ 6: Suzbijati HIV/AIDS, malariju i druge zarazne bolesti								
6A Zadatak: Do 2015. godine zaustaviti i početi suzbijati HIV/AIDS								
6.1. Odrasle osobe koje imaju AIDS, broj novih slučajeva AIDS-a/broj smrtnih slučajeva	51/3	n/d	33/4	43	50	b) SB WDI 2002. d) BH-FMoH-MoHSWRS e) Ibid	39 oboljelih u 2009. i 8 novih slučajeva. Cilj/zadatak za 2015. godinu je cilj R9 Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije	izvjesno
6.2. Prevalenca HIV- a odraslih u %	0,004		< 1	< 1	0,004	b)SB WDI 2002. d) BH-FMoH-MoHSWRS e) Ibid		izvjesno
6.B. Zadatak: Do 2015. godine zaustaviti širenje i početi suzbijati pojave malarije i drugih teških bolesti								
6.3. Prevalenca i smrtnost od tuberkuloze /100.000	slučajevi	50	30	55	30	20	b) WHO d) BH-FMoH-MoHSWRS e) Ibid	izvjesno
	smrtnost	4	0	8	<6	2		
6.4. Proporcija slučajeva TBC-a otkrivenih i liječenih pod DOTS-om/100.000	90	n/d	100	n/d		b) WHO d) BH-FMoH-MoHSWRS		nema podataka
Dodatni indikatori za BiH								
6.5. Registrirani narkomani	n.a.	n/d	3499	4900	<7500	d) BH-FMoH-MoHSWRS; e) Ibid, procjena	Cilj/zadatak za 2015. godinu je ograničiti broj (registriranih) narkomana na manje od 7,500	izvjesno
6.6.Procentat BDP-a za zdravstvo u %	b1) 4,8 b2) 7,3 b3)7,7	6,7 FBiH 5,9 RS	9,8	n/d	8	b1) NHDR MRC 2003., procjena b2) BiH od zavisnosti od pomoći do fiskalne samoodrživosti ECSPE, 2002. b3) SB, Procjena stanja 2003. d) SB WDI 2010.	Indikator mjeri javnu potrošnju za potrebe zdravstvene zaštite, iskazanu kao procentat BDP-a.	postignut
6.7. Procentat osiguranih stanovnika u %	78	100	83,65 (FBiH), 70 (RS), 90,26 (BD)	83,65 (FBiH), 70 (RS), 90,26 (BD)	100	b) ZZJZ FBiH, ZZZ RS	Strategija socijalnog uključivanja daje sljedeće statističke podatke: tokom 2006. godine 650,553 zaposlenih osoba (nosilaca osiguranja) finansiralo je osiguranje 3,132,487 osiguranih osoba. Broj stanovnika obuhvaćenih osiguranjem u Federaciji BiH je u 2007. godini ostao na istom nivou kao u 2006., 83,65%. Oko 70% stanovništva RS -a obuhvaćeno je zdravstvenim osiguranjem. Prema podacima Fonda zdravstvenog osiguranja, na teritoriji Brčko distrikta prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja ostvaruje 90,26% stanovništva.	izvjesno
6.8. Broj ljekara na 1000 stanovnika	1,5	1,5	1,4	1,5	1,7	b) ZZJZ FBiH, ZZZ; d) SB WDI 2010. e) Federalni Zavod za programiranje razvoja, Socio-ekonomski pokazatelji po općinama za 2008., Institut za zaštitu zdravlja RS - Publikacija o zdravstvenom stanju stanovništva za 2008.	Za 2008. godinu proračun na temelju broja ljekara i broja stanovnika	izvjesno
6.9.Broj bolničkih kreveta na 1000 stanovnika	3,2	3,2	n/d	3,5 (2008.)	3,2	b) ZZJZ FBiH, ZZZ e) Federalni zavod za programiranje razvoja, Socio-ekonomski pokazatelji po općinama za 2008., Institut za zaštitu zdravlja RS - Publikacija o zdravstvenom stanju stanovništva za 2008.	Proračun za 2008. godinu na temelju broja bolničkih kreveta i broja stanovnika	postignut

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a (osim ako nije drugačije navedeno)*	Izvori	Komentari	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**	
		Ciljevi utvrđeni PRSP-om	Ostvareno						
a	b	c	d	e	f	g	h	i	
CILJ 7: Osigurati održivost okoliša									
7A Zadatak: Integrirati principe održivog razvitka u politike i programe zemalja i obrnuti trend gubitka prirodnih resursa									
7.1. Procenat zemlje prekriven šumama u %	b1) 44,6 b2) 55,6	52	42,7	53	60	b1) SBWDI 2002. b2) NHDR MRC 2003. d) SB WDI 2009. e) Bh. Inicijalni izvještaj po Okvirnoj konvenciji UN-a o promjeni klime (UNFCCC), 2009.		moguće	
7.2. Zaštićeni % zemlje za biodiverzitetku održivost	0,5	1,5	0,8	<2 (2009.)	6	b) WDI 2002., WRI Unstats d) WDI 2009. e) Izvještaj BiH po UNFCCC-u, 2009.		moguće	
7.3. BDP po jedinici iskorištene energije (konstanta 2005 PPP \$ po kg naftnog ekvivalenta)	4,0	n/d	4,7	4,7 (2007.)	4,9	b) DataWorldBank d) SB WDI 2009. e) SB WDI 2010.	Greška u štampi NHDR MRC 2003. i Ažuriranom izvještaju o MRC-u 2004. Navodi se nedostajući cilj za 2015. godinu	izvjesno	
7.4. Emisija karbon-dioksida	metrička tona po glavi stanovnika	6,1(2000.) 5,4(2001.)	3,5	6,8 (2005.)	7,3 (2006.)	5,0	b) DataWorldBank d) SB WDI 2009. e) DataWorldBank	Za 2001. godinu revidiran podatak prema data WorldBank, procjena u izvještaju iznosila je 3,2	neizvjesno
	Kg po PPP \$ BDP-a iz 2005.	1,3	n/d	1,2 (2005.)	1,2 (2006.)	n/d	b) d) e) DataWorldBank		nema podataka
7B Zadatak:Do 2015. godine prepoloviti broj ljudi kojima nije stalno dostupna zdrava voda za piće i osnovne sanitarije									
7.5. Procenat stanovništva priključenog na sistem vodosnabdijevanja	53	58	65 (2008.)	65 (2008.)	67	b)NHDR MRC 2003., procjena d i e) SB, Od stabilnosti do uspješnosti, lokalna uprava i pružanje usluga u BiH 2009., dokument SB-a br.. 47.320	Ovaj se indikator razlikuje od globalnog indikatora MRC-a „Udio stanovništva koji koristi unaprijeđeno snabdijevanje (pristup vodi)“. U 2005. godini unaprijeđeno snabdijevanje (pristup) vodom imalo je 98%, a u 2008. 99% stanovništva. Izvor: UN-ova baza podataka sa zvaničnim indikatorima MRC-a (unstats.un.org)	postignut	
7.6. Procenat stanovništva koje ima pristup kanalizacijskim sistemima	33	36	36 (2008.)	36 (2008.)	40	b)NHDR MRC 2003., procjena d) d), e) SB, Od stabilnosti do uspješnosti, lokalna uprava i pružanje usluga u BiH 2009., dokument SB-a br. 47.320	Ovaj se indikator razlikuje od globalnog indikatora MRC-a „Udio stanovništva koji koristi unaprijeđeno odvođenje otpadnih voda (kanalizaciju)“. U 2005. godini unaprijeđeno odvođenje otpadnih voda (kanalizaciju) imalo je 95%, stanovništva kao i u 2008. Izvor: UN-ova baza podataka sa zvaničnim indikatorima MRC-a (unstats.un.org)	izvjesno	
Dodatni indikatori za BiH									
7.7. Potrošnja el.energije/pc (kwh/pc)	540	1050	2.381	2.381 (2007.)	2500	b)SBWDI 2002. d)SBWDI 2009. e) Ibid		izvjesno	
7.8.Postotak deminiranih polja	b1) 5 b2) 6,12	20	n/d	64	80	b1) NHDR MRC 2003. b2) Razvojni indikatori iz Zajedničke studije za BiH, konačni nacrt, 2002. e) BHMAL		izvjesno	

Cilj/zadatak/indikator	Polazna osnova 2000/2001.	2007.		2009. ili posljednji dostupni podaci	2015. ciljevi MRC-a (osim ako nije drugačije navedeno)*	Izvori	Komentari	Napredak u postizanju ciljeva za 2015.**
		Ciljevi utvrđeni PRSP om	Ostvareno					
a	b	c	d	e	f	g	h	i
CILJ 8: Razviti globalno partnerstvo za razvoj								
8A Zadatak: Dalje razvijati otvoren, na pravilima zasnovan, predvidiv, nediskriminatoran trgovinski i finansijski sistem								
8.1. Indeks percepcije korupcije (Corruption Perceptions Index)	n/d	n/d	3,3	3,2 (2008.)	4	d) Transparency International BiH, Korupcija u BiH, 2009. e) Ibid	Indeks percepcije korupcije (CPI) koji daje Transparency International mjeri percipirani nivo korupcije u javnom sektoru. To je složeni indeks, koji se temelji na 13 različitih stručnih i istraživanja poslovnog sektora. CPI nema namjeru mjeriti napredak zemlje u određenom vremenu nego nudi samo trenutni uvid u percepciju korupcije. CPI se mjeri skalom od 0 (percepcija visokog prisustva korupcije) do 10 (percepcija niskog stepena korupcije). Ovaj indikator je revidiran. Za indikatore korupcije u NHDR MRC 2003. nisu se mogli osigurati uporedivi podaci.	izvjesno
8.2. Izvoz kao procenat uvoza u %	30,8	n/d	42,7	44,8	48,0 (izvorno 80,0)	b) CBBiH, Godišnji izvještaj 2007. d) CBBiH, Godišnji izvještaj 2009. e) Ibid		moguće
8.3. Direktno strane investicije kao procenat BDP-a u %	2,1	n/d	13,5	2,9	7,0	b) CBBiH, Godišnji izvještaj 2007. d) CBBiH, Godišnji izvještaj 2009. e) Ibid		moguće
8.4. Zvanična razvojna pomoć (ODA) kao procenat BDP-a u %	11,1	n/d	2,97	2,6	1,0	b) GDP CBBiH Bilten br.4/2004. ; ODA DataWorldBank b) GDP Bilten br.4/2009; ODA DataWorldBank e) Ibid	Proračun na temelju podataka o društvenom bruto proizvodu i zvaničnoj razvojnoj pomoći.	izvjesno
8B Zadatak: Bavi se, sveobuhvatno, problemima zaduženosti zemalja kroz mjerenja na državnom i internacionalnom nivou kako bi dug učinili dugoročno održivim i uporedivim								
8.5. Omjer - ukupni dug/GDP-a u %	35,2	n/d	18,2	21,8	25	b) CBBiH Bilten br.4/2009. d) Ibid e) Ibid	Revidiran podatak za 2001. godinu na temelju konačnih podataka CBBiH. Prijedlog nedostajućeg cilja/zadatka za 2015. daje se na osnovu drugih utvrđenih zadataka i trenda podataka.	izvjesno
8.6. Omjer - izvoz/GDP-a u %	17,9	n/d	27,3	23,2 (2009.)	34	b) CBBiH Bilten br. 4/2004. d) CBBiH Bilten br. 4/2009. e) Ibid	Revidiran podatak za 2001. godinu na temelju konačnih podataka CBBiH	moguće
8C Zadatak: U saradnji sa privatnim sektorom učiniti dostupnim nove tehnologije, posebno informacije i komunikacije								
8.7 Broj personalnih kompjutera na 100 stanovnika	3,9 (2000.)	4,0	6,4	6,4 (2008.)	12,0	b) DataWorldBank d) Ibid e) Ibid	Revidiran podatak za 2001. godinu na temelju DataWorldBank	moguće
8.8 Telefonske linije na 100 stanovnika	22,6	15,0	28,2	27 (2008.)	26,0	b) DataWorldBank d) Ibid e) Ibid	Revidiran podatak za 2001. godinu na temelju DataWorldBank	postignut
8.9. Pretplatnici mobitela na 100 stanovnika	11,9	n/d	64,9	84 (2008.)	90,0	b) DataWorldBank d) Ibid e) Ibid	U prethodnim izvještajima ovaj indikator nije bio uključen, sada je dodan jer se nalazi na globalnoj listi indikatora MRC-a iz 2008. godine	izvjesno
8.10. Internet korisnici na 100 stanovnika	1,11	4,0	27,9	34,7 (2008.)	15,0	b) UN Statistics d) DataWorldBank e) Ibid		postignut

*Kolona (f) sadrži ciljeve koji su dati u NHDR MRC 2003. ili u Ažuriranom izvještaju o MRC-u iz 2004.

Ukoliko u ovim izvještajima nisu dati ciljevi, procjenu je izvršio tim zadužen za izradu izvještaja.

**Obrazloženje za kolonu (i)

Napomena: Za izračunavanje stopa upisa te stopa nezaposlenosti u Izvještaju se koristi procjena ukupnog broja stanovnika, objavljena u izvještajima Ankete o radnoj snazi, te brojevi za konkretne dobne skupine, objavljeni u publikaciji BHAS: „Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH u 2007. godini konačni rezultati“.

Opis napretka cilja	Značenje
Cilj postignut	Napredak u realizaciji viši od 90%
Izvjesno je da će cilj biti postignut	Dosadašnji napredak kreće se otprilike od 50% do 90%
Moguće je da će cilj biti postignut	Moguće ga je ostvariti ako se uvedu određene promjene; Dosadašnji napredak od 25% - 49%
Neizvjesno je hoće li cilj biti postignut	Dosadašnji napredak u realizaciji manji od 25%

Aneks II: Korišteni izvori

- Agencija za rad i zapošljavanje BiH, Statistički bilten za 2008.
- Agencija za ravnopravnost spolova, Gender jaz u bosanskohercegovačkim prihodima, 2008.
- Agencija za ravnopravnost spolova BiH i EUPM, Žene u policiji: Stanje u Bosni i Hercegovini, 2010.
- Agencija za ravnopravnost spolova, Izvještaj za CEDAW Komitet, 2005.
- Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Godišnji izvještaj Vijeću ministara Bosne i Hercegovine o statusu spolova u BiH za 2008. godinu, Sarajevo, 2009.
- Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi, 2009.
- Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi, pilot projekat, 2006.
- Agencija za statistiku BiH, Gender u Bosni i Hercegovini, 2007.
- Agencija za statistiku BiH, Statistika obrazovanja, saopćenje br. 1/2007.
- Agencija za statistiku BiH, Žene i muškarci u BiH, 2009.
- Agencija za statistiku BiH, Živjeti u BiH, 2001-2004.
- Agencija za statistiku, FZS, RSZS, „Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH Siromaštvo i uslovi života“, 2007.
- Agencija za statistiku BiH, Demografija, tematski bilten, Sarajevo, decembar, 2009.
- Amnesty report on BiH women sexual victims of war - Izvještaj Amnesty Internationala o ženama žrtvama seksualnog nasilja u ratu <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR63/006/2009/en/8af5ed43-5094-48c9-bfab-1277b5132faf/eur630062009eng.pdf>
- Anketa o potrošnji domaćinstava (APD)
- Anketa mjerenja životnog standarda (LSMS), 2001.
- BH-HCHR, Izvještaj stanja o ljudskim pravima u BiH, Helsinški komitet za ljudska prava BiH, 2007.
- Biro za ljudska prava, Godišnja analiza primjene državnog Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH, 2007.
- Black RE, Cousens S, Johnson HL, Lawn JE, Rudan I, Bassani DG, Jha P, et al, za Referentnu grupu WHO-a i UNICEF-a za dječju zdravstvenu epidemiologiju, Global, regional, and national causes of child mortality in 2008: a systematic analysis Globalni, regionalni i nacionalni uzroci smrtnosti djece u 2008., sistematska analiza, Lancet 2010., 375, 196987.
- BOSPO “Akcionni plan BiH za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite”
- Biro za ljudska prava, Godišnja analiza Primjene državnog Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH i Okvirne konvencije za period novembar 2007 - novembar 2008., Tuzla, 2009.
- Human Rights Report: Bosnia and Herzegovina, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2009 Country Reports on Human Rights Practices Izvještaj o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad, Izvještaj za 2009. godinu o praksi u domenu ljudskih prava, 2010.
- Centralna Banka Bosne i Hercegovine, „Godišnji izvještaj 2009“
- Konvencija o zabrani proizvodnje, upotrebe, stvaranja zaliha i transfera PP (protupješadijskih) mina, 1997.
- CRIN (2010), Child Rights References in the Universal Periodic Review, Bosnia and Herzegovina, Informacija o dječjim pravima u okviru Općeg periodičnog pregleda, Bosna i Hercegovina, februar, 2010. <http://www.crin.org/docs/Bosnia%2520%26%2520Herzegovina.pdf>
- Direkcija za ekonomsko planiranje „Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004-2007 (PRSP) Konačni izvještaj o implementaciji mjera iz Akcionog plana“, mart, 2008.
- Odjel Vlade UK za međunarodni razvoj (DFID), Reducing Poverty by Tackling Social Exclusion - Smanjenje siromaštva rješavanjem pitanja socijalne isključenosti
- Direkcija za ekonomsko planiranje, Srednjoročna razvojna strategija BiH 2004-2007, 2004.
- ECA POV, Arhivski podaci za Zapadni Balkan
- E/C.12/BIH/CO/1, Concluding observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights Zaključci Odbora za ekonomska, socijalna i kulturna prava
- ETF, Pregled tržišta rada BiH, 2007.
- Eurostat Yearbook 2008 Eurostat godišnjak za 2008.
- Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke: Informacija o stanju u srednjem obrazovanju u Federaciji BiH, Mostar, 2009.
- Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke: Informacija o upisnoj politici na visokoškolskim ustanovama u Federaciji BiH i usklađivanje sa tržištem rada, Mostar, 2009.
- http://bhas.ba/arhiva/2010/tb/DEM_2009_001_01-bh.pdf
- <http://bosnian.sarajevo.usembassy.gov/trgovina-ljudima-2010.html>
- <http://gvnet.com/humantrafficking/Bosnia-Herzegovina.htm>
- http://www.bhric.ba/dekada/pristup_bih_dekadi.php
- <http://www.romadecade.org/>
- http://www.caritas.org/worldmap/europe/bosnia_herzegovina.html
- http://www.childinfo.org/files/MICS3_BiH_FinalReport_2006_Bos.pdf
- <http://www.humantrafficking.org/updates/393>
- <http://www.oscebih.org/public/cro/default.asp?d=6&article=show&id=2298>
- <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>
- IDMC, Bosnia and Herzegovina: Broader and improved support for durable solutions required Bosna i Hercegovina: šira i poboljšana podrška za trajna rješenja, 2008.
- ILO, Youth labour market in BH - Omladinsko tržište rada u BiH, 2006.
- Izvještaj o analizi stanja, Analiza stanja ljudskih resursa na tržištu rada u BiH, urađen u okviru Programa EU za BiH
- Izvještaj o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj migraciji u Bosni i Hercegovini i Izvještaj o radu državnog koordinatora za

sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne migracije za 2004. godinu, dostupan na http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/?id=3893

- Izvještaj o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj migraciji u Bosni i Hercegovini i Izvještaj o radu državnog koordinатора za sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne migracije za 2007. godinu, dostupan na http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/?id=3893
- Mahbub ul Haq, Human Development Paradigm - Paradigma humanog razvoja
- Rantala M, Mereckiene R, Hahné S, Pebody R, Uzicanin A, Bosman A, Hajrulahovic H, Spika J. Measles outbreak in Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, December 2006 - March 2007., Outbreak investigation report Izvještaj o epidemiji malih boginja u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, decembar 2006 - mart 2007, 2007.
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Revidirana strategija BiH za provedbu aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, Sarajevo, 2007.
- Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, Izvještaj o stanju na terenu, Manjkavosti sistema: upisivanje u školu i pohađanje nastave u BiH, decembar, 2007.
- Okvirne konvencije za period novembar 2007 - novembar 2008.
- OECD (2009) Gender, Institutions and Development Database Baza rodnih, institucionalnih i razvojnih podataka http://www.oecd.org/document/0/0,3343,en_2649_33935_39323280_1_1_1_1,00.html
- Institut Otvoreno društvo. „Monitoring Education for Roma“ Monitoring obrazovanja za Rome, 2006.
- OSCE, Izvještaj o stanju na terenu, Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, decembar, 2007.
- OSCE, Manjkavosti sistema: upisivanje u školu i pohađanje nastave u Bosni i Hercegovini, 2008.
- OSCE, Ko kroji i prekraja upisna područja Upisna područja škola u Bosni i Hercegovini, septembar, 2007.
- Oxford Research International, Glas tihe većine: slike sadašnjice i vizije budućnosti u Bosni i Hercegovini, 2009.
- POI projekat, Stanje osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini, 2008.
- Procjena tima MRC 2010 na temelju tendencija registrirane zaposlenosti i nezaposlenosti, opredjeljenja Strategije razvoja zapošljavanja u BiH 2010-2014. i Gender akcionog plana.
- Zavod za javno zdravstvo Federacije BiH, Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u Federaciji Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2005-2008.
- Institut za zaštitu zdravlja Republike Srpske, publikacije o zdravstvenom stanju stanovništva, Banja Luka, 2005-2008.
- Rajaratnam JK, Marcus JR, Flaxman AD, Wang H, Levin-Rector A, Dwyer L, Costa M, et al. Neonatal, postneonatal, childhood, and under-5 mortality for 187 countries, 1970-2010.: a systematic analysis of progress towards Millennium Development Goal 4 Neonatalni, postneonatalni te mortalitet djece u ranom djetinjstvu i u dobi do 5 godina u 187 zemalja, od 1970-2010. godine: sistematska analiza napretka na ostvarivanju MRC-a 4, Lancet 2010., 375, 1988-2008.
- Rechel B, Shapo L, McKee M. Are the health Millennium Development Goals appropriate for Eastern Europe and Central Asia? Jesu li milenijjski razvojni ciljevi primjereni Istočnoj Evropi i Centralnoj Aziji?, Health Policy, 2005.
- Reidpath DD, Allotey P. Infant mortality rate as an indicator of population health Stopa smrtnosti novorođenčadi kao indikator zdravlja stanovništva, žurnal Epidemiology Community Health 2003; 57:3446.
- Roma Education Fund, Napredovanje u obrazovanju Roma u Bosni i Hercegovini, Procjena stanja u zemlji i strateški smjerovi Romskog obrazovnog fonda [http://www.romaeducationfund.hu/documents/Country%20Assessment%20-%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20\(final%20-%20BCS\).pdf](http://www.romaeducationfund.hu/documents/Country%20Assessment%20-%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20(final%20-%20BCS).pdf)
- SB/DEP, „Zaštita siromašnih u vrijeme globalne krize: Ažurirani izvještaj o siromaštvu u Bosni i Hercegovini za 2009. godinu“, decembar, 2009.
- Službene novine Federacije BiH, br. 29/97
- Službene novine Federacije BiH, br. 29/97
- Službene novine Federacije BiH, br. 30/97, 7/02 i 70/08
- Službeni glasnik Republike Srpske: 106/09
- Stites, Lautze, Mazurana i Anic 2005: Coping with war, Coping with Peace: Livelihood Adaptation in Bosnia and Herzegovina Prevladati rat, prevladati mir: adaptacija na životne uslove u Bosni i Hercegovini, 1989-2004.
- Svjetska banka „Da li ograničenost vještina ograničava rast u Bosni i Hercegovini?“, april, 2010.
- Svjetska banka i I.C. „Lotos“, Invalidnost i siromaštvo u BiH“, 2006.
- Svjetska banka, «Napomena o politikama socijalna davanja u Bosni i Hercegovini: ka održivijoj i bolje usmjerenoj sigurnosnoj mreži», 2009.
- UNDP: Human Development Report 2009, *Overcoming barriers: Human mobility and development* -, *Prevazilaženje prereka ljudska mobilnost i razvoj*, 2009.
- UNDP: Human Development Report 2008/2007, *Fighting climate change: Human solidarity in a divided world - Borba protiv klimatskih promjena: ljudska solidarnost u podijeljenom svijetu*, 2008.
- UN, *The Millenium Development Goals Report Izvještaj o milenijjskim razvojnim ciljevima*, Njujork, 2010.
- UNDP, At Risk: Roma and Displaced in Southeast Europe Pod rizikom: Romi i raseljeni u JIE, Bratislava, 2006.
- UNDP, Enhancing Womens Political Participation Unapređenje političke participacije žena, Bratislava, 2009.
- UNDP, Draft Report on MDGs in Europe and Central Asia Nacrtni izvještaj o MRC-u u Evropi i Centralnoj Aziji, konferencija u Istanbulu, 2010.
- UNDP, HDR 2003, Milenijjski razvojni ciljevi u BiH
- Ministarstvo financija i trezora BiH Forum za koordinaciju donatora u Bosni i Hercegovini, „Pregled aktivnosti donatora 2008.-2009.“
- UNDP, Millennium Development Goals: A Compact Among Nations to End Human Poverty - Izvještaj o humanom razvoju za 2003. - Milenijjski razvojni ciljevi: sporazum među narodima o iskorjenjivanju siromaštva, Njujork, 2003.
- UNDP, NHDR BiH 2009, „Veze među nama Društveni kapital u BiH“

Aneks II: Korišteni izvori

- UNDP/IBHI „Izveštaj o humanom razvoju 2007-Socijalna uključenost u BiH“, Sarajevo, 2007.
- UNECE, Situation of human rights in the former Yugoslavia Stanje ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji, 2001.
- UNECE, Environmental Performance Review Pregled stanja okoliša, 2004.
- UNICO, Project formation study on Bijeljina water supply and sewerage, Study Report, Japan, 2009.
- UNCHR, Izveštaj stanja o ljudskim pravima u BiH, Helsinški komitet za ljudska prava BiH, 2007.
- UNHCR, Studija o raseljenim osobama smještenim u Tuzlanskom kantonu, a koja potiču iz područja Podrinja, Istočna RS
- UNHCR, Global Report: Bosnia and Herzegovina Globalni izvještaj: Bosna i Hercegovina, 2009.
- UNHCR, Report on Displaced People in Collective Centres in BiH 2008/09 Izvještaj o raseljenim osobama u kolektivnim centrima u BiH za 2008/2009. godinu, 2009.
- UNHCR, „Statistic package“ - Statistički paket, 2010.
- UNICEF, Analiza situacije o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, 2009.
- UNICEF BiH, Bosnia and Herzegovina. Multiple Indicator Cluster Survey 2006 - Istraživanje višestrukih pokazatelja u Bosni i Hercegovini za 2006. godinu, Sarajevo, 2007.
- UNICEF, Sektor za globalnu politiku, Odjel za politike i planiranje, Global Study on Child Poverty and Disparities 2007-2008 Globalna studija o siromaštvu djece i nejednakostima u 2007-2008. godini, Njujork, septembar, 2007.
- UNICEF, Istraživanje zdravstvenog i socijalnog stanja djece i žena u Federaciji BiH, 2006., Zavod za javno zdravstvo FBiH, Sarajevo, 2007.
- UNICEF, Izvještaj, Stanje djece u svijetu za 2005.
- UNICEF, Klstersko istraživanje višestrukih pokazatelja socijalnog i zdravstvenog stanja djece i žena u Republici Srpskoj u 2006.godini, Ministarstvo zdravstva i socijalne zaštite RS, Banjaluka, maj, 2007.
- Regionalni ured UNICEF-a za Centralnu i Istočnu Evropu i Zajednicu nezavisnih država, MONEE STATISTICS, 2009.
- UNICEF, WHO, Svjetska banka i Populacijski odjel UN-a, Levels and Trends of Child Mortality in 2006: Estimates Developed by the Inter-agency Group for Child Mortality Estimation Stepeni i trendovi smrtnosti djece u 2006. godini, koje je izradila Međuagencijska grupa za procjenu smrtnosti djece, Njujork: IGME, 2007.
- UNICEF, „Study on Nutritional and Development Status of Roma Children“ - Studija o stanju ishranjenosti i razvoja romske djece (nepotpuna referenca, input UNHCR-a)
- UNCT/UNGG, Gender Scorecard performance indicators, Bosnia and Herzegovina Pokazatelji učinka za Bosnu i Hercegovinu prema postavljenim indikatorima za ravnopravnost spolova u okviru sistema UN-a (Gender Scorecard), Kika Babic Svetlin, 2009.
- Razvojna grupa Ujedinjenih nacija: Indicators for Monitoring the Millenium Development Goals, *Definitions, Rationale, Concepts and Sources* Indikatori za monitoring milenijskih razvojnih ciljeva, definicije, logička osnova, koncepti i izvori, UN, Njujork, 2003.
- United Nations Development Programme - Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP), Human Development Report 2000: Human Rights and Human Development - Izveštaj o humanom razvoju za 2000. godinu: Ljudska prava i humani razvoj, Njujork, 2000, dostupno na: http://hdr.undp.org/reports/view_reports.cfm?year=2000&country=0&region=0&type=0&theme=0
- Odjel UN-a za statistiku (UNSTATS). Millennium Development Goals Indicators - Indikatori za milenijske razvojne ciljeve. [online]. Njujork: UNSTATS, dostupno na: URL: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Data.aspx>
- USAID/Sida FIRMA Project, Gender mainstreaming in three FIRMA sectors: wood, metal and tourism, Integriranje pitanja rodne ravnopravnosti u tri sektora FIRMA projekta: drvnoprerađivačkom, metalnoprerađivačkom i turizmu, Nacrtr izvještaja, 2010.
- Vijeće ministara BiH, Direkcija za evropske integracije, „Akcioni plan za realizaciju prioriteta iz dokumenta Evropsko partnerstvo sa Bosnom i Hercegovinom“, 2008.
- Vijeće ministara BiH, „Strategija za zapošljavanja u BiH 2010-2014“, juli, 2010.
- Vijeće ministara BiH, Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini, 2008.
- Vijeće ministara BiH, „Strategija razvoja nauke u Bosni i Hercegovini 2010-2015“, novembar, 2009.
- Vijeće ministara BiH, „Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja 2008-2015“, juni, 2008.
- WHO, Grupa za koordinaciju za pitanja smrtnosti djece, Tracking progress towards the Millennium Development Goals: reaching consensus on child mortality levels and trends - Praćenje napretka u ostvarenju milenijskih razvojnih ciljeva: postizanje konsenzusa o pitanju stopa smrtnosti djece i trendova, 2006.
- WHO, European Region strategic plan 2005-2010 - Strateški plan za Evropski region od 2005. do 2010., Kopenhagen: WHO EURO, 2006.
- WHO, Evropski region, A situational analysis at the eve of the five-year countdown - Analiza stanja uoči početka posljednjeg petogodišnjeg razdoblja, Kopenhagen: WHO EURO, 2010.
- WHO, Regionalni ured za Evropu (WHO EURO), Eliminating measles and rubella and preventing congenital rubella infection Iskorjenjivanje malih boginja i rubeole te prevencija kongenitalne infekcije rubeolom
- Svjetska banka, Sabarwal and Terrell, “Does Gender Matter for Firm Performance“ - Je li za uspješnost važan spol, PREM Gender, 2008.
- Svjetska banka, Millennium Development Goals. Progress and Prospects in Europe and Central Asia Milenijski razvojni ciljevi napredak i izgledi za njihovo ostvarenje u Evropi i Centralnoj Aziji, Vašington, 2005.
- Svjetska banka, From Stability to Performance, Local Governance and Service Delivery in Bosnia and Herzegovina - Od stabilnosti do uspješnosti, lokalna uprava i pružanje usluga u BiH, 2009., Document WB br. 47.320
- Svjetska zdravstvena organizacija, Regionalni ured za Evropu, 2010. (WHO/EUROPE), Millennium Development Goals in the WHO European Region - A situation analysis at the eve of the five-year countdown Milenijski razvojni ciljevi u evropskoj regiji WHO-a - analiza stanja uoči početka posljednjeg petogodišnjeg razdoblja

- Svjetska banka: World Development Indicators 2010 - Svjetski razvojni indikatori za 2010. godinu, SAD, Vašington, 2010.
- Svjetska banka: World Development Indicators 2009 - Svjetski razvojni indikatori za 2010. godinu, SAD, Vašington, 2009.
- Svjetska zdravstvena organizacija, World Health Statistics 2010 - Svjetska zdravstvena statistika za 2010. godinu, Ženeva: WHO, 2010.
- www.dataworld.bank
- www.internaldisplacementmonitoringcentre.org
- www.oscebih.org/document/29.cro.pdf
- www.worldbank.org
- Yekaterina Chzhen; „Dječje siromaštvo u Bosni i Hercegovini: Analiza ankete o potrošnji domaćinstava“, izvještaj za UNICEF, august, 2009.
- Zavod za javno zdravstvo FBiH, Istraživanje zdravstvenog i socijalnog stanja djece i žena u Federaciji BiH, 2006., Sarajevo, 2007.

Elektronski izvori:

BHAS: <http://www.bhas.ba/new/default.asp?Pripadnost=1&mode=dark>

ARS 2009: http://www.bhas.ba/Arhiva/2009/ankete/ars_2009_001_001-bh.pdf

BHAS, „Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini“, 2009: http://www.bhas.ba/ARHIVA/2009/TB/ZIM_2009_001_01-bh.pdf
2001., Živjeti u BiH - talas 1: <http://www.fzs.ba/download.htm>

AS Statistika obrazovanja: http://bhas.ba/Arhiva/2010/sao/EDU_2009_001_01-bh.PDF

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH: http://mhrr.evlada.ba/Default.aspx?template_id=38&pageIndex=1

SB/DEP Zaštita siromašnih u vrijeme globalne krize: Ažurirani izvještaj o siromaštvu u Bosni i Hercegovini za 2009. godinu: http://siteresources.worldbank.org/INTBOSNIAHERZ/Resources/Poverty_Update_2009_final_eng.pdf

UNDP NHDR BiH 2007, „Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini“: <http://www.undp.ba/upload/publications/NHDR-BiH.pdf>

HDR 2009: http://hdr.undp.org/en/media/Bosnia_NHDR_2009_BiH.pdf

UNICEF BiH MICS Survey 2006: http://www.unicef.org/bih/ba/resources_7796.html

CBBiH Godišnji izvještaj 2004: http://www.cbbh.ba/files/godisnji_izvjestaji/2009/GI_2009_bs.pdf

CBBiH „Godišnji izvještaj 2009“: http://www.cbbh.ba/files/godisnji_izvjestaji/2009/GI_2009_bs.pdf

CBBiH, Bilten br.4/2004: http://www.cbbh.ba/files/bilteni/2004/bilten_4_2004.pdf

CBBiH Bilten br.4/2009: http://www.cbbh.ba/files/bilteni/2009/bilten_4_2009.pdf

DataWorld Bank: <http://data.worldbank.org/>

Transparency International BiH, „Korupcija u Bosni i Hercegovini“: http://www.fes.ba/publikacije/2009Korupcija_u_BiH.pdf

UNDP, izvještaji o humanom razvoju: <http://hdr.undp.org/en/>

**Ministarstvo finacija i trezora
Bosne i Hercegovine**

Trg BiH 1, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

Tel: +387 33 205 345
Fax: +387 33 202 930
www.trezorbih.gov.ba

**Tim Ujedinjenih nacija u
Bosni i Hercegovini
Ured rezidentnog koordinatora UN-a**

Maršala Tita 48, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

Tel: +387 33 563 800
Fax: +387 33 552 330
www.un.ba

